এই ৰূপ, এই ছন্দ

লক্ষ্মীনন্দন বৰা

নিউ বুক ষ্টল
শিৱসাগৰ : অসম

AEI RUP, AEI CHHANDA : a collection of short stories in Assamese by Prof. Lakshmi Nandan Bora M. Sc., Assam Agricultural College, Jorhat, Assam.

প্ৰকাশক :
নিউ বুক ষ্টল
শিৱসাগৰ, অসম।

বেটুপাতৰ শিল্পী :
শ্ৰীত্ৰৈলোক্য দত্ত

প্ৰথম প্ৰকাশ
নভেম্বৰ '৬৩

কপি ৰাইট্—শ্ৰীমতী মাধুৰী বৰা বি, এ
যোৰহাট।

মুদ্ৰক : শ্ৰীনাৰায়ণচন্দ্ৰ বচাক
জয়শ্ৰী প্ৰেচ্
৯১।১বি বৈঠকখানা ৰোড,
কলিকতা-৯

অৰিহণা ২.৭৫ নয়া পইচা

প্ৰাক্-কথন

অভিজ্ঞতা আৰু সামাজিক গতিচঞ্চলতা বিশেষ ব্যঞ্জনাৰে উন্নীত কৰাই হ'ল কলাৰূপৰ ভাষা। তথাপি চেতনাবোধ এই ৰূপৰ ছন্দ। নেফাৰ ৰণাঙ্গনৰ কিছু দিনৰ আগৰ চহৰীয়া মধ্যবিত্ত আৰু নিম্ন মধ্যবিত্তৰ ক্ষয়িষ্ণু বাতাবৰণ যৎকিঞ্চিৎ ধৰি ৰাখিবলৈ চাইছোঁ,—প্ৰথম তিনিটা গল্পত; আৰু, নেফাত ৰণ চলি থকা সময়ৰ আৰু অলপ পাছৰ সেই জীৱনৰে মূল্যবোধৰ বিবৰ্ত্তন দাঙি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে বাকী তিনিটা গল্পেৰে। আপৎকালীন সময়ৰ আৰু তাৰ আগৰ ব্যক্তিচৈতন্যৰ তাৰতম্য লক্ষণীয় কৰি তোলাও এই সংকলনৰ আন এটি উদ্দেশ্য।

ভ্ৰান্তিৰ সৃষ্টি নহ'বৰ কাৰণেই সহৃদয় পাঠক-পাঠিকাক জনাই থোৱা ভাল হ'ব যে "এই ৰূপ, এই ছন্দ" নামৰ গল্পটি 'মণিদ্বীপ'ত প্ৰকাশিত 'বিৱৰ্ত্তন'ৰ নতুন নামাকৰণ।

—লক্ষ্মীনন্দন বৰা
২৭।৭।৬৩

I am moved by fancies that are curled
Around these images, and cling :
The notion of some infinitely gentle
Infiinitely Suffering thing

—T. S. Eliot

* গল্পসমূহত অঙ্কিত চৰিত্ৰাৱলী আৰু
লিখকৰ ভূমিকাও সম্পূৰ্ণ কাল্পনিক

কালকল্প

পুৱা চাহ খাবৰ সময়ত শ্ৰীধৰ বায়নক লৈ আলোচনা হ'ল।

"দেউতাই যে চিঠিখন দিছিল! মই চিঠিখন এবাৰ পঢ়ি কেবাবাৰো চালোঁ। অ.খৰবোৰ বৰ ভাল। কিন্তু 'ৰ' বোৰৰ তলত ফুট দিয়া কিয়?" তৰলাই কথা-প্ৰসঙ্গতে ক'লে। ল'ৰাছোৱালী কেইটা পঢ়া ঘৰটোত।

বৰুণে বিজ্ঞৰ দৰে ক'লে "তুমি এতিয়াও নেজানা? দেউতাই (গাৱঁত থাকোতে 'পিতাই' বুলিয়েই সমধ ধৰিছিল, এতিয়া ঘৈণীয়েক আৰু পুতেকহঁতক শুনাইহে দেউতা বুলি কয়।) ছাত্ৰবৃত্তি স্কুললৈকে বঙলা পঢ়িছিল। সেয়েহে 'ৰ'ৰ তলত ফুট দিয়া অভ্যাসটো থাকি গ'ল।"

তৰলাই তৰলভাৱেই হাঁহি উঠিল। বৰুণে কিন্তু ভাল নেপালে। কাণ দুখন শহাকণীয়া কৰি পঢ়াৰ কোঠালিৰপৰা শুনিবলৈ পালে, মন্টুহঁতে পঢ়া-শুনা কৰা নাই। কেতিয়াও নেদেখা বা কেতিয়াবা দেখিছিল যদিও মনত পেলাব নোৱাৰা গাৱঁত থকা ককাকৰ বিষয়েই অতি কৌতূহলেৰে আলোচনা কৰিছে। সিহঁতৰ ককাক বাৰু কেনেকুৱা হ'ব পাৰে? মূৰত পাগুৰি মৰা, নাকৰ তলত মৰাপাট যেন গোঁফ? দাঁত সোলা, চকুত বিতচকু? থুঁতৰিটো ঘূৰাই ঘূৰাই পাগুলি পাগুলি খুন্দা তামোল খাব? সিহঁতক ডবিয়াবনে, মৰম কৰিব?

তৰলা—দেউতা আজি ভালেমান বছৰ অহা নাই। পাঁচ বছৰমান হ'ল কিজানি।

বৰুণ—উদয়ৰ বাৰু কেইবছৰ হ'ল?

তৰলা—আঠ বছৰ। আগষ্টৰ ন তাৰিখৰপৰা ন বছৰত সোমাব।

বৰুণ—তেনেহলে দেউতা নহাও আঠ বছৰ হ'ল। কাৰণ উদয় ওপজা বছৰেই দেউতাই গণক এজন লৈ আহিছিল, তাৰ সোঁৱৰণী কৰাবলৈ। এটা কথা। তুমি এই কেইদিন সাবধানে চলিব লাগিব। দেউতাই কিন্তু হেৰ-ফেৰ দেখিলে সুদায়ে নেৰিব।

তৰলা—মইনো ইমান অলায়ক হ'লোঁনে? এই বয়সতো তুমি সাবধান কৰি দিবলগীয়া হ'ল?

বৰুণ—নিশ্চয়। আমাৰ টাউনীয়া ঢং দেখিলে কিন্তু দেউতা এদিনো নেথাকিব। মই এতিয়া বাচ্‌ষ্টেণ্ডৰপৰা দেউতাক আনিবলৈ যাওঁৰেই। দেউতাৰ লগত ঘৰলৈ আহি তোমাক পিছে সাইলাখ গাৱঁলীয়া বোৱাৰী যেন অৱস্থাত পাব লাগিব।

তৰলা—সেয়ানো কেনে ধৰণৰ কথা?

বৰুণ—কিনো টাউনীয়াজনী দেখুৱাইছাহে! আঠ-ন বছৰৰ আগতে তোমালোকৰ শিৱসাগৰখন জানো টাউন আছিল? এতিয়াও কেই ঘৰমান মানুহে দিখৌৰপৰা কলহেৰে পানী তোলে,—ঘঁাহীৰ বোৱাৰী-জীয়াৰীয়ে কলঙৰপৰা পানী তোলাৰ দৰেই। —শুনা, আজি কালি আকৌ বোৱাৰীবোৰে ওৰণি নোলোৱা হ'ল। ওৰণি ল'লে হেনো গাভৰু গাভৰু নেলাগে। সেঁওতাত সেন্দূৰৰ সেৰাটোও এনেকৈ লয় যে, এফুট ওচৰৰ পৰাহে মনিব পাৰি, বিয়া কৰাইছে বুলি ধৰিব পাৰি।

তৰলা—আজিনো পুৱাই বকলা মেলিবলৈ কিহে পাইছে?

বৰুণ—স্বৰূপ কথাই কৈছোঁ। দেউতাই এইবোৰ সহিব নোৱাৰে। তুমি এই কেইদিন কপাল ঢাকি ওৰণি লৈহে দেউতাৰ আগত ওলাবা। চেণ্ডেলেৰে চেটেপ্ চেটেপ্ কৰি নাকী নলগোৱা ম'হজনীৰ দৰে ঘূৰি নুফুৰিবা।

তৰলা—হায়, মোৰ কপাল! তিনটাৰ মাক হঁলো, এতিয়াও তোমাৰ চকুত আপচু হৈয়ে থাকিলোঁ।

বৰুণ—মইতো সদায় এনেকৈ থাকিবলৈ কোৱা নাই! দেউতা তিনি দিন থাকিব। এই তিনি দিনহে। মাথোন বাসন্তৰ ঘণ্টা।

তৰলাই তৰল আল্‌তাবুলীয়া ওঁঠ দুখন দুকাষে কিঞ্চিৎ বিয়পাই দিলে। সূক্ষ্ম দৃষ্টিৰ বৰুণৰ মতে তাই মিচিকিয়ালে। সি ভাবিলে, তৰলাই তাৰ কথা শুনি ওফোন্দ পাতিছে যদিও আহত হোৱা নাই। সৰ্ব্বশেষত অধ্যাপক বৰুণ বৰুৱাৰ শুকান মুখত (ক্ৰ'চিং ক্লাচ্ লোৱা, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দ'ম দ'ম প্ৰশ্নোত্তৰ কাকতৰ মাজত ডুব গৈ থকা বুদ্ধিদীপ্ত শুকান মুখ) হৰ্ষতড়িত প্ৰতিভাত হ'ল।

সি তৰলাৰ ওচৰৰপৰা আঁতৰিল। চাইকেলখন বাৰান্দালৈ উলিয়ালে আৰু ফটা-কানি এখনেৰে চেইন্‌ডাল মুচিলে। 'মডগাৰ্ড' এচটা একতায়া হৈ আছিল। এহাতে চাইকেলখন থিয় কৰাই ৰাখি ইটো হাতেৰে 'মডগাৰ্ড' চটা আজুৰি চাইকেলৰ ফ্ৰেমৰ লগত এক সমতলত ৰাখিলে।

ভিতৰত তৰলাই বজাৰৰ ফৰ্দখন লিখিছে। বৰুণে বজাৰ কৰে মানে চাৰে নটা বাজিব। শহুৰেক দহটাৰ বাচত আহিব। বৰুণে ৰিক্সা এখনত বুঢ়াক তুলি ঘৰলৈ আনিব। তৰলাই বজাৰ কৰা মোণা তিনিটা চাইকেলত আঁৰি দিলেহি আৰু ক'লে, "খন্তেক ৰোৱা, মই বস্তুবোৰৰ নাম লিখি আছোঁ।"

খন্তেকৰ পাছতে ফৰ্দখন বৰুণৰ হাতত দিলেহি। বৰুণে খুব মনোযোগেৰে পঢ়ি গ'ল ঃ চুজি—এসেৰ, মচুৰ মাহ—আঢ়ৈ সেৰ। মাছ-দুটা দীঘল ডেচ্। লাক্স পাউদাৰ—এটা; ব্ৰেকেটৰ ভিতৰত 'ফেমিলি চাইজ্'। ডালডা এক টিন—ব্ৰেকেটৰ ভিতৰত "এক কিলোগ্ৰামৰ।"

(শব্দৰ মুকলি ব্যাখ্যা—(১) **লাক্স পাওদাৰ**—তাল মিচিৰিৰ দানাৰ দৰে বস্তু। পানী দি, সেই পানীত কাপোৰ জুবুৰিয়ায়েই মলিনমুক্তিৰ ফল পোৱা যায়। কাপোৰত চাবোন ঘঁহাটো কষ্টসাধ্য আৰু হাস্যকৰভাৱে পুৰাতন ৰীতি কাৰণেই দয়ালু কোম্পানীৰ এই অপূৰ্ব্ব ব্যৱস্থা। ই গৃহিণীৰ আশীৰ্ব্বাদ আৰু ধোবা-ধুবুণীৰ শত্ৰু। (২) **কলগেট**—এবিধ গুড়ি লুথৰিৰ দৰে বস্তু; ইয়াৰে দাঁত মাজিলে আপোনাৰ দাঁত চিত্ৰ-তাৰকাৰ দৰে চিকমিকীয়া বগা কৰে। (৩) **টিনোপল**—কাপোৰ নতুনতকৈও বেছি বগা কৰিব পৰা এবিধ যৌগিক পদাৰ্থ। পেশীৰ

কষ্ট নোহোৱাকৈয়ে অৰ্থাৎ থুকুচি নথকাকৈ কাপোৰ গাখীৰ-বগা হয়। কাপোৰত নীল দিব নেলাগে। ই গৃহিণীৰ পৰম বন্ধু; ৰজকৰজকিনীৰ অষ্টম আশ্চৰ্য্য। (৪) ডালডা—ব্যাখ্যাতীত আৰু সম্প্ৰতি ব্যাখ্যা বহুবল্কীতাৰহে পৰিচায়ক। কিমধিকমিতি।)

ভ্ৰূসঙ্কুচিত কৰি বৰুণে সুধিলে, "এই কেই দিনতে ডালডা 'ঘিঁউ' এক কিলোগ্ৰাম আদায় হ'লনে?" সদায় বজাৰ কৰা অধ্যাপকৰ চকুত সন্দেহৰ ছাঁ।

তৰলাই উত্তৰ দিলে, "আপুনি গুৱাহাটীলৈ 'স্ক্ৰুটিনি'ত যোৱাৰ সময়তে মিচেচ্ ভূঞাইঁতক খাবলৈ মাতিছিলোঁ। সেই কাৰণেই এইবাৰ 'ঘিঁউখিনি' আগতকৈ চাৰি দিনৰ আগতে আদায় হ'ল।"

[এইখিনিতে বুদ্ধিমান পঢ়ুৱৈক খুব ভালকৈ জনা কথা এটা সোৰঁৰাই দি আমনি দিয়াৰ বাবে ক্ষমা-প্ৰাৰ্থনা বিচাৰিছোঁ। ডালডা বনস্পতি যদিও নতুবা ভেষজ তৈলৰ ৰাসায়নিক যাদু যদিও ই গৃহস্থালিৰ মুখত 'ডালডা ঘিঁউ' নামে প্ৰচলিত। বোধকৰোঁ বহিঃ প্ৰকৃতি (Morphology) ঘিঁউৰ দৰে (অৱশ্যে ম'হৰ ঘিঁউৰ দৰেহে, গৰুৰ ঘিঁউ অলপ ফেঁহু বৰণীয়া বুলিহে শুনিছোঁ।) কাৰণে নতুবা ইয়াত 'এ' আৰু 'ডি' খাদ্যপ্ৰাণ মিহলি থকাৰ কাৰণে ঘিঁউৰ সন্মান দিয়া হৈছে।]

হঠাতে বৰুণৰ কপালৰ থিয় ৰেখা দুডাল আৰু দ হৈ পৰিল। তাৰ দেউতাকৰ খোৱা-বোৱাত বৰ বিলাস। যদি এইবোৰ 'ঘিঁউ' নেখায় তেনেহ'লে তেওঁ খোৱা ঘিঁউ ক'ত যোগাৰ কৰিব? ডিব্ৰুগড় চহৰত ক'ত তেনে ঘিঁউ পায় সি নেজানে। জানিছিল পোন্ধৰ বছৰৰ আগতে। গাৱঁৰ জীৱনৰ পৰা পহিলা টাউনলৈ আহি সি টাউনৰ উত্তৰ ফালে থকা শালীগ্ৰাম বাহাদুৰৰপৰা শুধ ঘিঁউ কিনিছিল। এতিয়া শালীগ্ৰামো জীয়াই থকা নাই, সেই ঠাইৰ নেপালী বস্তিখনো গড়াখহনীয়াত জাহ গ'ল।

সি এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়িলে। চাইকেলখন টানি টানি আলিত

উঠিলগৈ। তৰলা ভিতৰত কাম-বন কৰাত লাগিল। মন্টু, উদয় আৰু বান্নুৱে বাপেক যোৱাৰ উমান পায়েই ৰেডিঅ'টোৰ ওচৰ পালেহি আৰু খন্তেকতে—'চৰ্টৱেভ'ৰ উনৈশ মিটাৰে,—ইমান পৰে বায়ুমণ্ডলত নিতালহৈ থকা চিলোন কেন্দ্ৰৰ বিজুলী-চুম্বক-ৰূপী সঙ্গীত-তৰঙ্গ মুখৰিত কৰি তুলিলে—ইনা দিনা ডেকা দানী ডে'কা নে'কা ...... ৰং পম্ পো ৰম্ পম্ পো ......

* * * *

'মধুবালা' নামৰ চাৰ্ভিচ বাচ এখনৰপৰা শ্ৰীধৰ বায়ন নামি আহিল। এহাতে এটা টোপোলা আৰু ইটো হাতত এলুমিনিয়ামৰ বাচন এটা। ডেৰ হাতমান দীঘল হ'ব। সদায় চাঙেৰী টেঙা আৰু ফুট ছাইৰে ঘঁহি থকাৰ কাৰণে এলুমিনিয়ামে ৰূপৰ ৰং লৈছে। পাত্ৰটোৰ স্বকীয়া নাম আছে যদিও বুঢ়াইহে জানে। মুঠতে ইয়াক আধুনিক ধৰণৰ চুঙা এটা বুলি ক'ব পাৰি। বৃত্তাকাৰ মুখখন কব্জাৰ যোগেদিহে ওপৰলৈ তুলিব পাৰি।

পুতেকে লৰালৰিকৈ বুঢ়াৰ হাতৰপৰা বস্তু কেইপদ লৈ মাটিত থ'লে। ভৰি চুই প্ৰণাম কৰিলে আৰু ৰিক্সা এখন চিঞৰিলে।

বুঢ়াই ক'লে, "সেইখন,—মানুহে টনাখন—নেলাগে বোপাই। সেইখনত উঠিলে মানুহৰ কান্ধত উঠাহে হ'ব।"

বৰুণ উভয় সংকটত পৰিল। তাৰ ক'বৰ ইচ্ছা আছিল যে তেওঁ নুঠিলেও আনে উঠিব। ৰিক্সাৱালাক জীয়াই ৰখোৱাও প্ৰত্যেক নাগৰিকৰ কৰ্ত্তব্য। এনেকৈয়ে কত শ শ মানুহ বৰ্ত্তি আছে! সি শুনিছে বোলে ডিব্ৰুগড়তেই গোটেই ভাৰতৰ ভিতৰত সৰহ সংখ্যক ৰিক্সা আছে।

কিন্তু নানা ধৰণে বুজোৱাতো বুঢ়া অচল-অটল। উপায় নাই। বুঢ়াৰ টোপোলাটো চাইকেলৰ কেৰিয়াৰত কোনোমতে গুজি ল'লে। "জগটো হেন্দোলডালত আৰি ল।" বুঢ়াৰ আদেশ অনুসৰি বৰুণে

জগটো (বুঢ়াই কওতেহে এইটোক জগ বোলে বুলি মনত পৰিল।) তেনেকৈ আৰি ল'লে।

"এই ডোখৰ ঠাইক চৌকিডিঙি নোবোলে জানো ?"

"তেনেহলে তোৰ মনত আছে।"

"ইয়াৰ পৰা তোৰ ভাড়াঘৰলৈ কিমান দূৰ ? আছনো কোন-খিনিত ?"

"আমোলাপটিত। ডেৰ মাইল হ'ব।"

"এইকণ বাটৰ কাৰণে ৰিক্সা এখন ধৰিবলৈ তোৰ লাজ নেলাগে ! সিফালে আকৌ ডেকা মানুহ।"

শ্ৰীধৰ বায়নে হলং হলংকৈ খোজ ল'লে। সেই খোজৰ লগত বৰুণে তাল মিলাব নোৱাৰা হ'ল। তিনিকুৰি সোতৰ বছৰ হ'ল, বুঢ়াৰ এতিয়াও কলাফুল নোদোকা। প্ৰায় ছফুট শৰীৰটো সালগছ এজোপাৰ দৰে পোণ। চুলিখিনি এতিয়াও ছুৰবিৰন যেন ডাঠ। অৰশ্যে কাণৰ ওপৰত ডেৰ ইঞ্চিমানকৈ পকিছে। গোঁফ কোচা গোটেই পকি মুখখন আৰু শুৱনি কৰি তুলিছে। গাৰ ৰং এতিয়াও নিমজ, ফেঁহু হালধীয়া। বৰুণে বাপেকক কেই বছৰমান দেখা নাছিল। আজি এনে সুপুৰুষ বাপেকজনৰ পাছে পাছে গৈ সি সঁচাকৈয়ে গৰ্ব্ব অনুভৱ কৰিলে আৰু তাৰ নিজৰ বয়সটোও যেন দহ বছৰ কমি গ'ল। বৰুণৰ ভাব হ'ল, চহৰৰ এই গতানুগতিক আলিটোত বুঢ়া এটি সুন্দৰ ব্যতিক্ৰম। সত্ৰৰ প্ৰকাণ্ড নামঘৰৰ ৰখীয়া ৰহস্যময় বুঢ়া ডাঙৰীয়াইহে যেন হঠাতে চহৰ প্ৰদক্ষিণ কৰিছেহি ! মানুহনো এই বয়সলৈকে ইমান ধুনীয়া হৈ থাকিব পাৰেনে ? বাপেকৰ তুলনাত বৰুণ তেনেই কিবাটো। বৰ গছৰ কাষত চিচিৰিঙা পৰা গমাৰি পুলি।

বজাৰ কৰি অনা বস্তুখিনি আৰু বাপেকৰ টোপোলাটোৰে চাইকেল-খনত মেটমৰা ওজন। জগটোও কম গধুৰ নহয়। পাঁচ ছসেৰমান কিবা বস্তু আছে। চাইকেল টানি টানি তাৰ ভাগৰ লাগি গৈছে।

"তই কিবা সকামত আহিলিনেকি ?"

"অঁ, বৰ ডাঙৰ লেঠা। অফিচত এই নাজিৰ-চিৰস্তাদাৰ-বাহক এসেকা দিওঁ বুলি ভাবিছোঁ। ইহঁতে ডেৰ বছৰ মোৰ পেঞ্চনটো বন্ধ কৰি থৈছে।"

শ্ৰীধৰ বায়েন মণ্ডল কাম কৰি পেঞ্চন পোৱা মানুহ।

"মোকনো খবৰ নিদিলি কিয় ? মই সকলো থিক কৰি দিলোঁহেঁতেন।"

"ভাবিলোঁ, তই নোৱাৰিবি। কেৰাণীৰ মেৰপাক প্ৰফেচাৰ হৈ কি বুজিবি ? তথাপি সিহঁতৰ টেবুলৰ ওচৰত এম, এ-পাছ ল'ৰা এটা থিয় হৈ থকাটো পছন নকৰোঁ। সিহঁতে হেনো আজিকালি ভুলতো চকি এখনত বহিবলৈ নকয়। মই কিন্তু দাদাউৰি পাৰি বেঙে মূতা গৰুৰ দৰে কঁপোৱাম নহয় !"

বৰুণে একো অভিমত নিদিলে।

ঘৰ পাই বুঢ়াই পোনেই চকি এখনত ভৰি তুলি বহি ল'লে। গৰম লাগিছে কাৰণে পাঞ্জাবী চোলাটো খুলি চকিৰ হাতলত থ'লে। মণ্টু, উদয় আৰু ৰাণুৱে ককাকৰ ফালে ৰ লাগি চাই ৰ'ল। সঁচাকৈয়ে সিহঁতৰ ককাক ইমান সভা-শুৱনি মানুহ ! ৰাণুৱে ভাবিলে, সাধুৰ কিতাপত থকা সুৰুয মামাৰ দৰে।

"ইহত বৰ একোটা হ'ল। পিছে চেহেৰাহে দেখোন খোজত হামখুৰি খাই পৰা বিধৰ।" গাঁৱৰ ল'ৰাছোৱালীবোৰৰ তুলনাত ইহঁতক নিশকতীয়া দেখি বুঢ়া চিন্তিত হ'ল। ওৰণি টানি বোৱাৰীয়েক ওচৰত হাজিৰ হ'ল।

"বোৱাৰী, এই টোপোলটো খুলি বস্তু কেইপদ ভগাই বটাই খা।"

"ভাল দেউতা।"

"ইহঁতৰ নামবোৰ কি কি ?"

আটাইতকৈ সৰুটোৱে মাত লগালে, "মোৰ নাম শ্ৰীৰজত বৰুৱা। ঘৰত ৰান্থু বুলি মাতে।" বুঢ়াৰ মৰম লাগিল। ওচৰলৈ মাতি ৰান্থুক মূৰত হাত ফুৰাই সাদৰ কৰিলে। বাকী দুটাৰ নাম আৰু কোন শ্ৰেণীত পঢ়িছে জানি ল'লে।

তৰলাই বুঢ়াৰ টোপোলাটো খুলি পালে, তিনি আধী মালভোগ কল, চাৰিটা বখলীয়াই থোৱা শুকান নাৰিকল, এপোৱামান মলাধপাত, হোকা, চিলিম আৰু এটা মৌজোলৰ বটল। জগটোত কি আছে এতিয়ালৈকে খুলি চোৱা নাই।

কল দুটামান আৰু নাৰিকল এটা ভগাই খোৱাৰ পাছত বন্ধা-বঢ়াৰ আয়োজন হ'ল, শ্ৰীধৰ বায়েনে তিয়নি পিন্ধি গা ধুই আন এখন কাপোৰ পিন্ধিলে।

সকলোৱেই জানে যে বুঢ়া ভোজন-বিলাসী। অকণমান ৰন্ধাত হেৰফেৰ হ'লে বা খোৱাবস্তুৰ ভাল যোগাৰ নহলে খং উঠে আৰু একো খাব নোৱাৰে। দুপৰীয়া খাই কেনে পালে পুতেক-বোৱাৰী-এয়েকে একো ধৰিব নোৱাৰিলে। বেলি বহাৰ পাছতহে বুঢ়াৰপৰা অলপ অসুবিধা হ'ল। ধপাত জ্বলাবলৈ তেওঁক অঙঠা লাগে। কিন্তু ঘৰত ক'তো অঙঠা নাই। আজিকালি তৰলাই খৰি ব্যৱহাৰ নকৰে। জনতা ষ্টোভহে জ্বলায়। বৰুণ অসুবিধাত পৰি গ'ল। লৰালৰিকৈ চাইকেল মাৰি এপোলা খৰি আনিলে। খৰিবহে যিদাম, এশচটা খৰিত ডেৰটকা লাগে। এই খৰিৰে কোনোমতে ধপাতৰ কাৰণে অঙঠা কৰা হ'ল। বুঢ়াই ধপাত হুপি হুপি ৰাণুৰে পঢ়া-শুনা কৰাকে লক্ষ্য কৰি থাকিল। ৰান্নুৱে তৃতীয় শ্ৰেণীত পঢ়ে। সি হেনো পঢ়াশুনাত বেচ ভাল। এতিয়া সি ভূগোল পঢ়ি আছে। বুঢ়াই টেবুলত থকা সাহিত্যৰ কিতাপ এখন হাতত ল'লে আৰু আজিকালিৰ কিতাপতনো কেনেকুৱা কথা লিখা থাকে তাকে জানিবলৈ পাত লুটিয়াই গ'ল। হঠাতে তেওঁৰ চকুত পৰিল, এটা পাতত কুকুৰা শব্দটোৰ তলত আঁচ দিয়া আছে আৰু শব্দটোৰ ওপৰত পেন্সিলেৰে লিখা আছে 'মুৰ্গী' বুলি। বুঢ়াৰ বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল যে ৰান্নুৱে মুৰ্গী বুলিলেহে চৰাইটো কি বুজিব পাৰে, কুকুৰা চৰাই কি বস্তু কিতাপখনৰপৰাহে গম পালে। ইহঁতৰ খোৱা-বোৱা আৰু পিন্ধা-উৰাত যে লাগ-বান্ধ নাই, ভাষাও বিজতৰীয়া হৈ পৰিছে।

"ৰান্নু, তোৰ আজি পৰীক্ষা ল'ম দেই।"

"ককা, মই হ'লে মৌখিক ধৰিলে বৰ টান পাওঁ।"

"মৌখিক নধৰোঁ। সাহিত্যহে ধৰিম। এই কেইটা শব্দৰ অৰ্থ ক'ব লাগিব।"

ৰান্নুৱে ককাকৰ মুখলৈ উৎসুক হৈ চাই ৰ'ল।

ককাকে অলপ চিন্তা কৰিলে আৰু ক'লে—"এই শব্দ কেইটাৰ অৰ্থ লিখি দে।—খৰিচা, কাহুদি আৰু মাটিকাছুৰি। পাৰিবিতো ?"

কথাটো সুধিয়েই বুঢ়াই তাৰ মুখলৈ চাই হাঁহিলে। ভাবিলে, ৰান্নুৱেযে নোৱাৰেই, হায়াৰ চেকেণ্ডৰীত পঢ়া ককায়েক মণ্টুৱেও নোৱাৰে। মাকে জানেনে নেজানে তাৰো সন্দেহহে।

"ককা, এই শব্দ আমাৰ 'সুৰদি সপোনত' নাই। চাৰেও শিকোৱা নাই!" ৰান্নুৱে বিবুদ্ধি হৈ ক'লে। বুঢ়াই খুব দুখ কৰা যেন দেখুৱাই অলপ পৰ থমকি ৰ'ল আৰু লাহে লাহে হুমুনিয়াহ ওলোৱাৰ দৰে কথা কেইটা ওলাই পৰিল, "জানো। তহঁতে এইবোৰ চিনি নেপাৱ।"

ৰাতি ভাতৰ পাতত ককাৰ মুখ দেখিয়েই বুজা গ'ল যে খোৱা-বস্তু মনোমত হোৱা নাই বা বন্ধা-বঢ়া ভাল হোৱা নাই। দুগৰাহ ভাত খাই ককা অলপ পৰ ৰ'ল। নাতি তিনিটাও ভাতৰ পাতত। সিহঁতে ককাকলৈ আচৰিত হৈ চাই ৰ'ল। বৰুণে সন্ত্ৰস্ত হৈ তৰলাৰ মুখলৈ চালে।

শ্ৰীধৰ বায়েন এইবাৰ ভাতৰ পাতত আগতকৈ বেছি পোণ হৈ বহিল। হেতা এখন হাতত লৈ থিয় দি থকা বোৱাৰীয়েকলৈ চাই কলে, "আই অ', কাইলৈ পুৱাই মোৰ যাবৰ ইচ্ছা গৈছে। তহঁতৰ ইয়াত মোৰ নুসুজে।"

"কি হ'ল দেউতা ?"

"একো হোৱা নাই। হয়তো ভালেই ৰান্ধিছ। কিন্তু মই হ'লে এনেকৈ খোৱা নাই কাৰণে ৰুচি পোৱা নাই।"

বুঢ়াই মুখ ফুটাই ক'বলৈ টান পালে যে কলত বনোৱা চাউলৰ

ভাত সেৰেকা-সেৰেকা লাগিছে। অকণো সাদ-সোৱাদ নাই। বাটিত মাছৰ টুকুৰা ডোখৰ বৌ মাছৰেই। কিন্তু খৰখৰীয়াকৈ ভাজি লৈহে আঞ্জাত দিয়াত সোৱাদ নোহোৱা হ'ল। কাচকলৰ ভজাখন ভালেই হৈছে। পিছে মিঠিগুটি অলপ কম হ'ব লাগিছিল আৰু অলপ থুপথুপীয়াও হ'ব লাগিছিল। মচুৰ মাহৰ আঞ্জাকণ সিমান বেয়া হোৱা নাছিল যদিও মাজে মাজে শুকান জলকীয়া একোটাৰ অংশ বিশেষ আছে কাৰণে ভাল পোৱা নাই। যিথিনি তেলত এই আঞ্জা পাগ কৰা হৈছে সেয়া তেলৰ বাচটোও নাকত লাগিছে। এখন বাতৰি কাকতত পোৱা কথা তেওঁৰ মনত পৰিল—আজি কালি মিঠাতেলত বাদামৰ তেল মিহলায়। কেতিয়াবা মোবিল মিহলায়ো বিষাক্ত কৰে।

নাতি কেইটাই তৃপ্তিৰে সকলো খোৱা কাৰণেহে শ্ৰীধৰ বায়েনৰ আচৰিত লাগি গ'ল। ইহঁতৰ নাকত বাদাম তেল আৰু ভেজাল বস্তুৰ গোন্ধ কিজানি অভ্যস্ত হৈ পৰিছে। পোহাৰীয়ে মাছৰ গোন্ধ নোপোৱাৰ দৰে চাগৈ ইহঁতে ক'ত কি মিহলাইছে তাৰ গোন্ধ ধৰিব পৰা ক্ষমতা হেৰুৱাইছে।

বুঢ়াৰ আজি খুব ভোক লাগিছিল। বোৱাৰীয়েকে কথাটো ধৰিব পাৰিলে। সেয়েহে লাজ-চৰম কাটি কৰি থৈ সুধিলে, "দেউতা, যদি এয়া বন্ধা বেয়া পাইছে, আপুনি অনা ঘিঁউকে দিওঁনে কি?"

বুঢ়াই তপৰাই ক'লে, "ঘিঁউ আছেনে কি? সেয়া মই নাতি কেইটাৰ কাৰণেহে আনিছিলোঁ! অলপহে আছে চাগৈ। বাৰু, লগতে অলপ মৌ আনিবি।"

তৰলাই ঘিঁউ আৰু মৌ সুকীয়া বাটি এটাত দিলে। বৰুণ আৰু মণ্টুহঁতৰ আগে আগেও সৰু বাটি একোটাত ঘিঁউ আৰু মৌ থৈ গ'ল। বুঢ়াই তৃপ্তিৰে ভুগৰাহমান খোৱাৰ পাছত হঠাতে এটা অঘটন হৈ গ'ল। উদয় আৰু ৰাণুৱে ঘিঁউ মুখত লৈ অলপ পৰ ৰ'ল।

উদয়ে ক'লে, "আমি খোৱাবোৰৰ দৰে নহয়। ঘিঁউত কিবা মিহলি আছে যেন পাইছোঁ।"

বুঢ়াই আচৰিত হৈ একেথৰে সিহঁতলৈ চাই ৰ'ল। ইহঁতে এইবোৰ কি কৈছে? কোন অচিন দেশৰ ভাষা? তেওঁ অনা ঘিঁউত ভাজ থাকিব পাৰে! ভুসেৰ গাখীৰৰ ঘিঁউ ঘৰত তৈয়াৰ কৰা আৰু তিনি সেৰ গাখীৰৰ বিশ্বাসী নেপালী এটাৰ হতুৱাই প্ৰস্তুত কৰাই আনিছে।

বুঢ়াই সন্তৰ্পণে সুধিলে, "তহঁতে কি ঘিঁউ খাৱ?"

ৰাণুৱে তক্তা এখনৰ ওপৰত থকা ঘিঁউৰ টিন এটালৈ আঙুলিয়াই দেখুৱালে। হিন্দীৰ মূৰ্দ্ধণ্য 'ড'টো আৰু 'ল'টো অসমীয়া আখৰৰ সৈতে ভালেমান মিল আছে কাৰণে শ্ৰীধৰ ককাই আচৰিত হৈ পঢ়িলে, "ডালডা!" টিনত আকি থোৱা নাৰিকল গছ জোপালৈ কৌতূহলেৰে চাই ৰ'ল।

তৰলাই লাজ পাই তাৰপৰা আঁতৰিল। বৰুণে হুমুনিয়াহ পাৰিলে। ভাবিলে, ওপজাৰপৰা এয়া ডালডা খায়েই আজি নিজৰ সন্তানে শব্দ-অৰ্থ গুণাগুণ বুজি নোপোৱাটো সঁচাকৈয়ে এই যুগৰ এটা ডাঙৰ প্ৰহসন। অৰ্থনীতিৰ অধ্যাপক বৰুণ বৰুৱা! সি আৰু বেছি বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

পুৱা সপ্তমমান শ্ৰেণীত পঢ়া উদয়ে খুব ব্যস্ততাৰে বুটজোতা এযোৰ ব্ৰাচ কৰা দেখি শ্ৰীধৰ বায়েনৰ বৰ কৌতূহল হ'ল। তাৰ ওচৰতে এজোৰ খাকী পোছাক আৰু এডাল বহল বেল্ট। তাক সোধাত তেওঁ জানিব পাৰিলে যে সি এ, চি, চিৰ জুনিয়ৰ কেডেট। আজি সিহঁতৰ পেৰেড আছে।

এ, চি, চি আৰু জুনিয়ৰ কেডেট কি বস্তু বুঢ়াই পুতেকৰ মুখৰ-পৰা বুজি ল'লে আৰু বিদ্ৰূপেৰে অট্টহাস্য কৰি উঠিল। হঠাতে হাঁহিটো মাৰ গ'ল আৰু বুঢ়াই শানত দিয়া চকুৰে পুতেকলৈ চাই গৰ্জ্জি উঠিল, "তোৰ দোঁখছোঁ এতিয়াও জ্ঞান নহ'ল। এই কেইটাই জানো ডেকা হলেও বন্দুকটো ডাঙিব পাৰিব? আৰু এইবোৰ বাৰে বাংকৰা বস্তু খাই সিহঁত জানো ডেকা হ'ব? এই বয়সতে যিহে পট হৈছে!"

অধ্যাপক বৰুণ বৰুৱাই লাজতে বাতৰি কাকতখনেৰে মুখখন ঢাকি

পেলালে ! ঘটনাৰ কি অপূৰ্ব্ব সংযোগ যে সেইখন বাতৰি কাকতত‌ে চীন আৰু ভাৰতৰ মাজত সীমা-যুৰিয়লি যুঁজৰ কথা আছিল। প্ৰতিৰক্ষা মন্ত্ৰীৰ দেশবাসীকৈ পঠিওৱা বাণীও আছিল। বৰুণে শিক্ষিত আৰু পৰিশীলিত মনেৰে বাৰে বাৰে ভাবিলে, এই জুনিয়ৰ-চিনিয়ৰ কেডেট্-বোৰ বা এনে বয়সৰ ল'ৰাবোৰ এদিন কেনেকৈ 'নৰযোৱান' হ'ব ! দেউতাকে কেবাবছৰৰ মূৰত আহি এই কথাই সোঁৱৰাই দিয়া নাইনে ?

পাছ দিনা দুপৰীয়া শ্ৰীধৰ বায়েন অফিচলৈ গ'ল। আৰু অলপ সময়ৰ ভিতৰতে তেওঁ পেঞ্চন 'ৰিনিউ' কৰাব পাৰিলে। ইমান শুৱনি ওখ-ডাঙৰ পকা থেকেৰা যেন বুঢ়াজনক দেখি কেৰেণী আৰু বিষয়াজনৰ অদ্ভুত মোহ হ'ল। আজি কালি যে এনেকুৱা মানুহ দেখিবলৈকে নোহোৱা হ'ল। তেওঁলোকে দুখেৰে সৈতে জনালে যে তেওঁৰ মৃত্যুৰ খবৰটো ভুল কৰি পোৱাৰ কাৰণেহে এনে হৈছিল। তেওঁ আবেলিলৈকে ছকুৰি মাইল দূৰৰ নিজৰ গাৱঁলৈ যোৱাৰ কথা ভাবি স্বস্তিৰ নিশ্বাস ল'লে। এইখন ঠায়ে আৰু তেওঁক নুসুজে। সকলো আচৰিত।

অফিচৰ পৰা অহাৰ বাটত শ্ৰীধৰ বায়েনে এটা শোভাযাত্ৰা লগ পালে। শোভাযাত্ৰাটো কিছুমান স্কুল আৰু কলেজীয়া ল'ৰাৰ। তেওঁৰ চকুত সিহঁত তেনেই চেমনীয়া ল'ৰা। সিহঁতে তেনেই উন্মত্ত হৈ এই দৰে দল বান্ধিছে। সিহঁতৰ এজাকে চিঞৰিছে "পুলিচৰ অত্যাচাৰ—" ; এজাকে পিছৰ দুটা শব্দ চিঞৰিছে—"বন্ধ কৰক।"

"ছাত্ৰ-শক্তিৰ—"

"জয় হওঁক।"

"ইনক্লাব্—"

"জিন্দাবাদ !"

"আমাক ইয়াৰ—"

"বিচাৰ লাগে।"

শ্ৰীধৰ বায়নে এইবাৰহে বিচূৰ্ত্তি খালে। তেওঁ একো বুজা নাই। হঠাতে এই ল'ৰাবাহৰ কি হ'ল ? ল'ৰা বৰ বেছি নহয়। ডেৰশমান

হ'ব। আৰু সিহঁতৰহে যি গছৰ পাত সৰোৱা মাত ! প্ৰতিটোৱেই ফিৰিঙী জলকীয়া। আলিত দেও পাৰি দেও পাৰি খোজ দিছে। যেন তপত চকুত দিয়া জীয়া চেঙেলীহে !

তেওঁ ওচৰৰ পানৱালাটোক কি হৈছে সুধিলে। পানৱালাটোৱে ক'লে যে দহমান বজাত ৰেলত অহা ল'ৰা দুটাক কিবা কাৰণত ষ্টেচনতে পুলিচে আটক কৰি থ'লে। তাৰ পাচতেই ভালেমান কেইটা পুলিচৰ ওপৰত উবুৰি খাই পৰিল। অলপ লপা-থপা হ'ল হ'ব পায়। তাৰ পাচতেই এই অৱস্থা।......

কেই মিনিট্মান পাচতে সেই শোভাযাত্ৰাত নাতিয়েক মণ্টুক দেখি শ্ৰীধৰ বায়েন আৰু আচৰিত হৈ গ'ল। ইনো 'বনস্পতি' খাই এইদৰে উত্ৰাৱল হৈ ফুৰিবলৈ ক'ত বল পালে ? চেহেৰা আকৌ এতিয়াও পঁয়া লগা ধৰণৰ ! অতি আচৰিত কথা। সুধিস্থিৰে বকক (ধৰ্ম্মৰাজক) ক'বলগীয়া ধৰণৰ আচৰিত কথা।

শ্ৰীধৰ বায়েনে থৰ লাগি নাতিয়েকে শোভাযাত্ৰা কৰা চাই থাকিব নোৱাৰিলে। লৰালৰিকৈ তাৰ ওচৰ পাই একে হাতেৰে তাৰ হাত দুখন খামোচ মাৰি ধৰিলে আৰু ক'লে, "এইবোৰত কিয় মূৰে-ভৰি কাঢ়ি মৰিছ ? বল ঘৰলৈ যাওঁ।" সি উত্তৰ দিবলৈ নৌপাওঁতেই ওচৰৰ ল'ৰাৰপৰা গৰম জবাব শুনিলে, "নোৱাৰে যাব। আমি এক।"

বুঢ়াই আকৌ ক'লে। মণ্টুৱে নুশুনিলে। সি ক্ৰোধেৰে ক'লে,—"এৰি দিয়ক।" আন ল'ৰাৰ চকুত নপৰাকৈ তেওঁ মণ্টুক এৰি দিলে আৰু শেষ বাৰলৈ সুধিলে, "তই, মণ্টু, শেষত ককাৰৰ কথাও নুশুন ?"

মণ্টুৱে বুঢ়াৰপৰা মুখ ঘূৰাই শোভাযাত্ৰাৰ লগত আগবাঢ়ি গ'ল। শ্ৰীধৰ ককাই বিপৰীত ফালে খুব খৰকৈ খোজ দিলে। আৰু খুব দুখেৰে ভাবি গ'ল, তেওঁ যেন কোনো চিনাকি মানুহে নেদেখাকৈ গাৱঁৰ ঘৰ পাবগৈ পাৰে। এইখন ওলোটা দেশ। ইয়াত এখন্তকো ৰ'ব নোৱাৰি। ইয়াত নাতিয়েও ককাকৰ কথা নুশুনে।......

ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত

চহৰৰ পৰা ছমাইলহে দূৰ। গাওঁখনৰ নামটো কি কন্দৰ্পই ভালকৈ মনত পেলাব নোৱাৰিলে। কিন্তু ছোৱালী দুজনীৰ নাম মনত আছে—ৰেণু আৰু উমা। বাই-ভনী। ৰেণু ডাঙৰ। মাকৰ নাম বেনীমাই।

সিহঁতৰ এজেণ্ট হ'ল চিম্ফনী হোটেলৰ মেনেজাৰ মিঃ বৰঠাকুৰ। আচৰিত কথা। এমুঠি ভাতে মানুহক ইমান তললৈ নমাব পাৰে? নিজক বিক্ৰী কৰি এনেকৈ খাই লৈ জীয়াই থাকিবলৈ বিচাৰে? সেইটোহে আৰু আচৰিত।

মানুহ কিহৰে জীয়াই থাকে? টলষ্টয়ে ক'ব—হৃদয়ৰ মৰমেৰে! গান্ধীয়ে ক'ব—স্নেহ আৰু অহিংসাৰে। বিনোৱাই ক'ব—হিয়াৰ বিনিময়েৰে। কিন্তু ৰেণু আৰু উমাৰ মাকে কিজানি নিসংকোচে উত্তৰ দিব—ভোকৰ ভাত মুঠিৰে। নহলেনো এমুঠি ভাতৰ আহিলা কৰি নিজে এই পাপ-পঙ্কত নামেনে?

মাকোৰে দীঘ-বাণিত সৰগৰ ৰূপ-কথা ব'ব পৰা তিৰোতাৰ দেশৰ ৰেণু আৰু উমা। মাক ভালেই জীয়েক জাতি বুলি কোৱা দেশৰ এজনী মাকো হ'ল বেনীমাই। সেইজনী মাকেই জীয়েকহঁতক এই পাপত নমাইছে। কদৰ্য্য কথা। পৃথিৱী কুৎসিত। ধনী মানুহৰ দালানৰ আগৰ ফুলনিখনৰ বাদে পৃথিৱী কুৎসিত। পাটগাভৰুৰ নিষ্কলুষ হাঁহিটিৰ বাদে পৃথিৱী দুঃসহ। সত্ৰাধিকাৰৰ সুকোমল গাদীখনৰ বাদে পৃথিৱী অস্থিৰ।

এক্চাইজ্ ইন্সপেক্টৰ কন্দৰ্প কাকতি কোনো অসত উদ্দেশ্য লৈ চিম্ফনী হোটেললৈ যোৱা নাছিল। গৈছিল নিজৰ কৰ্ত্তব্য-পালন কৰিবলৈ। এইখন হোটেলে চুৰকৈ মদ বেচে। তাকে সি জানি

আহিবলৈ গৈছিল। পোনতে সি হোটেলৰ ৰিফ্ৰিজাৰেটৰ দুটা চালেগৈ। তাত মদৰ বটল নাই। আছে কিছুমান চৌদাৰ পানীৰ বটল। হোটেলৰ ওপৰ তলাৰ বাৰান্দাত এপাক দিয়োঁ, একো ধৰিব নোৱাৰিলে। মদ খোৱা মানুহক হাতে হাতে ধৰা পেলাবলৈয়ো, সময়টো মদ খোৱাৰ সময় নহয়। আগ বেলা নহে বাজিছে। সি তলৰ তলালৈ নামি আহিল। হোটেলৰ আচল ঘৰটো চেৰাই ভিতৰ ফালে গ'ল। ভিতৰত আকৌ এখন সুকীয়া ৰাজ্য। দিনতে ঘিতঘিতীয়া অন্ধকাৰ। এটা লেমৰ পোহৰত প্ৰকাণ্ড মানুহ এটাই কুকুৰা চৰাই কাটিছে। সি মাইকী মানুহৰ মাতো শুনিছে। সি ভিতৰৰ ফালে অহা দেখি হোটেলৰ মানুহবোৰ সন্ত্ৰস্ত হৈ পৰিল। আৰু আগুৱাই যাবলৈ সাহস নকৰিলে। আৰু অকণমান গ'লেই যদি তাৰ বুকত এখন ছুৰী বহে, বাহিৰৰ মানুহে তাৰ একো উমান নেপাব।

সি ওলাই অহাত ম'হৰ শিঙৰ দৰে গোঁফৰ মেনেজাৰ বৰঠাকুৰে ঢেক্ ঢেক্ কৰে হাঁহি পেলালে। যেন বিজয়োল্লাসৰ অব্যাহত হাঁহি।

—আপুনি চিভিলিয়ানৰ ড্ৰেছত আহিছে যদিও আমি গম পাইছোঁ, মিঃ কাকতি, এনেকৈ নহ'ব। আপোনাৰ 'বচ'ক আমি মাহিলি টু হাণ্ড্ৰেড্ পে কৰোঁ।

মেনেজাৰে বৰ বিনীতভাৱে কথাখিনি ক'লে।

—ইয়াততো প্ৰহিবিশ্যন নাই। আপুনি ইচ্ছা কৰিলে এখন লাইচেন্স ল'ব পাৰে।

এইখিনি কথা কোৱাৰ লগে লগে মেনেজাৰ অস্বাভাৱিক গহীন হৈ পৰিল। প্ৰকাণ্ড মোচ কোচাত এবাৰ হাত বুলালে। ফোনটো এবাৰ ডাঙি এনেয়ে আকৌ আগৰ ঠাইত থৈ দিলে। এক নিমিষতে প্লেয়াৰ্চ চিগাৰেট এটা জ্বলাই ক'লে—এই বিষয়ে আমি চুপাৰিন্‌টেণ্ডেণ্টৰ লগত আলোচনা কৰিম। থিংচ্ চুড্ বি ডিচ্কাচ্ড ইন্ দি প্ৰপাৰ চেনেল্। অ' পাহৰিছোৱেই। অই হিমু, কাকতি চাহাবক গৰম গৰম কাটলেট্ এটা আৰু চাহ।...

কন্দৰ্প কাকতিয়ে মেনেজাৰৰ ব্যৱসায়ী আতিথ্য গ্ৰহণ নকৰিলে। সি ওলাই আহিল। মেনেজাৰো পাছ ল'লে। বাটত সি ফুচ ফুচাই ক'লে—কাকতি চাহাব, প্লিজ্ ডণ্ট্ মাইণ্ড। মই আচল কথাটোহে কৈছোঁ। এটা কথা। এই বুলি নিলৰ্জ্জভাৱে মেনেজাৰে ছোৱালী দুজনীৰ কথা ক'লে। ইন্সপেক্টৰে এবাৰ গুৰুীয়া মেনেজাৰটোলৈ চালে। তাক এটা দৈত্য যেন লাগিল। দৈত্য মানুহ নহয়; কিন্তু সময়ে সময়ে মানুহ দৈত্য হয়। সেই কাৰণেই আনবোৰ মানুহক দৈত্য বুলি ভাবি, যাকে তাকে বিনা সংকোচে পাপৰ অভিপ্ৰায় ব্যক্ত কৰিব পাৰে। সি মেনেজাৰক একো নকৈ চাইকেলখন চলাই দিলে।

কন্দৰ্পক অলপ বিশ্ৰামৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে। কিন্তু সহজে ঘৰ পোৱাৰো আশা নাই। চাইকেলখন ৰ'দত আছিল। উঠোঁতেই তাৰ দেহৰ ভৰ পাই পাছ চকাটো ফুটি গ'ল। সি আধা ফাৰ্লংমান খোজ কাঢ়ি গৈ কমলৰ চাইকেলৰ দোকানত সোমাল।

—কমল, পাছৰ চকাৰ টিউব ফুটিল হ'বলা। চাইকেলখন চাইচিতি দেচোন।

কমলে ওচৰৰে চিকৌ ঠাকুৰীয়াৰ দোকানৰপৰা এক চিংগোল চাহ অনাই তাকে এসোহা মাৰি একে ধৰণৰ কামটোৰ তিক্ততা দূৰ কৰিব খুজিছিল। সি কন্দৰ্পৰ লগত একেলগে পঢ়া। ভাগ্যৰ বলত কন্দৰ্প হ'ল টুপী আৰু পেণ্ট পিন্ধা একচাইজ ইন্সপেক্টৰ আৰু সি হল চাইকেলৰ দোকানী,—যেন আলিৰ কাষৰ এটা প্ৰহৰী, এজোপা জঠলা জৰি গছ।

—হেৰ চাহাব, চাইকেল ফুটিল আৰু বটাই দিব লাগে বুলি ক'বলৈ তোৰ লাজ নেলাগে? একচাইজত কাম কৰি পেঞ্চন পোৱা মণ্ডলৰ দৰে বটুৱা চাইকেলত উঠি ফুৰিবলৈ চৰম নেলাগে? তই এতিয়া মটৰ লৈ টিঘিল-ঘিলাই ফুৰিব লাগিছিল। আমিও দেখি গৰ্ব্ব কৰিলোহেঁতেন। চা, চা, আমাৰ লগত পঢ়া লৰাই 'এম্বাশ্বেডৰ'ত উঠি ফুৰিছে।

—দৰমহা কোনোমতে দুশ পাওঁ মাথোঁ।

—আৰে দৰমহা! একচাইজৰ মানুহৰ কাৰণে দৰমহাটো ডিয়েৰনেছ এলৱেন্সতকৈও নগণ্য। হৰিয়ে ইয়াত কাম কৰি প্ৰথম মাহত স্কুটাৰ কিনিলে। ছমাহৰ পাছত ফিয়াট ওৱান ওৱান জিৰো জিৰো ...

চাইকেল দোকানীয়ে চমু ভাষাত কন্দৰ্পক জীৱনৰ উন্নতিৰ চমু বাট দেখুৱাই দিলে। সেই বাট ঘোচখোৰৰ, তোষামোদকাৰীৰ, নিজক বিক্ৰী কৰি দিব পৰাবোৰৰ। তাৰ মতে ঘোচ খাব পৰা চাকৰীৰ মানুহে ঘোচ নোখোৱাটো মুৰ্খামি। সি আৰু খবৰ দিলে যে উমা আৰু ৰেণু নামৰ ছোৱালী দুজনীৰ ওচৰলৈ সিহঁতৰ চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট মাজে মাজে আহে।

—এই মাহটোত আৰু তই ভাল খবৰ দিব নোৱাৰিলি? কেৱল ছোৱালী, আৰু ছোৱালী।

—ভাল খবৰ বাতৰি কাকতটো পাবি। দুটকা খৰচ কৰিলেই কিতাপ এখন কিনিও পাবি। কিন্তু এইবোৰ ক'তো নোপোৱা খবৰ। প্ৰহিবিচনত স্কচ হুইস্কি।

—বাৰু বাদ দে, ই পুষ্পেন্দ্ৰ ক'লৈ গ'ল?

পুষ্পেন্দ্ৰ মানে, মুগা আৰু পাটৰ দোকানী পুষ্পেন্দ্ৰ। 'সোণৰ অসম পাটশিল্প প্ৰতিষ্ঠান'ৰ মালিক পুষ্পেন্দ্ৰ।

—ইন্সপেকচন বাংলা এটালৈ গৈছে।

—সি আকৌ কাৰবাৰ এৰি অফিচাৰ হ'লনেকি।

—বেপাৰী অফিচাৰ হোৱা ক'ত শুনিছ? সি ছোৱালী এজনী লৈ তালৈ গৈছে। গুৰুমৎ চিঙৰ টেক্সীত।

—সিয়ো তেনেকুৱা হ'ল? দেখিছো, মই নজনাকৈয়ে মানুহবোৰ তলে তলে বৰ দুষ্ট হৈ পৰিল।

—নিৰামিষীয়ে পোলাও আৰু 'চিকেন ৰ'ষ্ট'ৰ মোল নুবুজে। পিছে লাহে লাহে বুজিবি। তইতো চাকৰিত সোমোৱা এবছৰো হোৱা নাই।

কন্দৰ্প নহৈ আন এটা হোৱা হ'লে খুব কৌতূহলেৰে পুষ্পেন্দ্ৰৰ সৈতে মধু চন্দ্ৰিকালৈ (?) ওলোৱা ছোৱালীজনীৰ কথা সুধিলেহেঁতেন। অবিবাহিত মানুহৰ খন্তেকলৈ হলেও তেজৰ গতি বঢ়াবলৈ তেনেকুৱা

আন এজনী ছোৱালীৰ ভু ললেহেঁতেন। কিন্তু সি বিতৃষ্ণাত জিকাৰ খাই উঠিল। এইখন ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত মানুহবোৰ পশু হৈছে আৰু পশুবোৰ হৈছে মানুহতকৈ ভাল জন্তু। ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত প্ৰতি দিনে সূৰ্য্যোদয় হয়; মানুহৰহে মৰ আঁউসীত বস্তি নজ্বলে।

—আজি কালি ছোৱালীবোৰো কম নহয়। তাইক আজি ভুমাহৰে পৰা লক্ষ্য কৰিছোঁ। নামটোহে যি! মাক-বাপেকৰ কটা লাজো নেলাগে তেনে নাম ৰখাবলৈ! তাইৰ নাম আকৌ দময়ন্তী! চোৰৰ নাম যুধিষ্ঠিৰ! বেশ্যাৰ নাম ৰাধিকা! মাক-বাপেকে ছোৱালীক যদি এযোৰ ভাল কাপোৰ কিনি দিব নোৱাৰে, তেনেকুৱা ধূনত মৰা ছোৱালীক ওপজায় কিয়? তাইকনো অকলে টাউনলৈ গা ঘেলাবলৈ পঠায় কিয়? আজি কয়,—পুষ্পেন্ দা, এই 'শকুন্তলা ডিজাইন'ৰ চাদৰখন। কাইলৈ ক'ব 'কাজিৰঙা ডিজাইন'ৰ ব্লাউজ। সিফালে শকুন্তলা চাদৰ আৰু কাজিৰঙা ব্লাউজৰ দাম অতি বেছি, তেৰ টকা। তাতকৈ গাভৰু ছোৱালীৰ দেহাটো জানো সস্তা? পুষ্পেন্দ্ৰক মই কওঁ, এইবোৰ বৰ বেয়া কথা। তোৰ যদি তাই ভুখীয়া কাৰণে বেয়া লাগিছে, টকা দি সহায় কৰ। পিছে বেপেৰুৱা দয়া দেখুৱাই তাইক ধ্বংস কৰিছ কিয়? সি একো নকয়, মাথোঁ হাঁহে। মোক মূৰ্খ বুলি ভাবে। এৰা, মই মূৰ্খ ই। যদি চাইকেলৰ দোকান নিদি কানি বেচিব পাৰিলোঁহেঁতেন। আজি এই ৰ'দত এই ছালি ঘৰটোত নেথাকি ধুনীয়া ঘৰত ফেনৰ তলত আৰাম কৰিলোঁহেঁতেন। পিছে, শেষ ফল আমাৰহে ভাল। ওপৰত নেদেখাজন আছে।

অসন্তৰ বিতৃষ্ণাৰে অদ্ভুত শ্লেষ সানি কথাবোৰ কৈ পেলোৱা কমলক— ঈশ্বৰৰ-পৃথিৱীৰ এটা সামান্য মানুহক—অদ্ভুত ভাল লাগি গ'ল। তেনেহলে তাক মটৰ ল'বলৈ কোৱা আৰু ঘোচ খাবলৈ কোৱা উপদেশো অদ্ভুত ব্যঞ্জনা মিহলি অভিশাপ। তাৰ অন্তৰখন তেনে হ'লে আজিকালি সভাই সমিতিয়ে বক্তৃতা দি ফুৰা মানুহবোৰতকৈ বহুত ভাল। বক্তৃতা দি ক্ষমতা লাভ কৰা মানুহবোৰতকৈ চাগৈ আৰু বেছি ভাল।

—হেৰ, তই কিবোৰ ভাবিছ? চাইকেল বাটি হৈ গ'ল। এতিয়া ঘৰলৈ যা। বাবু মানুহ ইমান ৰ'দত এই টিঙৰ ছালিৰ তাপত সিজি থাকিব নেলাগে।

—একেবাৰে ইয়াৰ পৰা যাবলৈ ইচ্ছা যোৱা নাই ভাই। কোনোবা মুনিৰ আশ্ৰম যেন লাগিছে। তই যে ইমান দৰদী!

—শলাগিব নেলাগে যা। অফিচাৰ হ'লে মানুহক শলাগিব নেপায়। পাৰ্চনেলেটি লচ্ হয়।

আকৌ শ্লেষ। কন্দৰ্পই কিন্তু আজি এক নতুন বন্ধুৰ সন্ধান পাইছে। ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত তেনেহলে ভাল মানুহ আছে। পিছে অতি কম। গণতন্ত্ৰৰ দেশৰ ভাষাত—অতিপাত সংখ্যালঘু দল এটা—এ হ'পলেছ্ মাইনৰিটি।

চেদোলখন মুচি সি চাইকেলত উঠিল। 'সোণৰ অসম পাট-শিল্প প্ৰতিষ্ঠান'ৰ আকৰ্ষণীয় জাননী-ফলিখনত চকু পৰাত, চকু ঘূৰাই আনিলে। এক্‌চাইজ অফিচলৈ যোৱাৰ কথা আছিল, ন'গল। তাৰ ভাব হ'ল,— এই ভুপৰীয়া সেই চুপাৰিন্‌টেণ্ডেণ্টটোৰ মুখ দেখি গ'লে আৰু ভাত হজম নহ'ব।

নগৰৰ শেষ দাঁতিৰ পশ্চিম ফালে কন্দৰ্পৰ ভাড়া ঘৰটো। যদিও ট্ৰাঙ্কৰোডৰ কাষৰ খুটাত বিজুলী বাতি আছে, ইয়াৰ মানুহখিনিক টাউনীয়া বুলিব নোৱাৰি। গাৱঁৰ নিছলা মানুহবোৰৰ দৰেই সিহঁতৰ ঘৰ। এজনী মাকৰ চাৰিজনী ক'লী ছোৱালীৰ মাজত যেনেকৈ এজনী বগী ছোৱালী থকা সম্ভৱ, সেইদৰে এই বাসৰ অযোগ্য ঘৰবোৰৰ মাজত এটা পঞ্চাশটকীয়া ভাড়াৰ, চেনিটেৰী পায়খানা আৰু বিজুলী বাতি থকা ভাল ঘৰ থকাও সম্ভৱ।

সি গৈ দেখিলে বাৰান্দাত ৰামলাল কাৰ্ণানী বহি আছে। বৰ ভক্তিপূৰ্ণ (?) নমস্কাৰ এটি গ্ৰহণ কৰিবলৈ তাৰ ভাগ্য হ'ল।

—আপুনি কেতিয়া আহিল?

—এঘণ্টামান বহি আছোঁ!

—চাওক, অফিচত বাদে আন ঠাইত মানুহে মোক লগ পোৱাটো পছন্দ নকৰোঁ।

—চাৰ, এইবাৰেই…

ইয়াকে কৈ ৰামলাল কাৰ্ণানীয়ে মূৰটো খজুৱালে, অস্বস্তিবোধ কৰি থৈলা যেন পেটটোত হাত ফুৰালে, পাঞ্জাবী চোলাৰে বুকু-জেপটোত হাত ভৰাই এশ টকীয়া নোট দুখন উলিয়ালে। সি পূৰ্ব্বৰ অভিজ্ঞতা মতে ধৰি লৈছিল যে অফিচাৰে ঘোচ পাবৰ ইচ্ছাৰে পোনতে এনেকৈ অনিচ্ছাৰ ভাব এটা দেখুৱায় আৰু নোটৰ খচমচনি শুনিহে দেহ জুৰ হৈ যায়। সেই কাৰণেই এশ ত্ৰিশ তোলা কানিৰ পাৰ্চেল এটা (তাৰ নামৰ) এক্সচাইজে পোৱা বাবেও সি অস্থিৰ হোৱা নাই। কন্দৰ্প নতুন অফিচাৰ। তথাপি সি ভয় খোৱা নাই!

কিন্তু ফল ওলোটা হ'ল। কন্দৰ্প গৰ্জ্জি উঠিল—চাওক, মই বৰ ধনৰ অভাৱত থকা মানুহ নহয়। মোক টকা দি তুচ্ছ নকৰিব। আপোনাক ইচ্ছা কৰিলে এতিয়াই গ্ৰেপ্তাৰ কৰিব পাৰোঁ।

পেটুৱা কাৰ্ণানীয়ে আৰু এটা নমস্কাৰ দি 'চাৰ, ভাবি চাব' বুলি কৈ সুৰুকা মাৰি গুচি গ'ল। তাৰ লাজো নেলাগিল। কেৱল টকা চিনি পোৱা মানুহে লাজ-অপমানক কথাৰ কথা বুলি নেভাবে। টকা ইহঁতৰ ধৰ্ম্ম আৰু অসাধুতাই সেই ধৰ্ম্মৰ জপ-নাম। কন্দৰ্পই ভাবিলে। ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত একে হাত-ভৰি নাক-মুখ থকা মানুহৰ ভিতৰতে সিংহ আৰু শিয়ালৰ পাৰ্থক্য আছে। পৃথিবী বিচিত্ৰ, উদ্দেশ্যহীন, এনিমিক্।

—বিক্ৰম!

—চাৰ!

—কোনোবা আহিছিলনেকি?

—ফাষ্ট কিলাচত উঠি আৰু এটা কেঞা আহিছিল চাৰ! সি হেনো কাইলৈ পুৱা আহিব। আপোনাৰ বন্ধু এজনো আহিছিল। চুট-কেচটো থৈ গৈছে। আজি ৰাতি থাকিব।

—নামটো ক'লেনেকি?

—কিবা বৰদলৈ হেনো। কলেজত পঢ়ে।

—এতিয়া ক'লৈ গ'ল?

—তিতাবৰলৈ গৈছে।

—যা, চাহ একাপ দে।

চাহ টোপা খাইহে সি গা ধুই ভাত খালে। এটা বাজিলেই। বাতৰি কাকতখন দিলেহি। আজিহে কাকত দিয়া মানুহটোলৈ তাৰ পুতৌ উপজিল। ইমান ৰ'দ! একেবাৰে চাইকেলৰ টায়াৰ ফটা ৰ'দ। অথচ এই ল'ৰাটোৱে গোটেই দুপৰীয়াটো কাকত বিলায়েই ফুৰিব। ইয়াৰ মূৰো নেকামোৰেনে? গাৰ ছালো নোপোৰোনে? মূৰ কামোৰক, গাৰ ছালো ডেই যাওক; কিন্তু ভোকত তাৰ পেট নুপুৰিলেই ৰক্ষা। সংস্থানৰ বাট দেখিলে এই দুখীয়া মানুহবোৰে আগ্ৰহেৰে কাম কৰিব পাৰে। নোৱাৰে ধনীবোৰেহে।

পৃথিৱীত যেন জুইহে লাগিছে! কঙ্গোত ব্যক্তি-চৈতন্যক বজাই ৰাখিবলৈ চোৱা মানুহক বনৰ পশুলুৰ দৰে বুলেটেৰে মাৰিছে। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ-পৰা ওলোৱা ভাল ভাল শব্দৰ খবৰবোৰে শব্দৰ অৰ্থহীনতাহে প্ৰমাণ কৰিছে। সি এইবোৰ বৰ বৰ কথা পঢ়িবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। তৃতীয় পৃষ্ঠা কাকতৰ টুকুৰা টুকুৰ খবৰবোৰ পঢ়িবলৈ লাগিল ঃ

শিশু-হত্যা

আজি মাজুলীত এহাল মাক-বাপেকে নিজা পাঁচ বছৰীয়া ছোৱালী-জনীক টেটু চেপি হত্যা কৰি পুলিচ-থানাত দোষ স্বীকাৰ কৰিছে। ঘটনাৰ বিবৰণী মতে, এই হত্যাৰ আচল কাৰণ আথিক দুৰ্গতি। অন্ন-বস্ত্ৰৰ সংস্থান কৰিব নোৱৰা বাপেকে এই হত্যা সমীচীন বুলিহে যুক্তি দিয়ে।

কন্দৰ্পই আৰু একো নপঢ়িলে। কাকতখন এচুকলৈ দলিয়াই পঠিয়ালে। সাধাৰণতে সি দুপৰীয়া এখন্তেক শোৱে। আজি কিন্তু

তাৰ চকুৰ পতা গধুৰ নহ'ল। এনে খবৰ হয়তো সি আগেয়েও পঢ়িছিল। কিন্তু আজিৰ দৰে অভিভূত হোৱা নাছিল। চিম্ফনী হোটেলৰ তলা-নলা লৈ কমলৰ লগত কথা-বতৰা হৈ সি নতুন চকুৰে পৃথিৱীখন চাবলৈ সমৰ্থ হৈছে; বাতৰি কাকতৰ এই দুশাৰী খবৰতে সি বহুত মৰ্ম্ম উপলব্ধি কৰিছে। পাঁচ বছৰীয়া ছোৱালীজনীয়ে চাগৈ ভাত দে, ভাত দে বুলি খবলি পিটি আছিল। ঘৰত চাগৈ খুদ-কণ এটাও নাছিল। বাপেক-মাকো চাগৈ পেটৰ জুইত বলিয়াৰ দৰে হৈছিল। অকণি ছোৱালীজনীৰ চিঞৰত চাগৈ অসহ্য লাগিছিল।......

এইখন দেশত কোনো ৱাট্ টাইলাৰৰ আবিৰ্ভাব হৈ কিয় এটা কৃষক বিদ্ৰোহ কৰা নাই,—সেইটো কথাতহে তাৰ আচৰিত লাগিল। ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত মাটি, বায়ু, পানী আৰু আহাৰৰ অধিকাৰ সকলোৰে। কিন্তু মানুহে মানুহৰ বাবে নেভাবিলে, ইয়াত সমস্বত্বত বিঘিনি। সেই কাৰণেই বিক্ষোভৰ প্ৰয়োজন, বিপ্লৱৰ প্ৰয়োজন আন্দোলনৰ প্ৰয়োজন। ব্যক্তি সত্বাক আদৰ কৰিবৰ কাৰণেই প্ৰতিশোধৰো প্ৰয়োজন। উমা আৰু ৰেণুৰ মাক সাংসাৰিক নিষ্ঠুৰতাৰ বিৰুদ্ধে মূলা গাভৰু হোৱা নাই কিয়? পুষ্পেন্দ্ৰই ইনস্পেকশ্যন বঙলালৈ লৈ যোৱা ছোৱালীজনীৰ দৰিদ্ৰ অভিভাৱকে কিয় নিজৰ অৱস্থা দেখি বিদ্ৰোহী হোৱা নাই? এৰা, বিদ্ৰোহ কৰিবলৈকো মানুহৰ গাত কেঁচা তেজ লাগে। স্বাস্থ্য লাগে। প্ৰাণ-শক্তি লাগে। সেইখিনি ইহঁতৰ নাই। বিপদে জুৰুলা কৰাত, খাদ্যৰ অভাৱে চেৰেলা কৰাত ইহঁতৰ গাৰ বিদ্ৰোহৰ বীজ শুকাই গ'ল। ইহঁত জীৱন্মৃত। সমাজ-ব্যৱস্থাৰ একো একোটা জীবাশ্ম। ইহঁতে একো কৰিব নোৱাৰে। সুস্থ জীৱনৰ কথা সপোনতো ভাবিব নোৱাৰে। ইহঁতৰ মেৰুদণ্ড ভাগি গুড়ি হৈ গৈছে।

মৰিশালীৰ মাজৰ আধা পোৰা গছবোৰৰ দৰে থিয় দি থকা ওচৰ চুবুৰীয়াৰ নিৰ্জ্জীৱ ঘৰবোৰলৈ চালে। গভীৰ কৰুণাৰে তাৰ অন্তৰ ভৰি পৰিল। ইহঁতেও গৰু-গাহৰিৰ দৰে থাকি অৱস্থাক অস্বীকাৰ

কৰি বিক্ষোভ কৰা নাই। ভঁৰালৰ গাধৰিত নিৰ্জু হৈ শুই থকা মেকুৰী এটাৰ দৰে কাল-যাপন কৰিছে। এয়া কি গান্ধীৰ দেশৰ অহিংসনীতিৰ উদাহৰণ? তাৰ ঘৰৰ আগৰ 'জনতা' প্ৰেছত কাম কৰা কম্পজিটৰ ভলুকা আহিছে। তেনেহলে পাঁচোটা বাজিলেই। ঘড়িটো চালে। ঠিক পাঁচোটা বাজিছে! হাঁহি-খিকিন্দালি কৰি তিনিজনী ছোৱালীও আহিছে। মাধৱী, কমলা আৰু মনোমতী। ইহঁতে আকৌ দুমাহমানৰেপৰা 'জনতা' প্ৰেছত কাম শিকিছে। শিকাৰ বাবদ পাইছে মাহিলী একুৰিকৈ। দুমাহ শিকাৰ পাছতহে কাম পাব। হওক তেও, ইহঁতৰ কাৰণেই যদি ঘৰ একোখন ৰক্ষা পৰে খুব ভাল কথা। কিন্তু প্ৰেছৰ মালিক যে সাংঘাতিক মানুহ। দুকুৰি বছৰ হোৱাতো বিয়া কৰোৱা নাই। এজনী তিৰোতাই মনটো শান্ত কৰিব নোৱাৰে কাৰণেই। সি যদি টকাৰ প্ৰলোভন দেখুৱাই এই ধুনীয়া নতুন গাভৰু কেইজনীৰ সতীত্ব কিনি পেলালে? নিশ্চয় তেনে কৰা নাই। অন্ততঃ এই পৰ্য্যন্ত একো কৰা নাই। নহলে মাধৱী, কমলা আৰু মনোমতীয়ে এনেকৈ মন খুলি হাঁহিব নোৱাৰে। সি এবাৰ সিহঁতলৈ লক্ষ্য কৰিলে। চকুত সিহঁতৰ ক'লা দাগ বহা নাই। বুকু কেইখনি কেলেণ্ডাৰৰ ছবিৰ ছোৱালীবোৰৰ দৰেই নিঘূণীয়া হৈয়ে আছে। সিহঁত আহি তাৰ পোন হ'লহি। এবাৰ চাই হাঁহিলে। যেন সদ্য বিকশিত ডেইজী ফুলৰ সজীব হাঁহি। ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত ফুল, গাভৰু আৰু হাঁহি,— ইয়াতকৈ ভাল বস্তু আৰু কি হ'ব পাৰে? গাভৰু আৰু হাঁহি, হাঁহি আৰু গাভৰু। এই দয়োটা শব্দ অৰ্থৰ ফালৰপৰা এক হৈ যোৱা উচিত। তাৰ ডেকা মনটোৱে হেঙুল-হাইতালৰ বোল সানি ভাবিলে।

কিন্তু ৰেণু আৰু উমা? পুষ্পেন্দ্ৰৰ লগত ইন্সপেকশ্যন বাংলালৈ যোৱা সেই ছোৱালীজনী? তাৰ আজি এইটো চিন্তাই নমৰিল! ইমান দৰদ লৈ খেয়ালী ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত বাচি থাকিব নোৱাৰি।

মদগাৰ্ড নথকা চাইকেলখনত হৰিশিঙা দেউৰে নিজৰ ঘৰত আগত চাইকেলৰ টিলিঙা বজালে। সেই শব্দ শুনি ঘৈণীয়েক ওলাই আহিল আৰু

তাই এটা মিচিকিয়া হাঁহিৰে সম্ভাষণ জনালে। কন্দৰ্পই দূৰৈৰপৰা চাই বৰ আমোদ পালে। হৰিশিঙা আগতে বিয়া আৰু কৰমৰ দেউ আছিল। পিছে এতিয়া গাৱেঁ গাৱেঁ হাইস্কুল হোৱাত লেকেচীয়া ল'ৰাই সংস্কৃতত ভুল ধৰাৰ প্ৰকোপত দেউৱে সেই কাম বাদ দিলে। দুখীয়া হলেও বামুণ। পৰৰ বৰ কথা শুনি টকা ঘটিব নোৱাৰে। আজি কালি আকৌ 'ক'-ৰ চুকটো চিনি নোপোৱা মানুহো ভো ভো পণ্ডিত। বামুণৰ যে ভুল ধৰেই, পূজা পাতলৈকো আগ্ৰহ নাই। পাতিলেও বামুণ-মাননী নিদি নয়া পইচা দুটা দি পাল মাৰিব খোজে। সেই কাৰণেই পিণ্ডৰ কাম আৰু বিয়া-সবাহৰ কাম বাদ দি দেউ কেছাৰীত তৰণী হ'লগৈ।

এতিয়া পাঁচ বজাত কেছাৰীৰপৰা ঘূৰি আহিছে। আজি পৰক মাৰি হলেও পাঁচ টকামান আনি ঘৈণীয়েক দিলে তাই চাগৈ কিমান ফুৰ্তি পাব!

কথাটো ভাবি কন্দৰ্পই বৰ ৰগৰ পালে।

সৌটো আকৌ বাপুতা। সি এভাৰ খালি কেৰাচিন তেলৰ টিং লৈ আহিছে। বোধকৰো ঘৰৰ ফুটা বাটিব। তাৰ বুদ্ধিক কন্দৰ্পই প্ৰশংসা কৰিলে। অভাৱেই আবিষ্কাৰৰ মূল। আজিৰ দিনত কথাযাৰ অশুদ্ধ যদিও মাছুল ভৰি পোৱা বিদ্যাৰ জোৰতেই কথাসাৰ তাৰ মনলৈ আহিল।

সুৰেনে তাক মাত দিলে—চাৰ, বহিছে। উত্তৰলৈ অপেক্ষা নকৰি সি নিজ বাট ধৰিলে। সুৰেন বৰপুজাৰীয়ে মিচ্ বাহুলৰ জোতাৰ দোকানত কাম কৰে। পাঁচটা বজাত নিজৰ কামলৈ ওলাই গ'ল। সুৰেনলৈ আজি কন্দৰ্পৰ শ্ৰদ্ধা হ'ল। যি কামেই হওক, তাকে কৰিব লাগে আৰু প্ৰয়োজনীয় পইচা আৰ্জিব লাগে। একো লাজৰ কথা নহয়। শ্ৰমৰ সুকীয়া মৰ্য্যাদা আছে। তদুপৰি টকা বেছি থাকিলেও মানুহ পাপী হয়, প্ৰয়োজনীয়াখনি নেথাকিলেও পাপী হয়। সুৰেনে তেনেহলে ভাৰ-সাম্য বজাই ৰাখিছে।

ভলুকা, হৰিশিঙা, বাপুতা, সুৰেন,—ইহঁতৰ কাকো আজিৰ দৰে কন্দৰ্পৰ ভাল লগা নাছিল। সি আজি দুখীয়াক সদয় হৈ চাইছে। সি খন্তেকলৈ নিজকে পাহৰি গৈছে। ট্ৰাঙ্ক ৰোডেদি ব্যস্ত হৈ অহা-যোৱা কৰা মানুহবোৰ চাই সি দুখ পাতলাইছে। ইহঁতৰ মাজত জীৱন-সংগ্ৰামৰ 'কদম্ কদম্' পদক্ষেপ দেখিছে আৰু দেখিছে জীয়াই থকা মানুহৰ গতিৰ আনন্দ। গতি আৰু জীৱন একে কথা। স্থবিৰতা আৰু জীয়ন দিয়া মাছৰ খেল ওপঙা দিয়া অৱস্থা, একে কথা। সি সিদ্ধান্ত কৰি ভাল পালে।

এখন ৰিক্সাত তিনিজনী গাভৰু ছোৱালী আহিছে। ইহঁতে অনিয়মৰ কাম কৰিছে। পুলিচে ধৰা নাইতো! নিশ্চয় ধৰিছিল আৰু গাভৰু ছোৱালী বুলিয়েই চাগৈ মোহ লাগি এৰি দিছিল। কন্দৰ্পই কথাটো ভাবি নিজৰ চিন্তা-শক্তিক বাঃ বাঃ দিলে।

ৰিক্সাখন ওচৰ চপাৰ লগে লগে এজনী ছোৱালী চিনাকি চিনাকি লাগিল। ৰিক্সাখন তাৰ ঘৰৰ পোনে পোনে ৰ'ল। তিনিজনী ছোৱালী তাৰ ঘৰৰ ফালে সোমাল। সি শেষ বাৰলৈ মনত পেলালে, এই ছোৱালীজনী কোন হ'ব পাৰে। তাৰ ঠিক মনত পৰিছে। ৰীতা লিংডো। তাইক ইমান দিনে নাৰ্চৰ পোছাকতে দেখি আহিছিল। চিলঙত দেখিছিল খাচীয়ানীৰ বেশত। আজি আকৌ পিন্ধি আহিছে নীলা ব্লাউজ আৰু নীলা বহল পাৰিৰ চাদৰ। মুগাৰ মেখেলাৰ লগত বৰ্ণ-বৈপৰীত্য বেচ চকুত লগা। বাকী দুজনী ছোৱালীয়েও একে পোছা-ককে পিন্ধিছে। নিশ্চয় তিনিজনী নলে-গলে লগা। সি অনুমান কৰিলে।

ৰীতাই চিনাকি কৰি দিলে—এওঁ নীলিমা, এওঁ অনু।

কন্দৰ্পই প্ৰতি-নমস্কাৰ জনালে।

—মই কোন, তুমি দেখোন নক'লা, ৰীতা?

—তোমাৰ ঘৰলৈ আহিছোঁ। তোমাৰ নামটো আগতেই কৈ আহিছোঁ।

আটাইবোৰেই হাঁহিৰে ৰগৰ তুলিলে। ছোৱালীবোৰে অলপ কথা পালেই হাঁহিব জানে। এইটো সিহঁতৰ বৰ ভাল গুণ। কন্দৰ্পয়ো সেই হাঁহিত যোগ দিলে।

—এওঁলোকো তেনেহলে একে কামতে আছে।

—একে কাম নকৰিলে জানো একেলগে আহিব পাৰোঁ? আন ছোৱালীয়ে কেতিয়াও নাৰ্চৰ লগ নলয়।

নীলিমা বোলা গভীৰ ধুনীয়া চকুৰ ছোৱালীজনীয়ে এই দুখ লগা মন্তব্যটো দি গহীন হৈ পৰিল। ৰীতা লিংডোৰ মুখতো বেদনাৰ ছাঁ। ভৈয়ামত নাৰ্চগিৰি কৰাটো জীৱিকা বুলি মানুহে নেভাবে কাৰণেই।

বেচ আলহ-উদহ কৰি কন্দৰ্পই সিহঁতক অতিথি-সৎকাৰ কৰিলে। টেবুলত খোৱা-বস্তুবোৰ থওঁতে সিহঁতে আপত্তি তুলিলে।

—কিয় নেখোৱা?

—ঘৰটো একেবাৰে বাটৰ কাষতে। পৰ্দ্দাবোৰো পাতল।

নাৰ্চ হৈয়ো আবুৰত চাহ-জলপান খাবলৈ ভাল নেপায়। তেনেহলে সকলো ছোৱালীয়েই লাজ কৰাত একে।

সি দৰজা আৰু খিৰিকী এখন বন্ধ কৰি দিলে। খাই লোৱাৰ পাছত বিক্ৰমক তামোল অনাবলৈ পঠালে। খিৰিকীখন আৰু দুৱাৰখন খুলি দিয়া হ'ল।

অনু নামৰ মিঠাবৰণীয়া ছোৱালীজনীয়ে ক'লে—বৰ ধন্যবাদ, দাদা। আজি আবেলিটো বৰ ভাল লাগিল। আমাৰ যে ক'তো ওলাই আহিবলৈ ঘৰ এখন নাই। চিনেমা হলটোলৈহে যাওঁ বুলি যাবৰ থল এটা আছে।

নীলিমায়ো ক'লে—এৰা, আজি বৰ নতুন নতুন লাগিছে। বহুদিন ঘৰ এখনত সোমোৱাকে মনতে নপৰে।

কন্দৰ্পৰ সিহঁতৰ অৱস্থাটো অনুমান কৰি বৰ পুতৌ জন্মিল। অনবৰত বেমাৰীৰ কেঁকনি-গেঁথনি শুনি, কাৰোবাৰ দাবী-ধমকি খাই, ডাক্তৰৰ মুখত সতৰ্ক বাণী শুনি শুনি চাগৈ ইহঁতৰ মানত ডাক্তৰখানাখন

পোতাশাল। ইহঁতৰ এই সেৱাৰ কাৰণে বোধকৰো স্থায়ী কৃতজ্ঞতা কাৰো মনত নাই। আৰু নাৰী হিচাবে ইহঁতে আশাৰ মূৰ খাইছে। ভালেমানৰ মানততো ভোগৰ সামগ্ৰীহে।

অনু আৰু নীলিমাৰ কৃতজ্ঞতাৰ উক্তি শুনি সি বৰ কৃতাৰ্থ মানিলে। ক'লে—সেই বুলি তোমালোকে নহাকৈ নেথাকিবা। সময় পালেই দাদাৰাক চাই যাবাহি।

নীলিমাই মাত লগালে—দাদাই কিন্তু ভনীয়েকহঁতক চাই আহিব-গৈও পাৰে। চাইকেলো আছে, ডেকা হৈয়ো আছে।

—বেমাৰ হ'লেই তোমালোকৰ আলহী হ'মগৈ।

অনুৱে ক'লে—বেমাৰৰ কথা নক'ব। সেইবোৰ অমঙ্গলীয়া শব্দ।

প্ৰায় সন্ধিয়াই হ'লহি। সিহঁতে যাওঁ যাওঁ লগালে। ৰিক্সা এখন অনাই দিয়াত সিহঁত গ'লগৈ! ৰীতা লিংডোই বেছি কথা ক'বলৈ আহৰিয়েই নেপালে। অনু আৰু নীলিমাই প্ৰথম চিনাকিতে এজন মানুহৰ লগত কথা কৈ সন্তোষ দিব পাৰে। অৱশ্যে তাই খৰ-খৰকৈ অসমীয়া ক'ব নোৱাৰে কাৰণেহে। সিহঁতে বুজি নেপাব বুলিহে ইংৰাজী নক'লে। কেৱল কন্দৰ্প আৰু তাই থকাহেঁতেন, ইংৰাজীতে বহুত কথা ক'ব পাৰিলেহেঁতেন।

সিহঁত যোৱাৰ অলপ পাছতে তিতাবৰলৈ যোৱা আলহীজন আহি পালেহি। আলহী হ'ল বৈকুণ্ঠ বৰদলৈ। কন্দৰ্পৰ সহপাঠী। এতিয়া সি এলাহবাদত এম, এ পঢ়ি আছে।

বৈকুণ্ঠই কলে—মই যে আহিম, তই ভূ পাইছিলি?

—তই এৰি থৈ যোৱা চুটকেচটোত নাম লিখা আছে।

বৈকুণ্ঠক চাহ-জলপান খাবলৈ দিলে। বহুদিনৰ মূৰত তাক পায়ো কন্দৰ্প বৰ আনন্দিত হ'ব পৰা নাই। বৰ দুখ লাগিছে। বহুতৰ কাৰণে। উমা, ৰেণু, আনকি ৰীতা লিংডোৰ কাৰণেও।

সি বৈকুণ্ঠক সকলো কথা নক'লে। ৰীতাৰ কথা ক'বলৈ তাৰ বৰ মন গ'ল। কথা ক'লে তাৰ মনটোও পাতল লাগিব।

······ৰীতা ভদ্ৰ ঘৰৰে ছোৱালী। তাই প্ৰণয় পাশত আৱদ্ধ হৈছিল এজন মিলিটেৰী চেকেণ্ড লেফটেনেণ্টৰ লগত। আৰু সেইজন পাঞ্জাবী লেফটেনেণ্টৰ লগত কন্দৰ্পই বাৰাণসীত একেলগে পঢ়িছিল। দুয়ো খুব বন্ধু আছিল। চিলঙত থাকি কাম কৰা কালতেই তেওঁ ৰীতাৰ লগত কন্দৰ্পক পৰিচয় কৰি দিছিল।

সিহঁতৰ যুগ্ম-জীৱন তিনিমাহ পাৰ নৌহওঁতেই অফিচাৰৰ নগা পাহাৰলৈ যোৱাৰ পাল পৰিল। বিদ্ৰোহীৰ গুলিত তেওঁ আহত হ'ল। ৰীতাৰ মতে চিকিৎসাৰ অভাৱতে তেওঁ মৰিল। এক শ্ৰেণীৰ মানুহে খন্তেকীয়া বস্তুৰ তিনিটা দৃষ্টান্ত দিয়েঃ চিলঙীয়া বতৰ, ফুল আৰু খাচীয়ানীৰ মন। ৰীতাৰ কিন্তু মন সলনি নহ'ল। তাই জীৱনত আৰু দ্বিতীয় পুৰুষক ভাল পাব নোৱাৰিলে। ঘৰখন তাইৰ মানত বাকচ বাকচ লাগিল। ভৈয়ামলৈ ওলাই আহিল সেৱাৰ আদৰ্শ লৈ সন্তাপী মনক নিচুকাই ৰাখিবলৈ। এক মাত্ৰ কন্দৰ্পকহে তাই দুখৰ কথা কয়। কাৰণ কন্দৰ্প তাইৰ মৰমৰ মানুহটোৰ বন্ধু। কন্দৰ্পৰ মানত ৰীতা ত্যাগৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি। তাই সঁচাকৈয়ে 'চিষ্টাৰ'।

বৈকুণ্ঠই তাৰ কথা বিশ্বাস কৰিলে। বিশেষকৈ কন্দৰ্প তেনেকুৱা মানুহ নহয়। তদুপৰি ৰীতাৰ লগত গোপন কিবা থাকিবই নোৱাৰে। থকাহেঁতেন লগতে আৰু দুজনী নাৰ্চ নানিলেহেঁতেন। এক্‌চাইজত যেনেকৈ কন্দৰ্পৰ দৰে মানুহ থকাও সম্ভৱ, নাৰ্চৰ মাজতো ৰীতাৰ দৰে স্নেহময়ী মাতৃ-স্বৰূপা তিৰোতা থকা সম্ভৱ।

সন্ধিয়াটো ডাঠ হৈ হৈ গধূলি হৈ পৰিল। কন্দৰ্পই আন দিনাৰ দৰে ডায়েৰী লিখাত ব্যস্ত হ'ব নোৱাৰিলে। তাৰ মাজত এটাই চিন্তা। উমা, ৰেণু আৰু পুষ্পেন্দ্ৰৰ লগত ডাকবাংলালৈ যোৱা শকুন্তলা চাদৰ পিন্ধা ছোৱালীজনীৰ। ইহঁতৰ দলটো কেতিয়া উদ্ধাৰ পাব? কেতিয়া সিহঁতৰ আৰু পৰিয়ালৰ মানুহবোৰৰ ব্যক্তি-সংজ্ঞা আহিব? কেতিয়া সিহঁতে অৰ্থ-সংকটৰ দৈত্যৰ কবলৰপৰা মুক্তি পাব? কেতিয়া সিহঁতে বিদ্ৰোহ কৰি উঠিব?

ট্ৰাঙ্কৰোডত হুৱা-হুৱা লাগিছে। কিহৰ হুৱা-হুৱা একো উৱাদিহ ল'বলৈ সময় নৌ হওঁতেই সিহঁতে গম পালে, খণ্ডগোল কৰা মানুহবোৰে সিহঁতৰ ঘৰলৈ শিলগুটি দলিয়াইছে। কন্দৰ্পই শুনিছে—হৰিশিঙা দেউ আৰু বাপুতাৰ গৰজনি। ডেকা ল'ৰা কেইটামানৰ মুখত তাৰ প্ৰতিয়েই ব্যক্ত কৰা অশ্লীল অভিমত।

মানুহবোৰ তাৰ ঘৰৰ পোনে পোনে। কোলাহল বেছিহে হৈছে। আলিত লাঠি টুকুৰিৱাৰ শব্দ।

—কি হৈছে মানুহবোৰৰ? বৈকুণ্ঠই ব্যগ্ৰভাৱে সুধি কন্দৰ্পৰ মুখলৈ চাই ৰ'ল। আচৰিত লাগিল। কন্দৰ্পৰ মুখত কোনো উৎকণ্ঠা বা ভয়ৰ চিন নাই। দি মাথো খিৰিকী আৰু দৰজাবোৰ জপাই টানকৈ খিলি মাৰিছে। মানুহবোৰ যিদৰে উত্তাৱল হৈ পৰিছে, তৎক্ষণাৎ ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই যাব।

—কি হৈছে মানুহবোৰৰ? বৈকুণ্ঠই আকৌ সুধিলে।

কন্দৰ্পই মাথোঁ ক'লে—শুনি থাক।

ইতিমধ্যে মানুহৰ গৰ্জ্জনিবোৰ কাণত স্পষ্ট হৈছে। নিশ্চয় আৰু এক মিনিটৰ পাছতে মানুহে বেৰত টঙনিয়াবহি। বৈকুণ্ঠই তেনে এটা বিপদলৈকে বাট চাই ৰ'ল। কন্দৰ্পই কিন্তু এতিয়াও ভয় পোৱা নাই যেন লাগিল।

—ই চুবুৰীটোৰ লাজ-কাজ নোহোৱা কৰিলে। ইয়াক এই ঠাইৰ-পৰা খেদি নিদিলে আমাৰ মান নৰয়।

জনতা প্ৰেছত কাম কৰা মানুহটোৰ মাত।

—চালা, ভদ্ৰলোক নে গুণ্ডা? আমাৰ আগত অফিচাৰ দেখুৱাবলৈ আহিছ? ওলাই আহ চালা, ওলাই আহ।

জোতাৰ দোকানত কাম কৰা সুৰেন বৰপূজাৰীৰ মাত।

—দিনতে চুবুৰীৰ মানুহক দেখুৱাই এইবোৰ কাম কৰিবলৈ ইমান সাহ।

—তাকো এজনী নহয়, একেবাৰে তিনিজনী।

—তিনিওজনী খাচীয়ানীনে ?

—নিলীমা খাচীয়ানী নাহলেও তাই কেনেকুৱা নাৰ্চ চিনিবলৈ বাকী নাই।………

—মতা মানুহ যদি ওলাই আহ চালা। আজিয়েই শেষ কৰি থওঁ। পাছত আমাৰ বোৱাৰী-জীয়াৰীকো নাশ কৰিবি।

আকৌ জনতা প্ৰেছত কাম কৰা ভলুকাৰ মাত।

বৈকুণ্ঠৰ অসহ্য লাগিল। তাৰ গাত কলেজীয়া তেজ আছে। সি ক'লে—কন্দৰ্প, তই এটা কাপুৰুষ। তোৰ ঘৰ ঘেৰি মানুহে গালি পাৰিব, তই চাই থাকিবি ? দেশত ৰজা নোহোৱা হ'ল ?

কন্দৰ্প আকৌ নিমাত। তাৰ মুখত ভয়ৰ লেশ মানো নাই।

—দে তোৰ ৰিভলভাৰটো। ইহঁতক গুলিয়াই মাৰোঁ। এনেকুৱা হ'লে মানুহ জীয়াই থকাৰ লাভ কি ? তয়ো বা জীয়াই থকাৰ লাভ কি ?

কন্দৰ্প নিমাত। বৈকুণ্ঠ দুৱাৰৰ খিলি খুলিবলৈ উদ্যত হ'ল।

……ওলাই আহ চালা। চুবুৰীৰ কলঙ্ক !

আকৌ কম্পজিটৰ ভলুকাৰ মাত। বৈকুণ্ঠই খিলি খুলিবলৈ ধৰোতেই কন্দৰ্পই হাক দি এইবাৰ মাতিলে—ওলাই নেযাবি। এনেকৈ মনে মনে সোমাই থাকিলে অলপ পৰৰ পাছতে সিহঁত যাবগৈ। সিহঁতৰ গালিবোৰ ভাল লাগিছে। এই সাধাৰণ দুখীয়া মানুহবোৰৰ মুখত সিহঁতৰ বোৱাৰীজীয়াৰীৰ মান-অপমান হানি হোৱা আশঙ্কাৰ কথা শুনি মোৰ বৰ ভাল লাগি গৈছে। হয়তো সিঁহতৰ এই বিক্ষোভ এদিন বিপ্লৱ হ'ব, আন্দোলন হ'ব। সিহঁতে ব্যক্তিত্বক ঘূৰাই পাব।

—তই এইবোৰ কি কৈছ ? পাগল ?

—তই বুজি নেপাৱ। মুঠতে দুখীয়াৰ মুখত লাজ-অপমান হেৰাই যোৱাৰ ভয়ৰ কথা শুনি মই বৰ ভাল পাওঁ। মূৰত টাঙোন বহিলেও ভাল পাম।

আৰু বেছি অপমান আৰু প্ৰহৃত হোৱাৰ আশঙ্কা স্বত্বেও কন্দৰ্পৰ ভাবি ভাল লাগি গ'ল যে দুখীয়াৰ এতিয়াও ব্যক্তি-চৈতন্য নিঃশেষ হোৱা নাই। আজি ইহঁতে তাৰ বিষয়ে ভুল বুজিলেও, সিহঁতে তেনে-হলে এক শ্ৰেণী মানুহক ঘৃণা কৰিবলৈ শিকিছে, প্ৰতিশোধ ল'বলৈ বিচাৰিছে। এদিন এনেকুৱা প্ৰতিশোধৰ ভাবৰ পৰাই বিপ্লৱ হ'ব। ইহঁত এদিন সুখী হ'ব। বেণু উমাৰ দলটোৱে নিজক বিক্ৰী কৰিব নেলাগিব।

চক্ৰবেহু

অৱশেষত আবেলি চাৰি বজাত বিনোৱা ভাবেৰ বক্তৃতা শেষ হল'। বক্তৃতা শুনি যে বিশেষ এক মূলমন্ত্ৰ পালোঁ, এই কথাৰে নিজক বিচাৰ কৰি বিমোৰত পৰি গলোঁ।

আকৌ পাঁচটা বজাত এখন সভা। তাত শিক্ষক আৰু সাহিত্যিক সকলক বাবাই আছুতীয়াকৈ লগ পাব। ময়ো শিক্ষক। যোগদান কৰিলোঁ। তাত বহুত কথা শুনিলোঁ। বাৰে বাৰে এটা প্ৰশ্ন মনলৈ আহিল। —আমি সাধাৰণ মানুহ; কামনা-বাসনা, আশা-আকাঙ্ক্ষা মাটিৰ মানুহৰ সুখ-দুখ মৰম-চেনেহ, একো এৰিব নোৱাৰোঁ। দেশখনত দিনে দিনে অবিশ্বাস, অসততা আৰু অসমতাৰ ডাঠ কুঁৱলীয়ে আঠুৱা তৰিছে। এনে এখন দেশত সাধাৰণ মানুহ হিচাবে জীয়াই থাকিবলৈ আমাক আন কিবা এটা লাগে। আন সহজ অথচ সনাতন কিবা এটা। বাবা, আপোনাৰ কথা ঋষিৰ দৰে। আপুনি ঋষি। আমাৰ নমস্য। কিন্তু আপনাৰ বাণী, আন কোনোবা ঋষিকহে শুনোৱা বাণী। আমাৰ কাৰণে নহয়। আমাৰ মানত আপুনি এগৰাকী বিশেষ ধৰণৰ আচৰিত মানুহ। সেই কাৰণেই আমি গতানুগতিক বিকলাংগ জীৱনত একোৰে সঁহাৰি নেপাই ৰিক্ত অন্তৰেৰে আপোনাৰ দৰে মানুহৰ কথা শুনিবলৈ আহোঁ। মন জুৰ কৰিব পাৰে বুলি চাবলৈ আহোঁ। নিজে শিক্ষক কাৰণে এইখন সভাত কিবা এটা সুধিব পাৰিলোঁহেতেন। কিন্তু নোৱাৰিলোঁ। কিয় নোৱাৰিলোঁ? আপুনি ক'ব, মোৰ হিয়া মলিন, কিন্তু মই ক'ম—আজিৰ যুগত 'যুক্তি'ৰ প্ৰাধান্য ইমান বেচি হৈ পৰিছে যে হিয়াৰ বিনিময়ৰ কথাটো অন্য গ্ৰহৰ কথা হৈ পৰিছে। মনীষী ভাবে, আমাৰ স্নেহৰ বাবা, আপোনাক নমস্কাৰ জনাইছোঁ। কিন্তু আমি যে আপুনি কোৱা মতে ভাল হ'ব নোৱাৰোঁ। সেইবাবে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা

কৰিছোঁ। মোৰ দৰে মানুহ এটা সিমান ভাল হ'লে যে জীয়াই থকাই টান হৈ পৰিব!

সন্ধিয়া ছয় বাজিছে। ডাঠ কুঁৱলীয়ে চহৰৰ বিজুলী বাতিৰ পোহৰৰ ঋজু ৰেখ গতি যেন মন্থৰ কৰিছে। ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত উৎকট শীতটো ভাল পোছাক থকা মানুহখিনিৰ কাৰণে আৰামদায়ক হৈ পৰিছে। আৰু মই কঁপিছোঁ। পাঞ্জাবী চোলাটোৰ তলত পিন্ধা ফুটা ওলোৱা চুৰেটাৰটো পাট কাপোৰৰ গেঞ্জি এটাতকৈও অদৰ্কাৰী যেন লাগিছে। ভাবেৰ দৰ্শন-লাভ কৰিবলৈ ধুনীয়া ধুনীয়া মাটৰত অহা মানুহবোৰ আৰামেৰে গুচি গ'ল। শীতৰ বিৰুদ্ধে উল-কাপোৰৰ যেন বৰ্মহে পৰিধান কৰি আহিছে, এনে ধৰণৰ চহৰীয়া মানুহখিনিয়ে আলিবাটত তহল দিছে। পিছে মোৰহে মহা বিপদ! পুথি ভঁৰালটোৰ আগৰ তিনি আলিত ৰিক্সা এখনো নাই। মই যাব লাগিব বাঁহমূঢ়া গাৱঁলৈ। ইয়াৰপৰা চাৰিমাইল দূৰ। জাৰটো যেন বুকু ভেদ কৰি শৰীৰৰ ৰক্ত চলাচল কৰোৱা কেন্দ্ৰটোতহে সোমাল আৰু মোৰ তেজবোৰ যেন সোঁত নথকা পানী হৈ পৰিল! ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত বিনামূল্যে বায়ু, পোহৰ আৰু উত্তাপ পোৱা যায়; কিন্তু শীতো পোৱা যায়। তেতিয়া উত্তাপৰ কাৰণে টকা লাগে।

বুকুখন কোঁচাই কোনোমতে চিনেমা হলটোৰ কাষ পালোঁগৈ। ভালেমান ৰিক্সা শাৰী পাতি আছে। তিনিখনমানত সুধি বিফল হ'লোঁ। বাঁহমূঢ়া গাঁৱলৈ, আনকি ৰবৈয়ালৈকো, বেলি বহাৰ পাছত ৰিক্সাৱালা যাবলৈ ভয় কৰে। এই তিনি মাহৰ ভিতৰত, পূজাৰ ঠিক এপষৰ আগৰপৰা, এই অঞ্চলটো ভয়াবহ হৈ পৰিছে। এই কথা মোৰো নজনা নহয়। খোজকাঢ়ি যাবলৈ অৱশ্যে ডেৰ ঘণ্টা বা এঘণ্টাহে সময় লাগিব। বেগ দি খোজ কাঢ়িলে অৱশ্যে গাটোও গৰম লাগিব। কিন্তু তেতিয়া ভয়-হে বেছি। ঈশ্বৰৰ পৃথিৱীত ৰাতি বন্যজন্তুৰ অটব্য হাবিয়েদি কিজানি অকলে যাব পাৰি। অৰণ্যৰ আইন মানি হিংস্ৰ জন্তুৱেও নিৰপৰাধী মানুহক দেখি সসম্ভ্ৰমে বাট এৰি দিয়ে। সিহঁত প্ৰকৃতিৰ নীতিত চলে। কিন্তু মানুহক জানো ইমান বিশ্বাস কৰিব পাৰি? মানুহৰ মন, একেবাৰে

জানিব নোৱাৰা মন। একোটা মন দুবিধ বৈপৰীত্যৰ সমষ্টি। মানুহে মানুহক পূজা কৰিব পাৰে, মানুহে মানুহক হত্যা কৰিব পাৰে।

তিনি মাহৰ আগৰ কথা। ৰবৈয়াত মানুহ দুটা থৈ ৰিক্সাৱালা এটা অকলে ৰিক্সা চলাই আহি আছিল। পোৱা মাইলমান আহিয়েই দুটা মানুহৰ ভেটাভেটি হ'ল। ৰিক্সাৱালাক তাৰ দিনটোৰ উপাৰ্জ্জনৰ পইচাখিনি দাবী কৰিলে। সি দিবলৈ অমান্তি হ'ল। ফলত সেই দুটা মদপী মানুহে তাক সহজেই হত্যা কৰি পলাল। হয়তো দুদিন বা তিনি দিনলৈ মদ খোৱাৰ পইচা-খিনি পালে। পাছ দিনা পুলিচে হত্যা হোৱা ঠাইকণ মণ্ডলৰ দৰে জৰিপ কৰিলে আৰু শটো চহৰলৈ চালান দিলে। জেল-খানাৰপৰা জামাদাৰ এটা অনাই তেজেৰে চেকুৰা বন্ধা ঠাইখিনি পৰিষ্কাৰ কৰালে। ইমানেই। শান্তিৰ ৰক্ষকেনো ইয়াতকৈ কি বেছি কৰিব পাৰে?

এৰা, সময় আগ বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগেই মোৰ ভয় বাঢ়ি গৈছে। চহৰত থাকি যাবলৈকো কোনো এঘৰ চিনাকি মানুহ নাই। এজন উকীল চিনাকি আছে। তেওঁ জানো ৰাখিব? কিন্তু হত্যাকাৰী হৈ তেওঁৰ কাষ চপা হ'লে উপাৰ্জ্জনৰ হেতু এটা বুলি মোক আজি ৰাতি ৰাখিলেহেঁতেন। অৱশ্যে দোষ মোৰেই। মই শিক্ষক আৰু সাহিত্যিকৰ সভাখনত বিনোৱাৰ কথা শুনিবলৈ নৰবও পাৰিলোঁহেঁতেন। বাবাৰ বক্তৃতা শুনি ইমান নৈতিক বল হ'ব নেলাগিছিল। মই সাধাৰণ মানুহ। চম্বলৰ ডকাইতক শৰণ দিব নোৱাৰোঁ।

ওচৰৰে পান-দোকান এখনত জৰ্দাৰে সৈতে পান এখন কিনি খালোঁ। গাটোলৈ অকণমান তাও আহিল। ইয়াত আৰু কৰবাত ৰিক্সা পায়নে নেপায় পানৱালাটোক সুধিলোঁ। ক'লৈ যাব লাগে তাকো ক'লোঁ। সি ক'লে যে বজাৰৰ আগত 'বেনাৰচী চুইটচ'ৰ ওচৰতে বৰভেটাৰ ৰিক্সাৱালা কেইটামান থাকে। সিহঁত যেহেতু বৰভেটালৈ যাবই, গতিকে মোকো তুলি নিব পাৰে। কিন্তু সেই ঠাইতো খবৰ কৰি বিফল হলোঁ। চাৰিখন ৰিক্সা অলপ আগলৈকে আছিল। বৰভেটাৰ কৃষি কলেজৰ

ল'ৰা কেইটা-মানে 'এনডিওৰেন্স চাইকেল ৰেচ্' (ধৈৰ্য-প্ৰদৰ্শন দ্বিচক্ৰযান চালন?) চাই এই কেইখন ৰিক্সাত গ'লগৈ। এইটো সময়ত এই কেইটা ৰিক্সাৱালা দল বান্ধিহে যায়।

এইবাৰ আৰু একোতে ভৰসা নোহোৱা হ'ল। হাতত আছে আঠটা টকা। ঘৰত আৰু টকা নাই। থাকিলেও, গৃহিণীয়ে বাঁহৰ খুটাৰ পাব ফুটাই এ-অনা দু-অনাকৈ ভৰাই থোৱা দুই এটকা থাকিব পাৰে। আজি বিনোৱাক চাবলৈ যাবৰ কাৰণে ডেৰ বজাতহে স্কুল ছুটী দিলে। ঘৰ পাওঁতে দুটা বাজিল। আঢ়েটাত সিফালে বিনোৱাৰ মিটিঙেই। গৃহিণীক ক'লোঁ,—সময় নায়েই; বৰভেটাৰপৰা ৰিক্সা এখনত নগ'লে নেপামগৈ। টকা এটাকে দিয়া। আহোঁতে খোজ কাঢ়ি আহিম।

তেওঁৰ যেন কটা ঘাত নিমখহে সানিলোঁ। তেনেই চেঙেলটি পাৰি বলকিবলৈ লাগিল, বাৰীত ধনৰ গছ এজোপা ৰুইছা নহয়! সেই কাৰণেহে অবাবত টকা খুজি থাকা। এৰা, মই চিলনীৰ জীয়েক হৈ 'লোট' তৈয়াৰ কৰাতহে লাগি যাওঁ।

অৰ্থাৎ তেওঁ মোক টকা দিয়া মানে কামী হাড় এছটা সোলোকাই দান কৰাহে। মই উপাৰ্জন কৰা মানুহ। মই মতা মানুহ। মই স্বামী। ইচ্ছা কৰা হ'লে তেওঁক কৰ্কথনা কৰিব পাৰিলোঁহেঁতেন। ধমকিত বুকু চমকালোঁহেতেন। কিন্তু একো নেমাতি নিৰাশ মনেৰে ঘৰৰ কৰাবোৰলৈ চাই ৰ'লোঁ। বোধকৰোঁ আমাৰ সংসাৰ-যাত্ৰাৰ অসহায়ৰ ছবি মোৰ মুখত ধৰা পৰিছিল আৰু তাকে দেখি তেওঁৰ পুতৌ উপজিছিল। সেয়েহে অলপ পৰৰ পাচত দহটকীয়া নোট এখন মোৰ হাতত দি ক'লে,—ভঙা টকা নাই। এইখনহে আছে। বুজি বাজি খৰচ কৰিবা। ৰিক্সাৰ বাহিৰে যেন আনত খৰচ নহয়। সোনকালে আহিবা।

নোটখন মই জেপত ভৰালোঁ। মহাপুৰুষক চোৱাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰিলোঁ। অহা-যোৱাই দুটকা খৰচ হ'ব বুলি ভাবি তেওঁক ক'লোঁ,—তেনেহলে দুয়ো যাওঁ। কি কোৱা?

—মোৰ আৰু এতিয়া মিটিং-চাৰ্কাচ চোৱাৰ দিন নাই। ল'ৰা ছোৱালী দুটা বুজন কৰিব পাৰিলেই ৰক্ষা পৰোঁ।

মই অকলেই আহিলোঁ। মই শিক্ষক মানুহ। এনেকুৱা ডাঙৰ মানুহৰ দৰ্শন-লাভ হোৱা ভাল। বাণী শুনা আৰু ভাল।

এইবোৰ দেখি শুনি ছাত্ৰহঁতৰ আগত এক আদৰ্শ দাঙি ধৰিব লাগিব। সিহঁতৰ, এই নতুন পুৰুষৰ, দায়িত্ব আমাৰ ওপৰত। কিন্তু এতিয়াহে এই আদৰ্শৰ ভাববোৰ সন্ধিয়াৰ নিকৰুণ শীতে পেপুৱা লগাইছে আৰু মোৰ জোতা নিপিন্ধা ভৰি দুখনৰ দৰে অস্থিৰ হৈছে, কঁপিছে, গতিৰ লক্ষ্য কুঁৱলীয়ে আবৰিছে। আজি মোৰ বৰ ভুল হ'ল। শিক্ষক হলোঁ বুলি শিক্ষক আৰু সাহিত্যিকৰ স্বকীয়া সভাখনলৈ নিজক বিপন্ন কৰি থাকি যাব নেলাগিছিল। শিক্ষক হৈ মই জীৱনক,—মানে গতিশীল জীয়া জীৱনক—অস্বীকাৰ কৰিছোঁ। মই এটা শামুকৰ খোলা। তদুপৰি মোৰ দাৰিদ্ৰ্যগ্ৰস্ত নিৰপত্তাবিহীন বিৰামহীন মানুহটোৰ মনৰ শুকান ডালত সাহিত্যই কুঁহিপাত মেলাব নোৱাৰে। মই অতি অদৰকাৰী, অতি অপদাৰ্থ। জটিল উপায় বিসৰ্জন দি মই জনস্ৰোতৰপৰা ফালৰি কাটি আহিছোঁ।

পুলিচ থানাৰপৰা আঠোটাৰ ঘণ্টা শুনিছোঁ আৰু মই পাহৰি গৈছোঁ বিনোৱাৰ কথা, সত্য-অহিংসা, হিয়া-বিনিময় আদি শব্দ মিহলি সুচিন্তিত বক্তৃতাৰ কথা। ভাবিছোঁ নিৰাপদে ঘৰ পোৱাৰ কথা, গৃহিণী কিমান উদ্বিগ্ন হৈছে সেই কথা, টকা যে আৰু খৰচ হ'ব এই কথা। আৰু উপায় নাই যেতিয়া ৰাতিটো হোটেলত থাকিব লাগিব। বিছনা এখন দিব জানো? যদি দিয়ে, টকা বেচি ল'ব। কিজানি আঠ টকা শেষ হৈ যাব। কিন্তু মোৰ কাণ দুখন হোঁ-হোঁৱাই আছে। বেছি চেঁচা লাগিলে তেনে হয়। হাত দুখন শিল যেন চেঁচা। গালত আঙুলি দুটা দিহে অনুমান কৰিছোঁ। টনচিল দুটা বিষাইছে। কাণ দুখনো যেন দুডোখৰ বৰফহে। সেই কাৰণেই আগ-পাছ নুগুণি পাঁচ টকা দি গলাবান এখন কিনি কাণ দুখন ঢাকি ল'লোঁ। বাঢ়ি থকা

অংশই বুকুৰ এফালমান সামৰিলে। জাৰটো অসহ্য নলগা হ'ল। হাতত চাৰিটা টকাহে থাকিল। হোটেলত থাকিমনে নেথাকিম আকৌ এবাৰ ভাবি চালোঁ। মনত পৰিল বাঁহমূঢ়ালৈ যোৱা বাটটোৰ কথা। এইবাৰ নৱমী পূজাৰ দিনা ট্ৰাঙ্কৰ'ডৰ কাষত নতুনকৈ হাস্পতাল সজা ঠাইখনতে এটা কাণ্ড হৈ গ'ল। ওচৰৰে দলংখনৰ তলতে মানুহ কেইটামান লুকাই আছিল। সিহঁতে ৰিক্সা এখন অহা দেখি ৰাস্তাত উঠিল আৰু ৰিক্সাত অহা মানুহ দুটাৰ ওপৰত জোৰ-জুলুম আৰম্ভ কৰি দিলে। ভাগ্যে মিলিটেৰী গাড়ী এখন এনে সময়তে আহি পালেহি আৰু বেচেৰা মেলিটেৰী দুটাই কি হৈছে বুলি নামি গ'ল। মানুহ দুটা পলাল। বহুত দূৰৈলৈ টৰ্চ মাৰি সিহঁতক খেদিলে। ধৰিব নোৱাৰিলে। পূজাৰ পাচতো শুনিলোঁ,—চিনামৰাত এটা মানুহক মাৰিছে। আৰু এদিন চিনামৰাৰ চাহৰ দোকান কেইখনমানৰ আগত দিন দুপুৰতে ৰিক্সাৱালা এটাৰ বুকুত ছুৰী বহুৱালে। সিদিনাতো আৰু এটা অদ্ভুত কথা হৈ গ'ল। ৰাতি আঠটা বজাত এডোখৰ নিজান ঠাইত আৰোহীয়েই ৰিক্সাৱালাক হত্যা কৰিলে। সিহঁত দুটাৰ ভিতৰত কিবা ভিতৰুৱা কথা আছে বুলিও শুনা যায়। আজিকালি ৰাতি মানুহ নোলায়। পুলিচক আপত্তি কৰিছেনে নাই নেজানো। কিন্তু আমাৰ অঞ্চললৈ যোৱা বাটটো আৰু চিনামৰা অঞ্চলটো ৰাতি বৰ বিপদজনক হৈ পৰিছে। সেই কাৰণেই গড়-আলিৰ ফালে খোজ ল'লোঁ। দুখন হোটেলৰ চাইনবৰ্ড দুখন পঢ়িলোঁ। পঢ়ি মানদণ্ডৰ তাৰতম্য অনুমান কৰিব নোৱাৰিলোঁ। দুয়োখনৰে জাকজমকতা একে। অৱশেষে এখনৰ পৰা ধুনীয়া নাগিনী ছোৱালী দুজনীমান ওলাই অহা দেখি কিবা এটা অশুভ কথাৰ সন্দেহ কৰি ইখনলৈ সোমাবলৈ খোজ দিওঁতেই ওচৰৰে মানুহ এটাৰ মুখত শুনিলোঁ,—চাৰ!

মোকে কৈছে বুলি একো সন্দেহ কৰা নাই। এইখন দোকমোক চহৰত মোক চাৰ বোলোঁতা কোনো নাই। কিন্তু মানুহটো অৰ্থাৎ ডেৰ কুৰি বছৰীয়া এটা ডেকা মোৰ মুখলৈকে চাই থিয় দি আছে। তাৰ

সাজ-পাৰ বেচ চকুত লগা। দামী গৰম চুটযোৰৰপৰাই তাক ধনৰ অংকেৰে শ্ৰেণী-বিভাগ কৰিব পাৰি। চেহেৰাটোও ধুনীয়া। সি কোনো পধ্যে মোৰ চিনাকি মানুহখিনিৰ শ্ৰেণীত নপৰে। এটেচী বেগ লোৱা, গৰমচুট আৰু টাই পিন্ধা মোৰ কোনো চিনাকি নাই। তথাপি ভয়ে ভয়ে সুধিলোঁ,—মোকে মাতিছে ?

—হয় চাৰ

—তুমি—

—মই পুলিন। আপুনি বোধকৰোঁ চিন পাহৰিলে। মোক, চাৰ, পঢ়ুৱাইছিল।

তালৈ লক্ষ্য কৰিলোঁ। তাক মই পুলিন বুলি কোনো প্ৰকাৰে ক'ব নোৱাৰোঁ। সি যেন এটা বেলেগ মানুহ। অথচ দহ বছৰৰ আগতে সি মোৰ প্ৰিয় ছাত্ৰ আছিল। মোক হোটেলৰ আগত দেখি সি আচৰিত হ'বৰ কথাই। ৰাতি যি হোটেলত সোমালে বাসনাৰ জুই জ্বলে, সেই হোটেলৰ আগত এজন শিক্ষকক ? তাৰ কৌতূহল কমাবলৈকে মই গোটেইখিনি কথা ক'লোঁ। তাৰো সকলো কথা জানি ল'লোঁ। সি আজিকালি ডিব্ৰুগড়ত থাকে। সি 'এ' ক্লাচ কন্‌ট্ৰেক্টৰ। সেই কাৰণেই ইয়ালৈ আহিবলগীয়া হ'ল। সি নিজৰ গাড়ী লৈ আহিছিল। কিন্তু হঠাতে গাড়ী বেয়া হ'ল। এতিয়া গাড়ী কাৰখানা এটাত আছে। কাইলৈহে ভাল হ'ব। পিচে এতিয়া সি ৰবৈয়ালৈ যাবই লাগিব। তাতে পঁয়ত্ৰিশ হাজাৰ টকাৰ চৰকাৰী ঘৰ এটাৰ ঠিকা লৈছে। এতিয়া গৈ কাম্‌লাবোৰক লগ পাব আৰু মহৰীক দিহা পৰামৰ্শ দিব। পুৱাই চহৰলৈ আহিব। কাৰণ এখন দহ-হেজাৰ টকাৰ ৰানিং বিল পৰি আছে।

—পিচে থাকিবা ক'ত ?

—তাতে কেম্প আছে। পুৱা নিশ্চয় বৰভেটাত ৰিক্সা পাম।

এইখিনি কথা শুনিহে অনুমান কৰিলোঁ, এতিয়াও সি ৰিক্সাতে ৰবৈয়ালৈ যাব। সি আকৌ ক'লে,—ভালেই হ'ল। দুয়ো একেলগে যাব পাৰিম।

মই ক'লো—পিচে আজি হ'লে মোৰ তাতে থাকিব লাগিব।

সি ক'লে—বাৰু দেখা যাওক। পোনতে গৈ পাওঁচোন।

ৰিক্সা সে নেপাব ঠিক। মই তাক মোৰ সকলো অসুবিধাৰ কথা ক'লোঁ। সি কিন্তু নেমানিলে। ক'লে যে বিদেশী মদ বেচা প্ৰকাণ্ড দোকানখনৰ ওচৰত কেইটামান ৰিক্সাৱালা আছে। সিহঁত বৰ সাহসী। বেছি পইচা দিলে সিহঁত যাবই। মোৰো কথাটো মনে ধৰিলে। সেই কেইটা ৰিক্সাৱালাৰ কথা আনৰ মুখেও শুনিছোঁ। সিহঁতে মাজ নিশাও চিনামৰাত থকা খাচীয়ানীৰ ঘৰলৈ গ্ৰাহক কঢ়িয়ায়। নিজে দালালীও কৰে। সিহঁতৰ গুণ্ডাবোৰৰ লগত বন্ধুত্ব আছে আৰু নিজেও একোটা গুণ্ডা। সিহঁতে সাধাৰণ গ্ৰাহকক লৈ ভাড়া মাৰিবলৈ টান পায়। প্ৰায়ে নেযাওঁ বুলি কয়। কাৰণ এই ক্ষেত্ৰত দেহৰ সুখ অনুসৰি পইচা কম। গতিকে পুলিনৰ কথাটোত মই সন্মতি জনালোঁ আৰু একো নুবুজাৰ ভাও ধৰি তাৰ লগে লগে খোজ ল'লোঁ।

সেই ঠাইত কেবাটাও ৰিক্সাৱালা আছিল। সিহঁতেও পিছে যাওঁ বুলি নক'লে। এটাই কাৰণ দেখুৱালে যে চিনামৰাৰ ফালে সি যাব পাৰে; সেই ফালৰ গুণ্ডা মানুহ কেইটা তাৰ চিনাকি। গতিকে গণ্ডগোল নকৰে। কিন্তু ৰবৈয়াৰ ফালে তাৰ কোনো চিনাকি নাই কাৰণে সেইফালে ৰিক্সা নিবলৈ সি ভয় কৰে।

পুলিনে ক'লে—তই যে ইয়াত বৈ আছ, গোটেই নিশা জানো ভাড়া মাৰিবি ?

সি ক'লে—মাৰিম।

পুলিনে ক'লে—এৰাতিত অতি কমেও কিমান টকা পাৱ ?

সি ক'লে—দহ বাৰ টকা মিলে।

পুলিনে এইবাৰ মাত লগালে,—তেনেহলে তোক মযে পোন্ধৰ টকা দিম। যাওঁতে আমি দুটা যাম কাৰণে তোৰ একো অসুবিধা নহয়। ৰাতি মই য'ত থাকোঁ তাতে থাকিবি।

ইয়াকে শুনি ৰিক্সাৱালাটোৱে পুলিনক তন্ন তন্নকৈ চাই ল'লে।

বোধকৰোঁ পুলিনেই তাক ৰাতি আক্ৰমণ কৰিব পাৰেনে কি চেহেৰা আৰু কথাৰ পৰা জানিবলৈ বিচাৰিলে। তাৰ তীক্ষ্ণ দৃষ্টি মোৰ ওপৰতো পৰিল। মোৰ নিমাখিত চেহেৰা দেখি চাগে তাৰ বিশ্বাস হ'ল যে মোৰ দৰে মানুহ এটা যি পুলিনৰ লগত আছে, সেই পুলিনে কেতিয়াও ৰিক্সাৱালাক জুলুমত নেপেলায়। সি মান্তি হ'ল।

ট্ৰাংক ৰোডত মাথোঁ দুখন মটৰহে অতিক্ৰম কৰি গৈ আছোঁ। ক'তো এটা মানুহ নাই। কিবা পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'ব লাগে বুলি মোৰ ভয় হৈছে যদিও পুলিন লগত থকাৰ কাৰণে বেছিকৈ ভবা নাই। কুৰি মিনিট মানৰ ভিতৰতে তিনি মাইল বাট পাৰ হ'লোঁ, ৰৱভেটা এৰিলোঁ। কিন্তু যিটোলৈ ভয় কৰি আছিলোঁ সেয়ে হ'ল। মোৰ বুকুখন চিৰিং কৰিলে। উশাহ চুটি হ'ল। ঘনাই সেপ ঢুকিলোঁ। নিমিষতে মনত পৰিল গৃহিণীলৈ আৰু ল'ৰাছোৱালী হাললৈ। পুলিনক কিন্তু অকণো ভয় খোৱা যেন নেলাগিল। সি বেছি গহীন হৈ পৰিল। ৰিক্সাৱালাটোৰেও কিন্তু ৰিক্সাখন ৰখোৱা নাই। ৰাস্তাৰ একাষে এখন চাহ বাগিচা, ইকাষে পথাৰ। প্ৰকৃতিৰ অস্বাভাৱিক নীৰৱতাত এক দস্যুৰ ভাবা। কেইটা-মান জুপুৰী ঘৰ চকুত পৰিল। তাতেই কিজানি সিহঁত খপি থাকে। পোনতে ৰাস্তাৰ দাঁতিত চাৰিটা মানুহৰ জুম এটা দেখা গ'ল। তাৰে মাজৰ এটাই ৰিক্সাখন অহাৰ ফালে চোঁচা ল'লে। ৰিক্সাৱালাৰ চকুত টৰ্চ মাৰিলে। খুব উজ্জ্বল পোহৰ সেই টৰ্চৰ; কিজানি চাৰি বেটেৰীৰ। চকু চাট মাৰি যোৱাত ৰিক্সাৱালাই হাত দুটা থৰক বৰক লগালে। আমাৰ চকুতো সেই পোহৰ পৰিছিল। তীব্ৰ পোহৰে মোৰ চকুহাল মুদাই পেলাইছিল। সেই মানুহটোৱে ৰিক্সাত আমাক দেখিও সুধিছিল,—এই, ভাড়া নিবি?

খন্তেকতে বাকী কেইটা মানুহো ৰিক্সাখনৰ আগত থিয় হ'ল। ৰিক্সাৱালা নামি গ'ল। পুলিন নমা দেখিময়ো নামিলোঁ। আমাক সিহঁতে অকথ্য ভাষাত গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে। এটাই পুলিনৰ কাপোৰত আজোৰ দিয়া দেখিলোঁ। এটাই ৰিক্সাৱালাটোক চুলিঘঁটা দিলে।

এটাই হাত এটাৰে মোৰ দুয়োখন হাত খামোচ মাৰি ধৰিলে আৰু ক'লে—ক'লৈ সাৰিবি বেটা? টকা দে।

তাৰ ইখন হাতত এখন ছুৰী। আগতে যিমান ভয় কৰিছোঁ এতিয়া প্ৰকৃত বিপদৰ সন্মুখীন হৈ ভয় পাহৰি পেলাইছোঁ। প্ৰতিশোধৰ ভাব অন্তৰত জ্বলি উঠিছে। কিন্তু হাতত একো অস্ত্ৰ নাই। এনে নিঃসহায় অৱস্থাত বিনোৱালৈ মনত পৰিছে। খুব সন্দেহী মনেৰে ভাবিছোঁ—শুদ্ধ অন্তৰেৰে আৰু এখন অন্তৰক জয় কৰিব পাৰি জানো? কি পন্থাৰে মানুহৰ প্ৰবৃত্তিৰ মৌল ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰি?

উপাই নেপাই ক'লোঁ—ভাইহঁত, আমি তোমালোকৰ একো অপকাৰ কৰা নাই। আমি বিনোৱাৰ মিটিঙলৈ গৈছিলো—এষাৰ সজ কথা শুনিবলৈ……

তাৰ হাতৰ ছুৰীখন কঁপিবলৈ ধৰিলে। আকাশৰ তৰাৰ কিঞ্চিৎ পোহৰতে ছুৰীৰ চিকমিকনি দেখি মোৰ মুখৰ কথা বন্ধ হ'ল। সি মোৰ এখন হাত এৰি দি ক'লে—টকা উলিয়া, ভালে ভালে। চুৰৰ বাচ্চা কংকেছী! বিনোৱাৰ মিটিঙলৈ যায় আকৌ!

—টকা মোৰ হাতত নাই।

—বেটা কংকেছী, তোৰ হাতত টকা নেথাকি খেতিয়কৰ হাতত থাকিব? চালা জুৱাচোৰ।

এই বুলি কৈ ইটো হাত এৰি দি মোৰ গালত জোৰেৰে এটা চৰ সোধালে। গলাবানখন আজুৰি মাটিত পেলাই দিলে আৰু চুলিত ধৰি জোকাৰি দিলে। মই কষ্ট পাই চিঞৰিলোঁ। আন কেইটাই পুলিন আৰু ৰিক্সাৱালাটোক কি কৰিছে মোৰ লক্ষ্য কৰিবলৈ উপায় নহ'ল। সিহঁতকো যে উৎপাত কৰিছে ঠিক। পুলিনৰ ঘড়ি, ফাইল আৰু কোটটো নিব। তাৰ হাতত বেছি টকা আছে বুলি হত্যা কৰিব। আমিও সেই হত্যাৰ সাক্ষী হ'ব পাৰোঁ বুলি আমাকো হত্যা কৰিব। সিহঁতৰ প্ৰত্যেকৰে হাতত ছুৰী। মুখত মদৰ উৎকট গোন্ধ আৰু অশ্লীল গালি-গালাজ। সিহঁতৰ ৰঙা চকু হিংস্ৰ আৰু মানুহৰ চকুৰ দৰে নহয়। এন্ধাৰত জিলিকি

থকা চকু সঁচাকৈয়ে পৈশাচিক। এই চকুৰেই আচামীৰ গঁৱালত হালধীয়া হয়, তীক্ষ্ণ দৃষ্টিত দীনতাৰ প্ৰলেপ পৰে। অবশ্যে তেতিয়া ইমানবোৰ কথা ভবা নাছিলোঁ, এতিয়াহে মনত পৰি কথাবোৰ কৈছোঁ।

দূৰৈৰপৰা এখন মটৰ অহা দেখিলোঁ। পোহৰটো অলপ অলপ আমাৰ গাত পৰিছে। মটৰখন আমাৰ ওচৰ পাবলৈ কিজানি এক মিনিট-মানহে লাগিব। কিন্তু সেই মটৰৰ মানুহ কেইটাই আমাৰ দুৰ্দশা দেখি জানো বৈ যাব? সিহঁতো একে অৱস্থাৰে সন্মুখীন হ'ব। ৰাতিৰ অন্ধকাৰে সকলো ঘটনা ৰহস্যময় কৰি তোলে। সামান্য গুণ্ডাকো ডাঙৰ গুণ্ডা যেন লাগে। এবেগেতীয়া ছুৰীখনো, ভাব হয় যেন এটা দৈত্যৰহে লোলুপ জিভা! হয়তো মিলিটেৰীৰ মটৰ হ'লে ৰখাব পাৰে। অজানিতে মুখৰ পৰা ওলাই পৰিল,—হে ঈশ্বৰ আমাক ৰক্ষা কৰা।

কিন্তু ভুলতো মুখৰপৰা নোলাল,—হে ঈশ্বৰ আমাক ৰক্ষা কৰা আৰু ইহঁতক ক্ষমা কৰা। বৈপৰীত্যৰ চক্ৰবেহুৱে আমাক এনেকৈ বেৰি ৰাখিছে যে আমি আদৰ্শ থকা বাক্য আৰু কাম পাহৰি পেলাইছোঁ। নগৰৰ গলিয়ে গলিয়ে ৰাতিৰ অন্ধকাৰে ৰহস্যময় কৰি তোলা আলিয়ে আলিয়ে আৰু নিষ্পেষকৰ গাড়ীয়ে গাড়ীয়ে, - সকলোতে দেখা পাইছোঁ,—গান্ধী আৰু বিনোৱাৰ বাণীয়ে প্ৰতিক্ৰিয়াৰ ক্ষমতা হেৰুৱাইছে।

এয়া এতিয়া ভবা কথাহে। সেই সময়ত ভাবিছিলোঁ। হুলেৰে হুল উলিওৱাৰ কথা, অস্ত্ৰেৰে অস্ত্ৰ সমৰ্পণ কৰোৱাৰ কথা, আৰু' বলে নোৱাৰা শিলক পাৰ নমস্কাৰ' এই প্ৰবচনৰ মৰ্ম। অৱশ্যে পাছত ভাবিছোঁ, অহিংসা দুৰ্বলীৰ ভাষা। সেই কাৰণেই সামৰিক শক্তিৰে নিজক ৰক্ষা কৰিব আৰু পৰক নিৰ্মূল কৰিব পৰা শক্তিসমূহৰ মুখত অসুৰৰ ভাষা।

মটৰখন কিজানি ভালেমান দূৰৈত। ৰাতিৰ পোহৰেৰে দূৰত্ব নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰি। একে ঘনত্বৰ পোহৰেই আমাৰ আটাইবোৰকে জিলিকাইছে। হঠাতে মন কৰিলোঁ, আমাৰ আক্ৰমণকাৰীৰ মুখৰ কথা বন্ধ হৈছে। পুলিনৰ ফালে চালোঁ। আচৰিত হৈ গলোঁ। দূৰৈৰ মটৰ-খনৰ চকামকা পোহৰত জিলিকি উঠিছে এটা পিষ্টল। তাৰ হাতখন

দৃঢ়, মুখত অযথা কঠিনতা। আক্ৰমণকাৰীতকৈও তাক বেছি নিষ্ঠুৰ যেন দেখা গ'ল। সিহঁত নিমিষতে পলাল।

এই গোটেইখিনি ঘটনা দুই তিনি মিনিটতে ঘটি গ'ল। মোৰ বৰ্ণনা মতে যদি বেছি সময় লগা বিধৰ ঘটনা হৈছে তেনেহলে সি মোৰ বৰ্ণনাৰ দুৰ্বলতাহে। এনে ধৰণৰ ঘটনাই সময় বেছি নলয়। যদি সময় বেছি লাগে, তেতিয়া মাৰাত্মক ফল আশা কৰিব নোৱাৰি, মাৰাত্মক চেষ্টাও দেখা নেযায় আৰু নম্ৰ কথা কৈ সাৰিবও পাৰি। কিন্তু আজিৰ ঘটনা তেনে নহয়। কিজানি পূজাৰ আগতে নিহত হোৱা ৰিক্সাৱালাটো এনেকুৱা মাৰাত্মক অৱস্থাৰ সন্মুখীন হৈছিল আৰু তাৰ বুকুত ছুৰী বহিবলৈ এক মিনিট সময়ো নেলাগিছিল।

স্বস্তিৰ নিশ্বাস লৈ আকৌ ৰিক্সাত বহিলোঁ। আমাৰ কাৰো মুখত কথা নাই। বোধকৰোঁ ঘটনাটোৱে প্ৰত্যেকৰ মনত স্বকীয়া ক্ৰিয়া কৰিছিল। অলপ সময়ৰ ভিতৰতে মোৰ ঘৰ পাবৰ হ'ল। পুলিনক কৌতূহল হোৱাৰ কাৰণেই সুধি পেলালো—পুলিন, তোমাৰ হাতত পিষ্টল?

সি একে নম্ৰতাৰে ক'লে—হয় চাৰ। ই নেথাকিলে মই ব্যৱসায় চলাব নোৱাৰোঁ। মানুহবোৰ বৰ বেয়া হ'ল। মানুহ এটা মৰাটো 'মুৰ্গী' এটা মৰাৰ নিচিনাহে বুলি কিছুমানে ভাবে।

মই একো উত্তৰ নিদিলোঁ। মই একো যুক্তি নথকাকৈ ভাবি পেলালোঁ যে আজিকালি মানুহৰ মূল্য পণ্যদ্ৰব্যৰ দৰেই আৰু মানৱিক মূল্যৰ বাণী সাধাৰণ বিজ্ঞাপন এখনৰ ভাষাতকৈও অলাগতিয়াল।

ঘৰ পাই পুলিনক বহিবলৈ দিলোঁ। ভিতৰত সোমাই গৃহিণীক ক'লোঁ—বৰ অসুবিধাই হৈছিল। পিচে পুলিনে ময়ে অহাত একো অসুবিধা ন'হল।

—পুলিন! পুলিন গগৈ! মটৰত আহিলা?

—নহয়, ৰিক্সাতহে

—সি আজি থাকিবনে কি?

—ৰাখিম বুলি ভাবিছোঁ।

এই বুলি কোৱাৰ লগে লগে গৃহিণীয়ে মোৰ মুখৰ ওচৰলৈ মুখখন আনি দীঘল উশাহ টানি কিবা গোন্ধ আছেনেকি শুঙি চালে। খুব অৱজ্ঞাৰে আৰু সন্দেহেৰে মোৰ ফালে চাই সুধিলে, পইচা কিমান উলটি আহিছে ?

মই চাৰে তিনি টকা তেওঁৰ হাতত দিলোঁ। তেওঁ এইবাৰ জ্বলি উঠিল—শেষত ছুটা ল'ৰাছোৱালীৰ বাপেক হৈ পুলিনৰ লগতহে ঘূৰা হ'লা ? সি ক'লাবেপাৰ কৰি হেজাৰ হেজাৰ টকা কৰিছে। তাৰ লগত এই ৰাতিলৈকে জুৱা খেলি পচা উকৰাই আহিছা ? মই তাৰ কথা নজনা নহয়। ডিব্ৰুগড়ত সকলোৱে মুখে মুখে।

—নহয়হে ! এইবোৰ বহুত কথা।

—সেইবোৰ মই নুশুনো। তোমাৰ গাত বাঘতেল লাগিছে। সিফালে আকৌ বিনোৱাক চাবলৈ যাওঁ বুলি মোক সে কিমান লেন চেলাই নক'লে !

—হেৰা, মনত ৰাখিবা, পুলিন মোৰ ছাত্ৰ।

—তোমাৰ নাকটো মোহাৰিলেই মিছা কথা এথাৰ ওলায় !

মই নিজকে ৰক্ষা কৰিবলৈ কোনো উপায় বিচাৰি নেপালোঁ। পুলিনে ক'লা-বজাৰ কৰে,—এই কথা মই অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰোঁ। কাৰোবাৰ মুখে শুনিছিলোঁ আৰু নিজৰ ছাত্ৰ কাৰণে বিশ্বাসহে কৰা নাছিলোঁ। পাঁচ টকাৰ খৰচ দেখুৱাবলৈও গলাবানখন নাই; আমাক আক্ৰমণ কৰাৰ ঠাইতেই পৰি ৰ'ল। উপায় নেপাই বাহিৰলৈ আহি পুলিনক ক'লোঁ—আজি থাকিব লাগিব দেই।

সি ক'লে—ক্ষমা কৰিব চাৰ। আজি নোৱাৰি। আজিৰ ভিতৰতে কাম্‌লাবোৰ আৰু মহৰীক লগ পাবই লাগিব। পাৰিলে আন এদিন আহিম।

চাহটোপা খাই সি মোৰপৰা বিদায় ল'লে। পদূলিত কোৱা শুনিলোঁ—এই ৰিক্সা, এতিয়া ৰবৈয়ালৈ গৈ আজিয়েই টাওনলৈও যাম। আৰু যে ভয় কৰিব নেলাগে, তই জৰুৰ বুজি পাইছ······

সি যোৱাৰ লগে লগে মই বৰ অকলশৰীয়া হৈ পৰিলোঁ। বিনোৱাৰ এষাৰ কথা বাৰে বাৰে মনত পৰিল : অবিশ্বাসক নাশ কৰিব পাৰি বিশ্বাসেৰে। কিন্তু আজি যে মোক আপোন গৃহিণীয়েও অবিশ্বাস কৰিলে ! মোৰ সকলো চিন্তা আৰু ধাৰণা খেলি মেলি হৈ গ'ল। কিন্তু হতাশ হ'ব নোৱাৰিলোঁ। কিয়নো, যাবৰ সময়ত এই চোৰাংবেপাৰী দুৰ্দান্ত পুলিনে এই মাত্ৰ তাৰ পুৰণি শিক্ষকক ভৰি চুই সেৱা কৰিলে !

অজানিতে মোৰ ছুধাৰি চকুলো বৈ পৰিল।—এয়া চক্ৰবেহুত বীৰ অভিমন্যুৰ চকুলো ? কোনোবা অক্ষম আতুৰৰ ? কেনোবা জীৱনযুদ্ধত টিকি থাকিবলৈ যোগ্যতা নোহোৱা সজ মানুহৰ ?

সম্ভ্ৰম-চেতনা

শেহ ৰাতি এক নম্বৰ ৱাৰ্ডৰ আঠ নম্বৰ বিছনাৰ সৈন্যজন মৰিল। তন্দ্ৰা দত্ত এতিয়াও তেওঁৰ ওচৰতে আছে! তেওঁৰ গোটেই দেহাটো এনেভাৱে ঢাকি থৈছে যে মৰিল কাৰণে এনেকৈ ঢকা হৈছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। কাষত থকা আহত সৈন্য কেইজনে যদি তেওঁক মৰিল বুলি জানে তেনেহলে তেওঁলোকৰ মনোবল নাইকীয়া হ'ব পাৰে। এই কথা তন্দ্ৰাই লক্ষ্য ৰাখিছে। সৈন্যকেইজনে এনেকৈয়ে ভাবক—আঠ নম্বৰৰ বিছনাৰ আহতজনৰ নিশ্চয় খুব জাৰ লাগিছে—সেয়েহে এইদৰে মূৰে-গায়ে কাপোৰ দিয়া হৈছে। এয়ে তন্দ্ৰাৰ ইচ্ছা।

মৰণৰো একোটা নিজস্ব ধৰণ আছে, নিজস্ব সময় আছে, নিজস্ব গৌৰবো আছে। আৰু তন্দ্ৰাই নিজকে হেৰুৱাই ভাবে, এক নম্বৰ ৱাৰ্ডৰ বিছনাবোৰত কাঠ যেন হৈ পৰি থকা যোৱানসকলক যদি তাই এডাল ভেলেকী-থকা মাৰীৰে সৈতে নিমিষতে ভাল কৰিব পাৰিলেহেঁতেন! এওঁলোক কোনেও মৰিবলৈ নিবিচাৰে। আৰু, পৃথিবীত কিজানি কোনেও মৰিবলৈ নিবিচাৰে। সকলোৰেই সৰু-বৰ আশা আছে, আপোন মনে গঢ়া একোটা ভবিষ্যত আছে,—জীয়াই থকাৰ হেঁপাহ আছে।

ডাক্তৰ আহিও সৈন্যজনৰ ফালে নিষ্পলক দৃষ্টিৰে চাই আছে। এনে এজন সুদৃঢ় অসম সাহসী সৈনিকৰ নাম আজিৰপৰা বাদ পৰিব। প্ৰাণে মেলানি মগা দেহটোতো একে দৃঢ়তা বিৰাজমান। হাতৰ মুঠি দুটা এতিয়াও বন্ধ অৱস্থাতে।

তন্দ্ৰা দত্ত সাধাৰণতে বহা চকিখনতে ডাক্তৰ বহিল আৰু সৈন্যজনৰ বিষয়ে লিখি অনা সংক্ষিপ্ত প্ৰতিবেদনখন নিবিষ্টমনে পঢ়ি গ'ল। তেওঁ এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়িলে।

—"তন্দ্ৰা, ছয়, এঘাৰ আৰু দহ নম্বৰ কেনে আছে?"

—"ৰাতি বিশেষ আমুৰি কৰা নাছিল। পিছে এঘাৰ নম্বৰেহে ঘনে ঘনে পানী বিচাৰিছিল।"

—"গতিকে বুজা যায়, এওঁৱেহে যি মৰিল। এই ৱাৰ্ডত সম্প্ৰতি চিৰিয়াচ পেচেন্ট নাই।"

—"পিছে আজিৰ অপাৰেশ্যন?"

—"সামান্য ধৰণৰ। তাৰ কাৰণে বিশেষ মূৰ ঘমাবলগীয়া একো নাই।"

সামৰিক বিভাগৰ ডাক্তৰ—মেজৰ বিপুল কটকীয়ে চিগাৰেট এটা ওঁঠত গুজি বাৰান্দাৰ ফালে ওলাই আহিল। অপাৰেশ্যন থিয়েটাৰৰ ফালে এবাৰ চকু ফুৰালে। হাত-ঘড়ীটোৰ কাটা ছুডাললৈ বিতৃষ্ণাৰে চালে। পিছ মুহূৰ্ত্ততে পুৱাৰ আকাশখনলৈ উদাসভঙ্গীৰে মূৰ ডাঙি চালে। পুৱালি আকাশত চৰাই-চিৰিকতিৰ বৰ্ণাঢ্য স্থিতিৰ মুখৰতা আজি শুনিবলৈ নাই। আকাশখন নীৰব, উদাসীন, ধুৱলি-কুঁৱলী। বেলিটোও, মেঘৰ কেন্সাৰে বিকৃত কৰা আকাশৰ জেনেটোৰ দৰেই এনেমিক্।

তন্দ্ৰা ডাক্তৰৰ ওচৰত থিয় দি আছিল। এটা কথা সুধিবৰ বাবে তাই উচপিচাই আছে। মেজৰ কটকীহে যেনেকুৱা হোৱাই নোহোৱাই কিবা সুধিলে বৰ বিৰক্তি হোৱা যেন দেখুৱায়। আজি পিছে তেওঁ উপযাচিয়েই মাত লগালে, "তন্দ্ৰা, তুমি বাৰু এই সম্বন্ধে কি ভাবা? চীনে একপক্ষীয়ভাৱে যুঁজ নকৰোঁ বুলি প্ৰস্তাৱ দিছে। পাছে পৰে হেনো মীমাংসালৈ আহিব। সিহঁত হেনো কিছুমান ঠাইৰ পৰা আঁতৰি যাব। আজি খবৰটো পালোঁ। দেখিছোঁ, সিহঁতৰ খুচীমতেই সকলো। বৰ দেমাকি। সেই বুলি আমি জানো হাত সাবটি বহি থকা ভাল?"

"তাৰ প্ৰশ্নই উঠিব নোৱাৰে। অসম্ভৱ। সিহঁতক আমাৰ প্ৰতি ইঞ্চি মাটিৰপৰা খেদি নিদিয়ালৈকে আমি আন কথা ভাবিবই নোৱাৰোঁ। আৰু, সিহঁতক খেদি দিব নোৱাৰিলে, আমাৰো বা জীয়াই থকাৰ লাভ কি? অসন্মানতকৈ মৃত্যু শ্ৰেয়।"

“এৰা, তুমি সকলোৰে মনৰ কথাকে খুব চমুকৈ কৈ পেলালা। ভাবি পাইছোঁ,—বিপদ আৰু যন্ত্ৰণাই দিয়ে,—জ্ঞান আৰু সম্ভ্ৰম-চেতনা। ইমানতে মানুহৰ বিশেষত্ব।”

“পৃথিৱী জানো সভ্য হৈছে, মেজৰ চাহাব? মগজুৰো অপাৰেশ্যন কৰিব পৰা দিনত আৰু ৰকেট উৰুৱাৰ দিনতো মানুহে সভ্য হৈ থাকিব নেজানেনে?

“তন্দ্ৰা তুমি দেখোন আচৰিত প্ৰশ্ন এটাই সুধি পেলালা। আমি হস্পিতেললৈ অহা বেছ দিন হোৱা নাই কাৰণেই কিজানি তুমি কথা কিছুমান নতুনকৈ ভাবি পাইছা। যদিও তুমি সোধা প্ৰশ্নটো অতি পুৰণি প্ৰশ্নই বুলিব পাৰি। ভাবি চোৱা, ভাৰত কোনো যুগতে অসভ্য নাছিল। আমি যুজিছোঁ,—অহিংস নীতিৰ হকেই। তোমাকো আমি হস্পিতেলত দেখি ভাব হয়, তুমিও যেন অশোকৰ ৰাজত্বৰ বহু যুগৰ পাছৰ এজনী সংঘমিত্ৰা।”

তন্দ্ৰা সামৰিক চিকিৎসালয়লৈ অহা তুমাহমানহে হৈছে। পূৰ্বতে তাই বৰ্দ্ধমানৰ ৰাজ্যিক চিকিৎসালয় এখনত আছিল। কুৰি অক্টোবৰৰ এসপ্তাহৰ পাছতেই তাই সন্মুখ ৰণাঙ্গণলৈ অহাৰ অভিপ্ৰায় জনালে। কেইদিনমানৰ ভিতৰতে তাই আদেশ পালেও।

ডাক্তৰ কটকীয়ে ঘড়ীলৈ চালে। সাত বাজি এঘাৰ মিনিট গৈছে। তেওঁ এইবাৰ তন্দ্ৰাক সুধিলে, “তুমি দেখোন একো অভিমত নিদিলা? কথা শুনি দেখোন ওপৰলৈহে চাই ৰ'লা?”

তন্দ্ৰাই ধীৰে ধীৰে মাত লগালে, “ভাবিছোঁ, যুঁজ কৰি ক্ষমতা বজাই ৰাখিবলৈ বিচৰা দেশৰ মূৰব্বীবোৰ যদি এপষৰ কাৰণেও আমি হস্পিতেলত ডাক্তৰ হৈ থাকিলেহেঁতেন—তেতিয়াহে সিহঁতে বুজিলেহেঁতেন, যুঁজ কি বস্তু।”

“তুমি দেখিছো কথাবোৰ দকৈয়ে ভাবিব পাৰিছা। মই এসময়ত বৰকৈ ভাবি ভাবি এতিয়া চিষ্টেমেটিকেলি ভাবিব নোৱাৰা হৈছোঁ। সিদিনা কৰ্ণেল ভাটীয়াই কোৱাৰ দৰেই মই ইয়াত কাম কৰি কৰি এনেবোৰ

ভাবৰ পৰা ইমুউন হৈ গৈছোঁ। অ', এটা কথা। তুমি জনাও উচিত। এই যে আঠ নম্বৰৰ সৈন্যজন, এওঁৰ পৰাক্ৰমৰ কথা শুনি মই বিস্ময় হৈছোঁ।”

“কি কাৰণে?” তন্দ্ৰাৰ ব্যগ্ৰ প্ৰশ্ন।

“এওঁ স্বৰূপতে বীৰ। এওঁ ডোগ্ৰা ৰেজিমেণ্টৰ চিপাহী। ৱালঙৰ যুদ্ধত এওঁলোকে কিমান যে পৰাক্ৰম দেখুৱালে! এওঁ ভালেমান শত্ৰু নিপাত কৰিলে। লগৰ বত্ৰিশজন চিপাহী মৰ্টাৰ, শ্বেলিং আৰু মেচিনগানৰ ধোঁৱা আৰু জুইৰ মাজেৰে যুঁজি যুঁজি ধৰাশায়ী হ'ল। এওঁৰো ভৰি আৰু এটা বাউসীত গুলী লাগিছিল। তথাপি এওঁ পিঠিত হেণ্ডগ্ৰেনেড আৰু হাতত ’৩৩ ৰাইফল, পিঠিত এল-এম-জি লৈ আগবাঢ়ি গ'ল। হঠাতে এওঁৰ গাত বেয়াকৈ দুটা গুলী একে সময়তে পৰিলহি। পেটৰ একোণেদি নাড়ী-ভুৰিৰ এক অংশ ওলাই আহিল। কান্ধ আৰু বাউসীৰ তলেদিও টোপে টোপে তেজ ব'লে। তথাপি তেওঁ পাছ নুহঁকিল। গৈ থাকিল। এই অৱস্থাৰেই তেৰটা চীনা মাৰিলে। গাত যেন ৰণজেউতিহে লাগিল। পাছফালৰপৰা নিৰ্দ্দেশ দিয়া শুনিলে—পাছুৱাই আহিবলৈ। তেওঁ আগবাঢ়িহে গ'ল। আৰু তিনটা চীনা মাৰিলে। চীনাবোৰৰ সংখ্যাহে বেছি। অৱশ্যে নিষ্ঠুৰতাও বেছি, পশুৰ দৰে অহেতুক সাহসো আছে। পিছে বুদ্ধি নাই। একো কিটিপ নেজানে। কেনেকৈনো বুদ্ধি হ'ব? সিহঁত মানুহৰ লেখত পৰিলেহে মগজত মানুহৰ বুদ্ধি আছে বুলি ভাবিব পাৰি। ষ্ট্ৰেটেজি সম্বন্ধে স্পষ্ট ধাৰণা নাই বুলিবই পাৰি। সেই কাৰণেই এনে অৱস্থাৰেই লাইট মেচিনগান চলাই আক্ৰমণ কৰা দলটো পাছুৱাই দিব পাৰিছিল। একেবাৰে অৱশ হৈ পৰাতহে তেওঁ মৃত্যুৰ কথা ভাবিছিল। এল-এম-জিটো এৰি আহি অলপ আঁতৰত থকা শ দুটাৰ মাজত কেমোফ্লেজড্ হৈ শুই পৰিছিল। এঘণ্টামান সময় যুঁজ হোৱা নাছিল। এইখিনি সময়তে এওঁক বিচাৰি হস্পিতেললৈ অনা হ'ল। বাটত হেনো এওঁ শেহাই শেহাই কৈছিল—মৰাত অসন্তোষ নাই। মোৰ কাম কৰিলোঁ।

—কৰ্ত্তব্য সমাধা কৰাৰ পাছত তেওঁৰ জীয়াই থকা-নথকাৰ ভাববোৰো নিশ্চয় যোগীৰ নিৰ্লিপ্তিৰে গৰিমাময় হৈ পৰিছিল। বোধকৰোঁ মনোবলৰ ক্ষমতাক—উইলপাৱাৰক—ৰেহাই দিছিল।"

ডাক্তৰ আৰু তন্দ্ৰাই কথা কৈ থকা সময়তে উত্তৰ ফালৰ বাৰান্দাৰ কাষৰ আলিটোত কলপতীয়া ৰঙৰ মটৰগাড়ী এখন চকামকাকৈ তেওঁলোকে দেখা পালে। সেইখন মিলিটেৰীৰ গাড়ী। হৰ্ণটো ৰৰকৈ বাজিছে। কটকী আৰু তন্দ্ৰা সেইফালে আগবাঢ়ি গ'ল।

গাড়ীৰ পৰা গিৰিপ গিৰিপ কৰে দুই ডজন সেনা নামি আহিল। এওঁলোকে ধৰিব পাৰিলে যে তাৰে এজন কমিশ্যনড অফিচাৰ। তেওঁ চিহ্ন আঁকিছে—এটা অশোক স্তম্ভ আৰু তৰাবে। সেই সৈন্য কেইজনৰ বেশভূষা আজি অলপ সুকীয়া ধৰণৰ। তন্দ্ৰাৰ বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল যে এওঁলোকে মৃতকৰ হৈ শোক-প্ৰদৰ্শনৰ কাৰণেই এইদৰে আহিছে। তেওঁলোক দুশাৰী হৈ থিয় দিলে। ডাক্তৰৰ নিৰ্দ্দেশ মতে তন্দ্ৰা আঠ নম্বৰৰ বিচনাৰ শটোৰ ওচৰলৈ গ'ল। খন্তেকৰ ভিতৰতে কমিশ্যনড অফিচাৰজন আৰু দুজন সৈন্য শটোৰ কাষলৈ আহিল আৰু টুপী খুলি আকৌ পিন্ধি ল'লে। ডাক্তৰ কটকীয়ে প্ৰস্তুত কৰা প্ৰতিবেদনখন অফিচাৰজনৰ হাতত দিলে। মৃতকৰ মুখৰ কাপোৰ গুচাই দিয়াৰ লগে লগেই সৈন্য এজনে ক'লে "মোৰ ঠিক মনত পৰিছে, এওঁক মই ৰাজস্থানত দেখিছিলোঁ।" তাকে শুনি কমিশ্যনড্ অফিচাৰজন বাজি উঠিল, "হোৱাট ডুইউ চে মেন? মই এওঁক ইটালীতো পাইছিলোঁ।" ডাঙৰকৈ কৈছিল যদিও তেওঁৰ গল-গলীয়া মাতটো সেমেকা ধৰণৰ।

সৈন্যজনক এটা নতুন ইউনিফৰ্ম পিন্ধোৱা হ'ল। তন্দ্ৰাই কলপতীয়া ৰঙৰ কামিজটোৰ বাহু এটাত লক্ষ্য কৰিলে,—তিনিটা উৰ্দ্ধমুখী ঐক্যকেন্দ্ৰিক 'ভি'-আখৰ! তাই এতিয়াহে গম পালে যে এওঁ হাবিলদাৰ আছিল। তাইৰ এইটো কথাতে ভাল লাগি গ'ল।—এওঁলোকৰ মৃত্যুকো যে এনে এটা প্ৰাধান্য দিয়া হয়। এওঁৰ,—আঠ নম্বৰৰ মৃতকৰ, একাষত ফুলৰ দানীটো থোৱাৰ লগে লগেই যেন দৃঢ় মুখখনত মৰণৰ

গভীৰ প্ৰশান্তিয়ে বিৰাজ কৰিলে। এওঁ সৰগ পাব। এওঁ অসুৰৰ বিৰুদ্ধে যুঁজা অমৰণ দেৱতা।

শটো ট্ৰেচাৰত থোৱা হ'ল। বাৰান্দালৈ নিয়াৰ লগে লগেই বিগুউল বাজি উঠিল। সৈন্যই পেৰেড কৰিলে। গাড়ীৰ ভিতৰত শটো ভৰোৱা হ'ল। বিগুউলৰ মৰণবিজয়ী তৰঙ্গ সমলয়ৰ মূৰ্চ্ছনাৰ মাজেদি মটৰগাড়ীখন গৈ থাকিল। মৃতকক শেষ প্ৰণতি জনাই তন্দ্ৰা আৰু ডাক্তৰে বাৰান্দাৰপৰা ৱাৰ্ডৰ ভিতৰলৈ সোমাই আহিল। ডাক্তৰে ক'লে "সামৰিক সন্মানেৰে এওঁক কাঠ-সংস্কাৰ কৰা হ'ব। তালৈকে এতিয়া যাওঁনেকি, ভাবি চাইছোঁ।"

তন্দ্ৰাই একো নেমাতিলে। সামৰিক সন্মানেৰে কাঠ-সংস্কাৰ কৰাটো যেন এই গৰাকী সৈন্যৰ কাৰণে বেছি বিশেষত্বপূৰ্ণ। তাইৰ দুগালে দুধাৰি চকুলো বৈ পৰিল। ডাক্তৰৰ দৃষ্টিৰপৰা চকুলো লুকুৱাবলৈ চেষ্টা নকৰিলে। এই চকুলো ক্ষণিক দুৰ্বলতাৰ নহয়। এই চকুলো গভীৰ উপলব্ধিৰহে। তন্দ্ৰা দত্তৰ এই উপলব্ধি হ'ল,—যন্ত্ৰণাৰ, ত্যাগৰ, পৰাক্ৰমৰ,—আৰু বিপৰ্য্যয়ৰ সসম্ভ্ৰমেৰে সন্মুখীন হোৱাৰ মৰ্য্যাদাবোধৰ।···

সৈন্যজনক কাঠ-সংস্কাৰ কৰা ঠাইলৈ যাবলৈ ডাক্তৰ কটকীৰ আৰু সময় নহ'ল। প্ৰায় দহ মিনিটমানৰ পাছতেই দক্ষিণফালৰ ওচৰত আৰু এখন মিলিটেৰী গাড়ীৰ হৰ্ণ বাজিল। কলপতীয়া ৰঙৰ গাটোত ৰঙা যোগ চিন থকা গাড়ী। নিশ্চয় আহত সৈন্য আছে। ড্ৰাইভাৰজনে লৰালৰিকৈ নামি মেজৰ কটকীক চেলিউটৰে অভিবাদন জনালেহি আৰু 'সাৱধান'-ভঙ্গীত থাকি জনালে যে এজন সৈন্য গাড়ীৰ ভিতৰত আছে, অৱস্থা গুৰুতৰ,—কণ্ডিশ্যন ইজ ভেৰি ভেৰি চিৰিয়াচ। অতি শীঘ্ৰে আহত সৈন্যজনক গাড়ীৰপৰা নমোৱা হ'ল। ট্ৰেচাৰেৰে কঢ়িয়াই এক নম্বৰ ৱাৰ্ডৰ আঠ নম্বৰৰ বিছনাতেই শুৱাই দিয়া হ'ল। আৰু খালি বিছনা নাছিল। সৈন্যজনৰ বুকৰ তল ভাগৰপৰা ভৰিৰ খাৰগাঁঠিলৈকে গোটেই অংশ তেজেৰে লুতুৰিপুতুৰি। দেখিয়েই তন্দ্ৰাৰ গাটো জিকাৰ খাই উঠিল। কি বীভৎস দৃশ্য! তাই সৈন্যজনৰ

পোছাকত থকা 'বেজ' চালে। 'বেজ'-টেজ নাই। সম্ভৱ এওঁকো সমুখ ৰণাঙ্গণৰ পৰা অনা হৈছে। 'বেজ' আঁৰি কোনো ৰণলৈ যোৱাৰ নিয়ম নাই।

বিষত সৈন্যজনৰ সৰ্বশৰীৰ কঁপিছে। মুখখন অস্বাভাৱিকৰূপে বিকটাই পেলাইছে। যন্ত্ৰণাৰ আতিশয্য মুখেৰে ফুটাই হৃদণ্ড শান্তি লাভ কৰিবলৈকো তেওঁৰ গাত সিমান বল নাই। আধা মেল খোৱা চকু-হালৰপৰা অনুমান কৰিব পাৰি, তেওঁ অৰ্দ্ধ-চেতন অৱস্থাত। তন্দ্ৰাই খুব অস্বস্তিৰে ভাবিলে, যোৱানজন যদি সম্পূৰ্ণ অচেতন হৈ থকা নাই, তেনেহলে তেওঁ এতিয়া শৰীৰৰ বিষ আৰু সকলো যন্ত্ৰণা সহি আছে সামৰিক পৌৰুষ আৰু শৃঙ্খলাৰে,—তাতোকৈ বেছি সম্ভ্ৰমেৰে।

তাইৰ এই ভাব-প্ৰক্ৰিয়া চলিছিল মাথোঁ কেইচেকেণ্ডমান,—তাকো অতি অতৰ্কিতে। অতি ব্যস্ততাতো, আনকি বিপদৰ চৰম সময়তো, মানুহৰ মন বোলা বস্তু এটা আছে কাৰণেই, অতি অনহুমেয় কম সময়ৰ ভিতৰতে বহুত কথা ভাবি পেলাব পাৰে। নহ'লে, সামৰিক চিকিৎসালয়ৰ ডাক্তৰ, নাৰ্চ আনকি ৱাৰ্ডবয়টোৰো ভাব-বিলাসৰ অৱকাশ নাই।

শীঘ্ৰে আৰু দুজনী নাৰ্চ আহতজনৰ শুশ্ৰূষাত ব্যস্ত হ'ল। দ্ৰুত-গতিত প্ৰাথমিক প্ৰতিবিধান চলি থাকিল। আহতক কঢ়িয়াই অনা ড্ৰাইভাৰজনে ডাক্তৰ কটকীক এখন কাগজ দিলে। এইখন কাগজত আহতজনৰ পৰিচয় আছে।

ৰক্তাক্ত কাপোৰ সলোৱা হ'ল। প্ৰাথমিক প্ৰতিবিধান চলি আছে। লগে লগে ডাক্তৰেও সমস্ত মনোযোগেৰে পৰীক্ষা কৰি আছে। তেওঁ তন্দ্ৰাক কৈছে,—"এওঁৰ এই কামিজটো এঠাইত সাৱধানে ৰাখা। কিবা ব্যক্তিগত বস্তু থাকিব পাৰে।"

তন্দ্ৰাই কামিজটো তাইৰ টেবুলখনৰ তলত থকা টুলখনৰ ওপৰত থ'লে। খন্তেকতে ডাক্তৰৰ কাষ চাপিল। হঠাতে ফ'ৰচেপ, বেন্দেজৰ কাপোৰ, আয়োডিন আদি আৰু লগা হ'ব পাৰে। এইবোৰ যোগাৰ কৰি দিয়াৰ অলপ আলম-বিলম হ'লেই ডাক্তৰ খঙত গৰ্জ্জি উঠে।

তাই পৰীক্ষাৰত ডাক্তৰৰ মুখলৈ এক মনে চাই ৰ'ল। তেওঁৰ মুখখনৰ-পৰাই হয়তো জখম কিমান 'সাংঘাতিক' জানিব পাৰিব। ভালেমান সময় পাৰ হ'ল। ডাক্তৰে সৈনিকৰ নাড়ী-স্পন্দন অনুভৱ কৰিছে, বিভিন্ন ঠাইত ষ্টেথেচকোপ দি প্ৰাণৰ সহাঁৰিও বিচাৰিছে। তেওঁ অসম্ভৱ গহীন হৈ পৰিছে। ভ্ৰূ সংকুচিত কৰিছে। কপালৰ ৰেখাতো দাৰুণ সন্দেহৰ চিন ফুটি উঠিছে। তন্দ্ৰা ঘনে ঘনে সচকিত হৈছে। ডাক্তৰে সৈনিকৰ পেটৰ ওচৰৰপৰা কিবা চাইছে। দেহৰ লগত মিলি নথকা হাড় দুডালমান পিটিকি কিবা এটা উমান ল'ব খুজিছে। তন্দ্ৰা অধৈৰ্য্য হৈ পৰিছে। থিয় হৈছে। টেবুলৰ তলত থকা চাপৰ টুলখনৰ ওপৰত থকা সৈন্যিকজনৰ গৰম কামিজটোৰ পৰা ভাঁহি অহা একেলগে ঘাম, তেজ আৰু বাৰুদৰ অদ্ভুত গোন্ধটো তাইৰ নাকত লাগিছে। তাই এইখিনিতে থিয় দি থাকিও অস্বস্তি পাইছে আৰু পিছ মুহূৰ্ত্ততে অজানিতে অতৰ্কিতে ভাবিছে—'বেজ' নোহোৱা চাৰ্টটোৰ পৰা একো অনুমান কৰিব নোৱাৰি। এওঁ বাৰু কোন পৰ্য্যায়ৰ সৈনিক? কমিশ্যনড, কিম্বা জে-চি-অ'? আৰ্টিলেৰীৰনে, ইন-ফেন্ট্ৰিৰ? কাৰিকৰী বিভাগৰো হ'ব পাৰেনেকি?

ডাক্তৰৰ মাতটো তাইৰ কাণত পৰিল, "এনটিচেপটিক মাইল্ড হব লাগিব। খুব আলফুলকৈ লৰা-চৰা কৰিব লাগিব।"

তন্দ্ৰা ডাক্তৰৰ ওচৰ চাপিল। তেওঁ দুটা ঘন উশাহ সলাই লাহে লাহে সৈন্যজনে নুশুনাকৈ কলে, "ভেৰি চিৰিয়াচ কেচ। পেটত কিজানি তিনিটা বুলেট আছে। দুডালমান ৰিবচ্ ফ্ৰেকচাৰ হৈছে।

পেটত তিনিটা গুলী। কামিহাড়ো দুডালমান ভাগিছে। উস্ ৰাম। তন্দ্ৰাৰ মনটো জামৰি পৰিল। ডাক্তৰে আৰু ক'লে যে আগতেই দেহৰপৰা ভালেখিনি তেজ ওলাই গ'ল কাৰণে অৱস্থা বেছি সংকটপূৰ্ণ। শৰীৰ অতি দুৰ্ব্বল। চকুৰ তলৰ পতাখন লুটিয়াই চাই চাই ডাক্তৰ চিন্তিত হৈ পৰিছে। দৈহিক প্ৰক্ৰিয়া চলি থাকিবৰ কাৰণে যি নিম্নতম ডবলিউ, বি, চিৰ (শুভ্ৰ ৰক্তকণিকা) প্ৰয়োজন,

সেইখিনি হয়তো আছে, কিন্তু তাৰ অলপ তাৰতম্য হ'লেই ঘোৰ বিপদ। অস্ত্ৰোপচাৰ নকৰিলে জখম ঠিক হৈ নেযায়। পিছে এনে অৱস্থাত অস্ত্ৰোপচাৰ কৰিব নোৱাৰি। 'কলাপ্সড' হৈ যাব পাৰে। তন্দ্ৰাক তেওঁ অনবৰত সৈন্যিকৰ ওচৰত থাকিবলৈ ক'লে। তেওঁ ওলাই গ'ল। পশ্চিম-ফালে থকা 'জেদ' আকৃতিৰ গাঁতটো পাৰ হৈ চেম্বাৰত সোমাল আৰু আঢ়ৈ মিনিটৰ ভিতৰতে বেগ এটাৰে সৈতে আকৌ আঠ নম্বৰৰ বিছনাৰ কাষত থিয় হ'ল। তেওঁ তন্দ্ৰাক ক'লে, "চেলাইন দিব লাগিব। দুশ চি, চিৰ (ঘন চেণ্টিমিটাৰ) পাছত ষ্টপ কক্ বন্ধ কৰিবা। এইখিনি শৰীৰে টানি লোৱাৰ পাছত কিবা এটা বুজিম।"

ডাক্তৰে অন্যান্য সৈন্যক এফালৰপৰা চাই গ'ল। আঠ নম্বৰৰ বিছনাৰ নতুন আহতজনৰ কাৰণে তেওঁলোকো দুখিত। তেওঁলোকৰ প্ৰায়েই আহতৰ বিষয়ে সুধিলে। ডাক্তৰে চলেৰে আচল উত্তৰটো লুকুৱাবলৈ চালে।

আঠ নম্বৰৰ বিছনাৰ শিতানৰ ফালে চেলাইনৰ নিম্নমুখী ফ্লাস্কটো ওপৰত থিয় কৰোৱা হ'ল। ফ্লাস্কসংযুক্ত ৰবৰৰ নলীডাল আহতৰ ওচৰলৈ আহেনে নাহে তন্দ্ৰাই এবাৰ চাই ল'লে। নলীৰ মূৰত চিঙ্গটো ভৰোৱা হ'ল। আহত সৈনিকৰ বাওঁ হাতৰ 'ৰগ' এডালৰ ভিতৰেদি চেলাইনৰ টোপাল শৰীৰে গ্ৰহণ কৰোৱাৰ ব্যৱস্থা হৈ গ'ল। তন্দ্ৰাই ফ্লাস্কৰ গাৰ দাগ কেইটালৈ আৰু আহতজনলৈ সময়ান্তৰে চাই ৰ'ল। দুশ চি, চি চেলাইন শৰীৰত সোমাবলৈ কম সময় নেলাগিব।

তন্দ্ৰাই বেছি মনোযোগ দিলে সৈন্যিকৰ গতিবিধিত। তেওঁ মাজে মাজে সোঁ ভৰিখন জোকাৰে। হাত দুটা তুলি বুকুত থয় আৰু পুনৰ নমাই আনে। আধা মেলা চকু হাল সম্পূৰ্ণকৈ মেলিবলৈ চায়! দহ মিনিটমানৰ আগৰেপৰা তেওঁ বিষত কেঁকাবলৈ লৈছে। মুখৰপৰা দুটা এটা অস্পষ্ট শব্দ ফুটিছে। হয়তো এতিয়ামানে চেতন অৱস্থা ঘূৰাই পাইছে। ডাক্তৰো আহি তাইৰ কাষতে ৰ'লহি। আকৌ এবাৰ পৰীক্ষা কৰিলে। অৱস্থাৰ বিশেষ উন্নতি হোৱা নাই। প্ৰাথমিক প্ৰতিবিধানৰ

ফলতেই হয়তো যৎকিঞ্চিৎ আৰাম পাইছে। ডাক্তৰ বৰ হতাশ হৈছে। এতিয়াই এক্স-ৰে কৰিব পৰা হ'লে, জখমৰ গুৰুত্ব কিমান আৰু কোন ঠাইলৈকে গুলী আছে জানিব পৰা গ'লহেঁতেন। কিন্তু ইমান নিশকতীয়া মানুহটো অলপ লুটিওৱা-বগৰোৱা কৰাৰ পৰিণাম ভীষণ হ'ব। এক্স-ৰে কৰা যায় কেনেকৈ?

ডাক্তৰ অস্বাভাৱিকৰূপে চিন্তিত। তেওঁ আজি এই সন্ধিক্ষণত চৰম পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হব লাগিব। এতিয়া এওঁক অস্ত্ৰোপচাৰ কৰাৰ অৱস্থালৈ অনা যায় কেনেকৈ? দুশ চি, চি চেলাইন দিয়া হ'লেই। 'ব্লাড প্লাজ্মা' ইন্ফিউজ কৰিলে বাৰু কেনে কাম দিব? 'ব্লাড'তো 'ট্ৰেন্সফিউজ' কৰিব পাৰি। ইয়াৰ আগতে ফাইভ পাৰচেণ্ট 'ডেক্সট্ৰ' চেলাইন' দিলে বাৰু কেনে কাম কৰিব?

তন্দ্ৰাই ভয়ে ভয়ে সুধিলে, "মেজৰ চাহাব, আজিৰ ভিতৰতে অপাৰেশ্যন হৈ নগ'লে বিপদ আছেনে কি?"

ডাক্তৰ কটকীয়ে উত্তৰ দিবলৈ অলপ ভাবিলে। ষ্টেথেচকোপডাল সামৰি বেগটোত ভৰালে। সৈনিকজনৰ গাটো কম্বলেৰে ভালকৈ ঢাকিলে আৰু শেষত জুখি মাখি উত্তৰ দিলে, "যদি আৰু চৌবিশ ঘণ্টা জীয়াই থাকে, কাইলৈৰ ভিতৰতে অপাৰেশ্যন কৰিলেও পলম হৈছে বুলি ভাবিব নোৱাৰি। কিন্তু এনে অৱস্থাত জানো অপাৰেশ্যন কৰিব পৰা যাব? সঁচাকৈয়ে গুৰুতৰ আঘাত পাইছে। নিতান্ত আয়ুস থাকিলেহে আমাৰ বিদ্যাই কাম দিব।"

তন্দ্ৰাই একো নেমাতিলে। ডাক্তৰে আকৌ ক'লে, "পালচ্ নামিছে। তুমি সাৱধানে থাকিবা। এনেকৈ অৱশ্যে এটা দুটা 'বিট্' থকাটো বিশেষ 'আন্‌নেচাৰেল' নহয়। দহ মিনিটৰ পাছত 'ফাইভ্ পাৰচেণ্ট' 'ডেক্সট্ৰ' চেলাইন' দিবা। ট্ৰেন্সফিউজন চেট্‌টোৰ চেলাইন আন ঠাইত থোৱা। ইয়াৰ পাছত কি কৰিব লাগে ক'মহি। কিন্তু এওঁ বেছিকৈ কেঁকালে ভুলতো যাতে মৰ্ফিয়া দিয়া নহয়। হৃদপিণ্ডও দুৰ্ব্বল।"

তন্দ্ৰাই তাইৰ কাম কৰাত লাগি গ'ল। ডাক্তৰো দুই নম্বৰৰ

ৱাৰ্ডৰ ফালে আগবাঢ়ি গ'ল। হঠাতে কিবা এটা মনত পৰাত তেওঁ আকৌ উভতি আহিল। সৈন্যজনৰ গাৰপৰা অলপ তেজ ল'লে আৰু কাগজত তন্দ্ৰাক কিবা এটা লিখি দেখুৱালে। তেজৰ নমুনা লৈ তেওঁ চেম্বাৰত সোমাল। সৈন্যিকজনৰ তেজৰ কি গ্ৰুপ, তাৰে বিশ্লেষণ কৰাত লাগিল। গ্ৰুপ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাৰ পাছত তেওঁ দুই নম্বৰ ৱাৰ্ডত সোমাল।

দুপৰীয়া এটা বাজিছে। ডাক্তৰ আৰু তন্দ্ৰাৰ আজি কিবা খাবলৈকো আজৰি নহ'ব। তিনি নম্বৰৰ ৱাৰ্ডত দুটা বেয়াকৈ আহত হোৱা সৈন্য আছে। অৱশ্যে ডাক্তৰ আৰু নাৰ্চে নিয়মমতে খোৱা-শোৱা কৰিম বুলি ভবাও ভুল।

দুটা বজাত ডাক্তৰ আকৌ এক নম্বৰ ৱাৰ্ডৰ আঠ নম্বৰ বিছনাৰ ওচৰ পালেহি আৰু তন্দ্ৰাক ক'লে, "এনেলাইচিচ্ কৰিলোঁ। যিথিনি এওঁৰ কাৰণে অপাৰেশ্যনৰ পাছত প্ৰয়োজন হ'ব, সেই পৰিমাণৰ ব্লাড, আমাৰ মজুত আছে। সম্প্ৰতি তুমি এটা কাম কৰা। আধা ঘণ্টা বৈ গ্লুকজৰ বেজী দিবা।"

ইয়াকে কৈ ডাক্তৰে তিনি নম্বৰ ৱাৰ্ডৰ ফালে আগবাঢ়িল। বেয়াকৈ আঘাত পোৱা সৈন্য দুজনৰ কাৰণে কিবা পৰামৰ্শ দিব লাগিব। এজনৰ আকৌ কাইলৈ অস্ত্ৰোপচাৰ।

গ্লুকজৰ বেজী দিয়া হ'ল। তিনি বাজি বিশ মিনিট গ'ল। ডাক্তৰ কটকী ওলোৱাহিয়েই নাই। হঠাতে তন্দ্ৰাৰ চকুত পৰিল, ৰোগীয়ে চকু দুটা স্বাভাৱিক ধৰণে মুদ খুৱাইছে। হয়তো শুবলৈ চেষ্টা কৰিছে। তন্দ্ৰাই ভাবিলে, এওঁ সম্ভৱ অলপ আৰাম পাইছে। কাৰণ, গাত এজনী নাৰ্চে গৰম সেক দিয়েই আছে। তাই এইবাৰ একে থৰে ভালেমান পৰ সৈন্যিকজনলৈ চাই থাকিল। মানুহজন বাস্তৱিকতে চকুত লগা হ'ব লাগিব। ইজনী নাৰ্চে তেওঁৰ ডাঢ়ি খুৱাই দিয়াৰ পাচতহে এতিয়া মুখৰ গঢ়টো ওলাই পৰিছে। ছফুটমান ওখ মানুহজন বেচ হাড়-শকত। মুখখন আটিল। স্বাভাৱিক সময়ৰ পূৰ্বঠ

মুখখন চাগে কিমান ধুনীয়া! এওঁ সঁচাকৈয়ে যোৱান। মোচ কোচা মুখমণ্ডলৰ বিস্তৃতিৰ লগত খাপ খোৱা। আকৰ্ষণৰ ঘাই অঙ্গ হ'ল—বহল বৈ পৰা চকু হালি আৰু জোঙা ধুনীয়া আকৃতিৰ নাকটো। বয়স কিজানি ডেৰ কুৰিতকৈ চাৰি পাঁচ বছৰ বেছি হ'ব। চুলিবোৰ যে ইমান ডাঠ! চুটি যদিও পাট সূতা যেন মিহি আৰু কাউৰীৰ পাখি যেন ক'লা।

তন্দ্ৰাই এইবাৰ সৈন্যিকৰ হাতৰ ধমনী অনুভৱ কৰিলে। হাতৰ জেঠীডাল ঠিক চলি আছে। কিছু পৰলৈ শঙ্কিত হ'ব নেলাগে। তাই ঘড়িৰ কাটা চাই চাই স্পন্দন-সংখ্যা গণিলে। কেবা মিনিটো গণনা কৰি সময়ৰ গতিৰ লগত স্পন্দন-সংখ্যাৰ কম-বেচ জানি ল'ল। অবিৰাম স্পন্দন হোৱা নাই। বিশ পঁচিশ চেকেণ্ডৰ মূৰত একোবাৰ বৈ গৈছে। কিন্তু ইমান ভাবিবৰ প্ৰয়োজন নাই। দুই তিনি ঘণ্টালৈ একো ভয়ৰ কাৰণ নাই। কেঁকনি আৰু মুখ বিকৃতি কৰাটো যোৱা বাৰ মিনিটৰ পৰা কমিছে। মুখখনলৈ ঈষৎ শান্তশ্ৰী আহিছে।

তন্দ্ৰাৰ ভাবৰ স্ৰোত অবিশ্ৰান্ত। কিমান কথাযে মনলৈ আহিছে! এওঁ নিশ্চয় অসম সাহসী দুৰ্দ্ধৰ্ষ সৈন্যিক। এই প্ৰকাণ্ড মানুহটো চাগে শত্ৰুৰ মানত যম যেন। এতিয়া নিশ্চল হৈ পৰি থকা এওঁৰ এই হাত দুখন চাগে কিমান পাকৈত! এহাতেই কিজানি ৰাইফল চলাব পাৰে। সঙ্কট মুহূৰ্ত্তত কিজানি বিজুলীৰ ক্ষিপ্ৰতাৰে এল, এম, জি চলাই শত্ৰুৰ ধোঁৱা-কোঁৱা বাহিৰ কৰিব পাৰে। অতৰ্কিতে এম-এল জিটো হয়তো এক মুহূৰ্ত্তলৈ এৰি ভালেখিনি দূৰলৈ হেণ্ড্‌গ্ৰেনেড দলিয়ায়। কিন্তু এতিয়া চকু জপাই চিৎ হৈ পৰি থকা অৱস্থাত মানুহজনক যে কিমান নিৰ্জ্জু যেন লাগে! এনেকৈ থাকিলেযে এওঁলৈ এনে মায়া ওপজে!

তন্দ্ৰাই অপৰিচিত সৈন্যিকজনক লৈ বহুত কথা ভাবি পেলায়। তাইৰ মানত তেওঁ যেন ৰূপকথাৰ কোনোবা অসীম সাহসী অশ্বাৰোহী ৰাজকোঁৱৰ!

ব্লাড্ প্লাজ্‌মা প্ৰয়োগ কৰাৰ কথা হয়তো মেজৰ চাহাবে ভাবিছে। ৰাতি এনে কৰিলে হয়তো কাইলৈ খুব ভাল অৱস্থাত পোৱা যাব। পিছে প্ৰায় আধা ঘণ্টাৰ পাছত সৈন্যিকে ভালকৈ চকু মেলিলে। এটা হাতেৰে এবাৰ এবাৰকৈ ছুয়োটা চকু মোহাৰিলে। পাছত তন্দ্ৰাৰ ফালে চাই ৰ'ল। হাতেৰে কিবা এটা ইচাৰা দিলে। তন্দ্ৰাই একো বুজিব নোৱাৰিলে। অকণমান পৰ ওঁঠ ছুখন লৰালে। সম্ভৱ কিবা এটা মনত পেলালে। শেষত খুব লাহে লাহে (হিন্দীত) সুধিলে, "এইখন মিলিটেৰী হস্পিতেল? কি ঠাই?" তন্দ্ৰাৰপৰা উত্তৰ পোৱাত আকৌ সুধিলে, "ইয়ালৈ কোনে আনিলে? আমি যুঁজৰপৰা কিমান আঁতৰত?" তন্দ্ৰাই যিখিনি জানে ক'লে আৰু খুব মৰমেৰে বুজালে যে এনে অৱস্থাত কথা কোৱা বেয়া। তেওঁ খন্তেকতে শান্ত ল'ৰাটিৰ দৰে নীৰৱে থাকিল। তন্দ্ৰাই লক্ষ্য কৰিলে, মানুহজনৰ কোনো মতে ফুটি ওলোৱা মাতটোত বেছ আত্মবিশ্বাসৰ চিন প্ৰকাশ পাইছে। তাই কোনো মতে কৌতূহল দমাব নোৱাৰি নিজেই পোনতে দোষী হৈ সুধিলে, "আপোনাৰ নামটো?" তেওঁ আগতকৈ অলপ ডাঙৰকৈ ক'লে, "চুবেদাৰ ধৰমজিৎ পুৰী।"

তাই বুজিলে, এওঁ এতিয়া কিজানি অলপ বাৰু পাইছে। তাই আগতকৈ বেছি উৎসাহেৰে আলপৈচান ধৰাত লাগিল।

সন্ধিয়া ডাক্তৰ কটকী ওলালহি। তেওঁ চুবেদাৰক দেখি তন্দ্ৰাৰ দৰে আশ্বাস নেপালে। তেওঁৰ চকু ছুটা নিস্তেজ। চেতন আৰু অচেতন মনত জীয়াই থকাৰ প্ৰবল আকাঙ্ক্ষা বিদ্যমান কাৰণেই হয়তো এতিয়া বাহ্যিক অৱস্থা ভাল যেন লাগিছে।

চুবেদাৰে কটকীক ডাক্তৰ বুলি চিনি পালে। তেওঁ সুধিলে, "ডাক্তৰ চাহাব, মোৰ প্ৰাণটো কেতিয়া ঘূৰাই পাম?"

কি কাতৰ অনুৰোধ, কি সন্তৰ্পণ প্ৰাণ-ভিক্ষা! কিন্তু "মোৰ প্ৰাণটো কেতিয়া ঘূৰাই পাম" বুলি কোৱাৰ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থ কি? তেওঁৰ প্ৰাণ এতিয়াও দেহৰ ভিতৰত আছে আৰু প্ৰভুৰ কৃপা হলে থাকিবও। তেওঁ

ইতিমধ্যে প্ৰাণ হেৰালেই বুলি ধৰি ললেনে,—গোটেই বাক্যটোৰে অৰ্থ হ'ল, "মোক বচাব পাৰিবনে?"

ডাক্তৰে ৰীতিমতে আশ্বাস দিলে, "একো ভয় নাই। আমাৰ হাতত পৰিছে যেতিয়া একো চিন্তা নকৰিব।"

কৈয়েই ডাক্তৰে গমিপিটি চালে। তেওঁ অতিৰঞ্জিত উক্তি দিয়া নাই। দেশৰ হেজাৰ বিজাৰ মানুহে যোৱানলৈ তেজ দিছে, দেশ-ৰক্ষাৰ কাৰণে সোণ আগবঢ়াইছে। তেওঁনো তেওঁৰ সমস্ত চেষ্টা আৰু মনোযোগ এইজন সৈন্যিকত প্ৰয়োগ কৰি জীয়াবলৈ মনোবল আৰু নৈতিক সাহস নেপাবনে? ডাক্তৰৰ চূড়ান্ত অস্ত্ৰ হ'ল,—বিদ্যা-প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত ধৈৰ্য্য। তেওঁলোকে ৰোগীৰ মৃত্যুৰ শেষ মুহূৰ্ত্তলৈকে যমৰ লগত যুঁজিবলৈ পিছ নোহোহকে।

ডাক্তৰ আৰু চুবেদাৰৰ মাজত হোৱা কথা-বতৰা শুনি তন্দ্ৰাই পৰিস্থিতিটো আন ধৰণে ভাবে। 'প্ৰাণটো কেতিয়া ঘূৰাই পাম' বুলি সোধাৰ অৰ্থ হ'ল,—'তেওঁ নিঘৃণী শৰীৰ এটা কেতিয়া ঘূৰাই পাব।' এই চুবেদাৰজনৰ দৰে দুঃসাহসিক মানুহে নিশ্চয় ঘৃণীয়া দেহাৰে জীয়াই থকাৰ সাৰ্থকতা বিচাৰি নেপায়। বিকলাঙ্গ, নিৰালম্ব আৰু স্থবিৰ জীৱন-যাত্ৰা হয়তো এনে ৰণকুশলী লোকৰ কাৰণে মৃত্যুৰ নিচিনাই।

ডাক্তৰে তাইক সৰু সৰুকৈ ক'লে, "মোৰ মনেৰে ৰাতি এঘাৰ মান বজালৈ একো অঘটন হ'ব নেলাগে।"

তন্দ্ৰায়ো অভিমত দিলে, "ময়ো তেনে বুলিয়েই ভাবোঁ।"

—"এটা কাম কৰা হওক। মই এওঁৰ ওচৰত এতিয়া থাকোঁ। তুমি নিজৰ ঠাইলৈ গৈ অলপ বিশ্ৰাম লোৱা। অৱস্থা ভাল যেন দেখিলে তোমাক দহোটালৈকে শুবলৈ দিম। আৰু দুজনী নাৰ্চতো আছেই।"

তন্দ্ৰাই তাইৰ ঠাইলৈ গ'ল। চকিত বহি টেবুলত মূৰটো পেলালে। ভাগৰত চকু ছুটা মুদি দিবৰ মন গ'ল। কিন্তু আগৰ বাৰৰ দৰেই টেবুলৰ তলৰ টুলখনৰ ওপৰত থকা চুবেদাৰৰ গৰম ছোলাটোৰ ঘাম, তেজ

আৰু বাৰুদ মিহলি গোন্ধটো তাইৰ নাকত লাগিল। তাই ছাৰ্টটো আগতেই আছুতীয়া ঠাইত থ'ব পাৰিলেহেঁতেন। পাহৰি গ'ল। এতিয়া তাই ছাৰ্টটোলৈ ভুমুকিয়াই চালে আৰু হাতলৈ তুলি ল'লে। ছাৰ্টৰ ভিতৰত কিবা বস্তু আছেনে নাই জানিবলৈ তাইৰ বৰ ইচ্ছা হ'ল। ছাৰ্টটো লিৰিকি-বিদাৰি চালে। ইয়াৰ তল ফালেও বুকুৰ সোঁ মাজত এটা জেপ আছে। জেপত কিবাকিবি আছেও। চুবেদাৰ এজনে লগত কি কি বস্তু ৰাখিব পাৰে ? তাই এবাৰ ডাক্তৰৰ ফালে চালে। ডাক্তৰে চুবেদাৰৰ বাহুত 'স্ফাইগ্‌নোমন'মিটাৰ' বহুৱাই ৰক্ত-ছাপ জুখিছে ! এইটোৱেই ভাল ছেগ ওলাইছে। এতিয়াই জেপৰ বস্তু চাই লোৱা উচিত। এজন সৈন্যিকৰ, আনকি যিকোনো এজন পুৰুষৰে, জেপত কি কি আছে জানিবলৈ বিচৰাটো নিশ্চয় নীতি-বিৰুদ্ধ কথা। তদুপৰি তেওঁৰ আতুৰ অৱস্থাৰ সুবিধা লৈ আৰু ডাক্তৰৰ বিনা অনুমতিত এনে কৰাটো নিশ্চয় বিবেক-বিৰোধী। তথাপি তাইৰ অদম্য কৌতূহল। তাই এনে কৰিব খুজিছে একমাত্ৰ তেওঁৰ প্ৰতি সহানুভূতি থকাৰ কাৰণেই। তাইৰ অধিকাৰত থকা ছাৰ্টটোত কি কি বস্তু আছে তাই জানি থোৱা ভাল। নহ'লে, কিবা হৰণ-ভগন হলে চুবেদাৰে আৰোগ্য হৈ যদি তাইৰ ওপৰত অভিযোগ তোলে ? তাই জেপৰপৰা এটা এটাকৈ বস্তু টেবুলত থ'লে—এখন চিঠি, ডাঠ খামৰ ভিতৰত এখন ফটো আৰু এখন নিগেটিভ্‌, কেবাটাও ভাঁজ দি জাপি ৰখা বগা কাগজ এচিটাত দুটা পোন্ধৰ নয়া পইচাৰ ডাক টিকেট। জেপৰ এমূৰে দোল লগোৱা চুটি কাঠ পেঞ্চিল এটুকুৰাও ভালকৈ হাত ভৰাই তাই বিচাৰি পালে। তাই ছপা আখৰতহে হিন্দী পঢ়িব পাৰে। চিঠিত লিখা আখৰবোৰৰ পাক তাই ধৰিব নোৱাৰিলে। ৱাৰ্ডৰ ভিতৰত ক্ষীণ পোহৰত এই আখৰবোৰে যেন আৰু সুকীয়া ৰূপ লৈছে। এইবাৰ ফটোখন উলিয়াই চালতহে মনটো কেনেবা কেনেবা লাগি গ'ল। এইখন পৰিয়ালত তোলা ফটো। নিশ্চয় এওঁ এখন সম্পূৰ্ণ সুখী সংসাৰৰ গিৰিহঁত আছিল। ফটোত থকা ঘৰটো নিশ্চয় উত্তৰ প্ৰদেশৰ কোনোবা এখন শান্তিপূৰ্ণ

গাৱঁৰেই। ব'দ কাচলিৰ বেঞ্চি এখনত হাঁহি মুখে বহিছে—চুবেদাৰ ধৰমজিৎ পুৰী আৰু তেওঁৰ গৃহিণী। চুবেদাৰৰ গৃহিনী সঁচাকৈয়ে চকুত লগা তিৰোতা। এই গৰাকী বীৰ-পত্নীয়েই চাগে চুবেদাৰক ৰণলৈ হাঁহি মুখে পঠাইছিল। তেওঁ চাগে ভাবি পাইছে যে দেশ যেতিয়া সঙ্কটৰ চৰম মুহূৰ্ত্তত সেই সময়ত শান্তি আৰু মৰমৰ সংসাৰক আকলুৱা হাতেৰে খামুচি ধৰি থাকিলে স্বাৰ্থপৰতাই বিবেকক দংশন কৰিব। চুবেদাৰৰ কোলাত এটা চাৰি-পাঁচ বছৰীয়া ল'ৰা। নিশ্চয় তেওঁলোকৰ পহিলা সন্তান। ল'ৰাটো বৰ মৰম লগা। সিও এটা বয়সত মতগজ মানুহ হ'ব।...

তন্দ্ৰাই চুবেদাৰৰ বস্তু কেইপদ ড্ৰয়াৰত ভৰাই থ'লে। হঠাৎ ওচৰতে ডাক্তৰৰ মাতটো শুনিহে অন্যমনস্কতাৰ কাৰণে লজ্জিত হ'ল।

"তন্দ্ৰা, তুমি এতিয়া ইয়াতে আছা বুলি পাহৰিয়েই গৈছিলোঁ। আজি আৰু আমাৰ ৰেষ্ট্‌ লোৱা নহ'ব। এওঁ বেয়াৰ ফালেহে ঢাল লৈছে। ব্লাড প্ৰেছাৰ ভালেখিনি কমিছে।"

ৰক্ত-ছাপ আকৌ কমিছে। ব্লাড্‌ প্লাজ্‌মা দিয়াৰ পাছতো ? ই বৰ বেয়া লক্ষণ।

তন্দ্ৰাই সুধিলে, "এতিয়া কি কৰা যায় ?"

ডাক্তৰে ক'লে "পূৰা এঘণ্টা বাট চাব লাগিব। এটা ব্যৱস্থাৰ কথা ভাবিছোঁ। চুবেদাৰৰ চকু দুটা দেখিলে বিশ্বাসেই নহয় যে এওঁ মৰিব পাৰে। জীয়াই থাকিবলৈযে কি প্ৰবল আকাঙ্ক্ষা ! এন্‌ একজেম্‌প্লেৰী উইল টু লিভ্‌। চিম্প্‌লি চাৰপ্ৰাইজিং। ভাবিছোঁ, এওঁক জীয়াব পাৰিলেহে নিজৰ বিদ্যা সাৰ্থক হৈছে বুলি ভাবিম। আৰু এই সাফল্যৰ সন্তুষ্টিৰেই মৰো জীয়াই থাকিবলৈ ভাল সমল পাম। চুবেদাৰ সঁচাকৈয়ে আচৰিত! এই উৎকট যাতনা যে কি অটুট ধৈৰ্য্যৰে সহ্য কৰি আছে !"

তন্দ্ৰাই মাত লগালে, "চুবেদাৰৰ জীয়াই থকাৰ হাবিয়াসটোও মনোবলৰেই ফল। নকৈ ভাবিবলৈ মন গৈছে যে যিজনে যুদ্ধ কৰে

তেওঁহে ভালকৈ বুজে,—দেশ আৰু প্ৰাণ দুয়োটা বস্তু কিমান বহুমূলীয়া।"

"বেচ অভিমত দিছা। তুমি ইয়াত অলপ দিন থাকিয়েই বহুত কথা উপলব্ধি কৰিব পাৰিছা। মই প্ৰায়ে ভাবো, যি এবাৰ বিভীষিকা আৰু দুঃসাহসিকতাৰ মাজত থাকি মৃত্যুৰ মুখৰপৰা কোনো মতে সাৰিছে, তেওঁহে হয়তো ভালকৈ জানিব পাৰিছে যে জীয়াই থকাটো কিমান গৌৰবৰ কথা···।"

নিজে বেছি মুখৰ হৈ পৰিছে বুলি ডাক্তৰ কটকীৰ হঠাতে সন্দেহ হ'ল। তেওঁ থমকি ৰ'ল। চুবেদাৰক শুশ্ৰূষা কৰি থকা নাৰ্চজনীলৈ এনেয়ে চাই ৰ'ল। তাই তাপ-মাত্ৰা লৈছে। শিতানতে থকা কাগজ কেইখিলাৰ মাজৰপৰা গ্ৰাফ্-কাকতখন উলিয়াই তাত তাপ-মাত্ৰাৰ অঙ্ক স্থাপন কৰিছে। প্ৰশংসনীয় ক্ষিপ্ৰতাৰে এলুমিনিয়ামৰ বাটিটোৰ-পৰা চামোচেৰে জুলীয়া খাদ্য লৈ চুবেদাৰৰ মুখত গুজিছে। সেই ফালে তন্দ্ৰায়ো চাই আছে। তাই আৰু বেছি শঙ্কিত হৈ পৰিছে। আজি পুৱাই এই আঠ নম্বৰৰ বিছনাৰপৰা মৃত হাবিলদাৰজনক কাঠ-সংস্কাৰৰ কাৰণে পঠোৱা হ'ল। কাইলৈ পুৱা বা চুবেদাৰৰ কি হয় কোনে জানে? চুবেদাৰে যদি জানিলেহেঁতেন যে আঠ নম্বৰৰ বিছনাত এজন সৈন্যিক মৰিল, তেওঁ বা কি ভাবিলেহেঁতেন! যদি এইখন অসামৰিক চিকিৎসালয় হ'লহেঁতেন, ৰোগীৰ সম্পৰ্কীয় মানুহে এইখন বিছনাত ৰোগীক নেৰাখিবলৈ কিমান যে কাবৌ-কোকালি কৰিলেহেঁতেন!

ৰক্তচাপ কমাৰ বাবে ডাক্তৰে চুবেদাৰক এটা বেজী দিলে আৰু তন্দ্ৰাক ক'লে, "আমি এতিয়া ৰাতি চাৰে দহলৈকে বাট চাব লাগিব। তুমি ইয়াতে থাকা। ব্লাড্ পেছাৰ চাই থাকিবা। বোধকৰোঁ আৰু 'দাওন' হ'ব নেলাগে। টেম্পাৰেচাৰ আৰু পালচ্ ভালকৈ লক্ষ্য কৰি থাকিবা। অৱশ্যে আৰু এটা ইন্‌জেক্‌শ্যন দিবলগীয়া হ'ব পাৰে। অৱস্থা এতিয়াও শোচনীয়। আমি ডাঙৰ বিস্ক্ লৈয়ে অপাৰেশ্যন কৰিব লাগিব।"

ডাক্তৰ ৱাৰ্ডৰ পৰা ওলাই চেম্বাৰলৈ গ'ল। প্ৰায় ত্ৰিশগজ নিলগতে তেওঁৰ চেম্বাৰ। চেম্বাৰ মানে এটা সাধাৰণ সৰু কোঠাহে। তাত চহৰৰ চিকিৎসালয়ৰ আড়ম্বৰ নাই। তন্দ্ৰায়ো চুবেদাৰৰ বিছনাৰ কাষত থকা টেবুলখনত বহিল।

চেম্বাৰৰ ভিতৰত সোমায়েই ডাক্তৰ বিপুল কটকী বৰ অস্থিৰ হৈ পৰিছে। আৰু ডেৰ ঘণ্টা সময় কেনেকৈ কটোৱা হয়? চুবেদাৰ ধৰমজিৎ পুৱাৰ আধা মেলা চকুত যে কি সন্নিবন্ধ করুণ মিনতি! কটকীৰ দৰে তেওঁৰো নিশ্চয় এখন সংসাৰ আছে আৰু সকলোৰে দৰে তেওঁৰো জীয়াই থকাৰ সমান অধিকাৰ আছে।

টেবুলত তিনি দিনৰ পুৰণি বাতৰি কাকতখন পৰি আছে। সম্ভৱ মেচেঞ্জাৰজনে আজিৰ ডাকত আনিছিল। তেওঁ বাতৰি কাকতখনৰ কিছুমান বাতৰিৰ শীৰ্ষত থকা সৰু সৰু বাক্য কেইটামান পঢ়ি গ'ল। বাক্যৰ আখৰ যেন সাধাৰণ আখৰ নহয়। প্ৰতিটো আখৰতেই যেন জাতিৰ সঙ্কট-ইতিহাসৰ ৰক্তলিপিৰ প্ৰতিশ্ৰুতি বৰ্ত্তমান। এই প্ৰতিশ্ৰুতিত যুগৰ ক্ৰান্তি-পৰম্পৰাৰ সুগভীৰ ধ্বনি-ব্যঞ্জনাও নিহিত আছে।

ডাক্তৰৰ মনত পৰিছে, প্ৰায় চাৰি বছৰৰ আগতে পঢ়া এখনি অনুপম উপন্যাসৰ কথা। তাৰ কেইটামান পৰিচ্ছদৰ কথাই তেওঁৰ মনত নতুন অৰ্থৰে ভুমুকি মাৰিছে। উপন্যাসখন হ'ল, "পেৰীৰ পতন।" লিখিছে ইলিয়া এৰেণবুৰ্গে। এই গ্ৰন্থৰ সাৰমৰ্ম্ম আৰু তাৎপৰ্য্য সঁচাকৈয়ে চিন্তনীয়। এৰেণবুৰ্গৰ শিল্পকৰ্ম্মত তেওঁৰ মূল বক্তব্য হ'ল—যদি দেশৰ শাসকগোষ্ঠী আৰু নাগৰিকৰ নৈতিক বল অটুট থাকে, যদি দেশবাসীয়ে জয় অৱশ্যম্ভাবী বুলি আত্মাৰ সমগ্ৰ সত্বাৰে গ্ৰহণ কৰে, তেনেহলে হেজাৰ গুণে শক্তিশালী শত্ৰুৱেও স্বাধীনতা আৰু নিজস্বতাক খৰ্ব্ব কৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ অভাৱতেই হৈছিল,—পেৰীৰ পতন। কিন্তু আমাৰ চূড়ান্ত বিজয় অনিবাৰ্য্য। এইখন ব্যাস-বাল্মিকীৰ দেশ। এইখন পৰমহংসৰ দেশ, বিবেকানন্দৰ দেশ, গান্ধীৰ দেশ। ইয়াতেই জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল অশোক আৰু আকবৰে। এই দেশতেই পঞ্চশীল নীতিৰ

গোড়াপত্তন। এই দেশৰ অহিংস, অকুতভয় আদৰ্শশুদ্ধ লোকৰ জীৱন-দৰ্শনে সমৰোন্মত বস্তু-জ্ঞানগৰ্ব্বী পৃথিবীক আধ্যাত্মিকতাৰ জোৰবাতি দেখুৱাই শান্তিৰ ভবিষ্যতলৈ আগুৱাই নিব। এতিয়া, দেশৰ নৈতিক মানদণ্ডত আবহমান ঐতিহ্যৰেই পৰম পৰিচয়। গীতাই পাঞ্চজন্যৰে সুৰ বিয়পায়—"ক্লৈব্যং মাস্ম গম পাৰ্থ..." আকৌ "স্বধৰ্ম্মে নিধনং শ্ৰেয়ঃ পৰো ধৰ্ম্ম ভয়াবহঃ..."

সেই কাৰণেই আমি নিধন নহওঁ। আমি আগবাঢ়ি যাওঁ। আমি অবিশ্ৰান্ত। আমি কৰ্ম্মযোগী। আমি 'সুখে দুখে সমস্থিতা'—স্থিতপ্ৰজ্ঞ। আমাৰ মৰ্য্যাদাবোধ আছে। আমি অক্ষয়। আমি আলোক-পথ-যাত্ৰী।

ডাক্তৰ কটকীৰ মনত লাহে লাহে শান্তি বিৰাজ কৰিছে। তেওঁ সুস্থিৰ হৈ পৰিছে। বমডিলা শত্ৰুৰ হাতত পৰা দুদিনৰ পাচতো এতিয়া মনটোক অস্থিৰতাৰপৰা আঁতৰাই ৰাখিব পৰা কাৰণে তেওঁ ভগবানৰ শলাগ লৈছে। ডাক্তৰে এতিয়া মনে মনে জীৱনানন্দৰ কৱিতা এফাকি গুন গুণাইছে ঃ

"সুচেতনা,
এই পথে আলো জ্বলে,
এই পথে মানুষেৰ
ক্ৰম মুক্তি হ'বে।..."

তেতিয়া ৰাতি দহ বাজি এঘাৰ মিনিট গৈছে। ডাক্তৰ কটকী চকিৰপৰা উঠিছে। তেওঁ শৰীৰত যেন নতুনকৈ বল পাইছে।

ডাক্তৰ চেম্বাৰলৈ যোৱাৰ আধা ঘণ্টাৰ পাছতেই তন্দ্ৰাই এটা বেজী দিলে। ৰক্ত-ছাপ লক্ষ্য কৰিহে এনে বেজী দিবলগীয়া হ'ল। নহ'লে কাইলৈ অস্ত্ৰোপচাৰ কৰাটো অসম্ভৱ। বেজী দিয়াৰ ঊনৈশ মিনিটৰ পাছতেই অলপ ফল পোৱা যেন লাগিল। কিজানি আৰাম পাইছে। তেওঁ স্বাভাৱিক ধৰণে চকু দুটা মুদিছে। হাত-ভৰিৰ ধৰফৰাণিও নাই। অলপ দীঘলীয়া ধৰণে উশাহ সলোৱা শব্দটো শুনিছে। চুবেদাৰ তেনেহলে শুইছে। অৱশ্যে ভাল টোপনি যে অহা নাই সহজে অনুমান কৰিব পাৰি।

তথাপি এনে টোপনিৰ পাছতো নিজকে সজীৱ অনুভৱ কৰিব পাৰিব। চুবেদাৰ ধৰমজিৎ পুৰী শোৱক। যিমান সময় পাৰে সিমান শোৱক। শুলেহে গাৰ জঘণ্য বিষটো সহিবলৈ সহজ হ'ব। শোৱাৰ সময়-কণতে এই বিষ পাহৰি থাকিবও পাৰিব। তন্দ্ৰাৰ খুউব ভাল লাগিছে। এনে ভাব হৈছে যেন তাই এটা নিচুকনি গীতকে গাই পেলাব! পিছে কাষতে যে আনবোৰ আহত আছে!

চুবেদাৰ শুইছে নতুবা তেওঁৰ তন্দ্ৰাহে। ইমান বিষত, ইমান গুৰুতৰ ভাৱে আহত শৰীৰেৰে কিজানি তীখা-কঠিন যোদ্ধাইহে শুব পাৰে। তন্দ্ৰাই ক'ৰবাত শুনিছিল বোলে বীৰ নেপোলিয়নে চেকুৰি থকা ঘোৰাৰ পিঠিতো এখন্তেক শুই ল'ব পাৰিছিল।

চুবেদাৰৰ মুখৰ পৰা দুটা এটা অস্পষ্ট শব্দ তাইৰ কাণত পৰিছে। এওঁ ভুল বকা নাইতো ?

"ফায়াৰ্, ফায়াৰ..."

এওঁ টোপনিত বকাৰ অভ্যাস আছেনে কি ?

"...গুণজিৎ, তুমভি লড়নে যুগা..."

এৰা, এওঁ টোপনিতেই বকিছে। তন্দ্ৰাই ভাবিলে, নিশ্চয় চুবেদাৰে সপোনতে যুদ্ধ কৰিছে। এওঁ এৰি অহা ৰণাঙ্গণতে এতিয়া চাগৈ মনটো উপস্থিত হৈছেগৈ। তন্দ্ৰাই আকৌ ভাবিছে,—কোনো এটা মুহূৰ্ত্তত চাগৈ সপোনৰ দৃশ্য আৰু পটভূমিও চিনেমাৰ ৰিলৰ দৰে পৰিবৰ্ত্তিত হৈছে। চুবেদাৰ ধৰমজিৎ পুৰীয়ে চাগৈ সপোনৰ পৰিবৰ্ত্তিত পটভূমিত অংশ গ্ৰহণ কৰিছে। এই পটভূমি হয়তো এওঁৰ এৰি অহা গাওঁখন। 'গুণজিৎ' এওঁৰ পুতেকৰে নাম কিজানি। ফটোত দেখা সেই চাৰি পাঁচ বছৰীয়া ল'ৰাটো ? ধৰমজিতৰ পুতেকৰ নাম গুণজিৎ হ'বই লাগিব। এয়া হয়তো ধৰমজিতে গুণজিতক উত্তৰ-কালৰ কৰ্ত্তব্যৰ বিষয়ে সোঁৱৰাই দিছে। কি যে সৈন্যিক হৃদয় !

তন্দ্ৰাই চুবেদাৰৰ মুখৰপৰা ওলোৱা কেইটামান শব্দৰেই উপকথাৰ

দুঃসাহসিক আখ্যান এটিৰ দীঘবাণি বৈ পেলালে। তাই এতিয়া তেওঁৰ ধমনীৰ স্পন্দন-সংখ্যা কেবা মিনিটৰ কাৰণে লৈ আছে। গড়ে মিনিটত কিমান স্পন্দন হয় হিচাপ কৰি উলিয়াইছে। প্ৰায় ঠিকেই আছে। তথাপি বিপদৰ আশংকা এতিয়াও পাৰ হোৱা নাই।

ঠিক চাৰে দহ বজাত ডাক্তৰ কটকীও আহি পালেহি। তন্দ্ৰাৰ-পৰা তেওঁ সকলো খবৰ মাৰি জানি ল'লে। আকৌ শৰীৰত গ্লুকজ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। তেওঁ তন্দ্ৰাক অলপ পৰ শুবলৈ কৈ নিজে চুবেদাৰৰ ওচৰত বহিল। তেওঁৰ এইবাৰ আত্ম-বিশ্বাস বাঢ়িছে। ৰোগীৰ অৱস্থা সিমান বেয়া নহয়। স্ফাইগ্‌নোম'ন'মিটাৰেৰে আকৌ ৰক্ত-ছাপ কিমান আছে জানি ল'লে। তেওঁ চিন্তাত পৰিছে। ৰাতি বহুত গ'ল। তিনিটা বাজিলেই। আৰু চাৰি ঘণ্টাৰ পাছতেই অস্ত্ৰোপচাৰ কৰিব লাগিব। কেইটামান প্ৰতিকূল কাৰণ থকা স্বত্বেও তেওঁ অস্ত্ৰোপচাৰ কৰাৰ চৰম সিদ্ধান্ত ল'লে। দাৰুণ বিপদৰ আশংকা কৰিও তেওঁ এই সিদ্ধান্তলৈ আহিছে। এনেকুৱা বিষ আৰু এনে এটা ভগা জকা লৈ কোনো মানুহেই আৰু চৌব্বিশ ঘণ্টা জীয়াই থাকিব নোৱাৰে। কাইলৈৰ পুৱাতে অস্ত্ৰোপচাৰ নকৰিলে এওঁ নেবাচে। এওঁ মানুহজন বৰ টান। খুব দুখ সহিব পাৰে। হয়তো জীয়াই থকাৰ অদম্য হেঁপাহ আছে কাৰণেই। কটকীয়ে ডাক্তৰী কৰা সুদীৰ্ঘ সময়ৰ ভিতৰত এনে ধৰণৰ আহত লোক পাইছিলেনে নাই মনত নপৰিল। কিন্তু তেওঁ ডাক্তৰী পঢ়া কলেজখনৰ চাৰ্জ্জন এজনে এনে ধৰণৰ লোক কেইজনমানৰ কথা কেবাবাৰো উল্লেখ কৰিছিল। এই চাৰ্জ্জনজন বুঢ়া মানুহ। সাধাৰণতে হাত কঁপি থাকে। কিন্তু অস্ত্ৰোপচাৰ কৰিবলৈ হাতত চুৰিখন ল'লেই কঁপা হাত স্থিৰ হয়। সেই সময়ত তেখেতৰ হাতৰ দৃঢ়তা আৰু নিপুণতাত লক্ষ্যভেদী অৰ্জ্জুন। ডাক্তৰ কটকীয়ে বহু দিনৰ মূৰত তেখেতক একান্ত শ্ৰদ্ধাৰে সুঁৱৰিছে। কাইলৈ অস্ত্ৰোপচাৰ কৰাৰ আগ মুহূৰ্ত্তত তেখেতৰ নাম ল'ব। অৰ্জ্জুনেও লক্ষ্য স্থিৰ কৰাৰ আগতে শিক্ষা-গুৰু দ্ৰোণৰ নাম স্মৰণ কৰিছিল।

তেওঁ তন্দ্ৰাক অভিপ্ৰায়টো জনালে। তেওঁ আৰু তন্দ্ৰা কাইলৈৰ বিশেষ দিনটোলৈ আশা আৰু আশংকাৰে বাট চাই ৰ'ল।

* * *

তিনি ঘণ্টাৰ অস্ত্ৰোপচাৰ। প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততে যমৰ লগত যুঁজ। তলপেটত ছটা গুলী পোৱা গ'ল। বাওঁফালে হাড় ছুডাল ভাগিছিল আৰু সোঁফালেও এডাল। খুব দক্ষতাৰে হাড় সংলগ্ন কৰা হ'ল। তলপেটৰ ক্ষত অংশ ভালকৈ চিলোৱা হ'ল। নিৰ্ভুল অস্ত্ৰোপচাৰ। ডাক্তৰ কটকীয়ে নিজৰ ক্ষিপ্ৰতা, নিপুণতা আৰু মনৰ সুস্থিৰতাত নিজেই আচৰিত হ'ল। চুবেদাৰৰ তেজ যি গ্ৰুপৰ, সেই গ্ৰুপৰ তেজ প্ৰয়োজনীয় পৰিমাণৰহে আছিল। এই তেজ শৰীৰত 'ট্ৰেন্সফিউজ' কৰা হ'ল। কিন্তু অস্ত্ৰোপচাৰৰ পাছত আংশিক সন্তোষহে লাভ কৰিলে। তেওঁ আকৌ সন্দিগ্ধ হৈ পৰিল। চুবেদাৰে যদি একেবাৰে চকু নেমেলে? যদি চুবেদাৰৰ এই শোৱাই শেষ শোৱা?

ক্লান্ত মাতেৰে ডাক্তৰে তন্দ্ৰাক ক'লে, "নিয়মমতে সন্ধিয়া সাত বজাত চকু মেলিব লাগে। তুমি কি ভাবা?"

তাই ক'লে "মই ভাবোঁ, এওঁ ভাল হ'ব। মোৰো আপোনাৰ দৰেই বিশ্বাস হৈছে—যাৰ জীয়াই থকাৰ মনোবল আছে, তেওঁ নমৰে।"

—"আচৰিত ধৰণৰ সঁচা কথা কৈছা, তন্দ্ৰা। হয়তো ভালেমানে এবষ্ট্ৰেক্ট বুলিয়েই ভাবিব। দি ভাইটেল ফ'ৰ্চ টুগেদাৰ উইথ এ উইল টু লিভ কেন ৱৰ্ক ৱন্দাৰ্চ।"

"প্ৰাণবল আৰু মনোবলে আশ্চৰ্য্য ফল দেখুৱাব পাৰে।" —ডাক্তৰৰ কথা কেইটা তন্দ্ৰাই তাইৰ সীমিত জ্ঞানেৰে আকৌ এবাৰ ভাবি চালে। কিবা এটা মৰ্ম পালে বুলি ভাব হ'ল।

আকুল অপেক্ষাৰ মাজেদি সন্ধিয়া সাত বাজিল। ডাক্তৰ আৰু তন্দ্ৰা চুবেদাৰৰ কাষত। চুবেদাৰে সাত বাজি দহ মিনিটত চকু মেলিলে! হাত-ভৰি লৰালে। আকৌ চকু মুদিলে। এইদৰে আধা ঘণ্টা গ'ল। পুনৰ চকু মেলিলে। এইবাৰ আগতকৈ স্পষ্টকৈ। তেওঁ ডাক্তৰ আৰু তন্দ্ৰাৰ

কালে চালে। তন্দ্ৰাৰ অনুমান হ'ল,—চুবেদাৰৰ চকুহালিয়ে যেন এটা বিশেষ কথা প্ৰকাশ কৰিছে।...

ৰাতি বাৰ বাজিল। চুবেদাৰক আৰু টনকিয়াল যেন লাগিল। ডাক্তৰ শুবলৈ গ'ল। তন্দ্ৰায়ো চকিত বহিয়েই টোপনিত লালকাল। আন দুজনী নাৰ্চ চুবেদাৰৰ তত্ত্বাৱধানত থাকিল। তন্দ্ৰাই পুৰা সাত বজাত সাৰ পাই চুবেদাৰৰ ওচৰলৈ গ'ল। তেওঁ শুইছে। নিশ্চয় ভাল টোপনি আহিছে।

দিনৰ দুই বজামানতহে চুবেদাৰৰ টোপনি ভাগিল। তন্দ্ৰাক তেওঁ সৰু মাতেৰে ক'লে, "মই বাৰু ঘূণীয়া হ'লোঁনে কি?" তন্দ্ৰাই ক'লে, "আগৰ দৰেই চলিব পাৰিব। একো অঙ্গৰ ক্ষতি নহ'ল।"

চুবেদাৰে শেঁতা আৰু শুকান ওঁঠখনেৰে মিচিকিয়ালে। সেই মিচিকনিত অজস্ৰ কৃতজ্ঞতা। আকৌ তেওঁ খুব সন্তৰ্পণে সুধিলে "অপাৰেশ্যনৰ পাছত বাৰু কিমানদিন এনেকৈ পৰি থাকিব লাগে?"

তন্দ্ৰাই উত্তৰ দিলে, "ডাক্তৰ চাহাবেহে জানে।" চুবেদাৰে উলাহতে আগতকৈ বেছি স্পষ্টকৈ ক'লে, "নিশ্চয় আৰু এপখ। নহয় জনো? মই শীঘ্ৰেই আকৌ ৰণলৈ যাম। মোক কোনেও বোধিব নোৱাৰে।"

আঠ নম্বৰৰ বিছনাৰ আহত এজনে যে এনেকৈ ক'বলৈ প্ৰাণ ঘুৰাই পাব এই কথা তন্দ্ৰাই কল্পনাই কৰিব পৰা নাছিল। এপখৰ ভিতৰতে এইখন বিছনাতে তিনিজন সৈন্যিক মৰিছিল। চুবেদাৰেহে যেন এইখন বিছনাত সঞ্জীৱনী সুধা ঢালিলেহি। তন্দ্ৰাই এনেয়ে এবাৰ কৈ চালে, "বোধকৰোঁ আপোনাৰ ল'ৰা-তিৰোতা আছে। পোনতে সিহঁতৰ কথা নেভাবি ৰণলৈহে..."

চুবেদাৰে কিঞ্চিৎ জোৰ থকা মাতটোৰেই যেন গৰ্জ্জিহে উঠিল, "আই, মই জানো মোৰ কাৰণে যুজিছোঁ? ল'ৰাৰ ভৱিষ্যতৰ কাৰণেই যদি নুযুজোঁ, মই কিহৰ বাপেক? আমাৰ বোপা-ককাই জানো আমাৰ হকে যুঁজা নাছিল?"

চুবেদাৰ ধৰমজিৎ পুৰীৰ বীৰোচিত উক্তি শুনি তন্দ্ৰা পুলকিত হ'ল।

ক'লে "চুবেদাৰ চাহাব, একো চিন্তা নকৰিব। আপুনি ৰণলৈ যাব পাৰিব। পিছে অপাৰেশ্যন কালিহে হৈ গৈছে কাৰণে আপুনি এতিয়া কথা পতা বেয়া।"

চুবেদাৰ বাধ্য ল'ৰাটিৰ দৰে নিমাতে ৰ'ল। মথোঁ হাতেৰে গালৰ ডাড়িখিনি দেখুৱাই ইঙ্গিতেৰে জনালে যে ডাড়িখিনি খুৰাই দিব লাগে। হেজাৰ হওক তেওঁ সৈন্যিক। মুখত ডাড়ি থাকিলে বিছনাত পৰি থাকিলেও গাটো যে ভাল নেলাগেই মনটোও 'স্মাৰ্ট' নেলাগে। তেওঁ সামৰিক অভ্যাস চিকিৎসালয়ৰ ভিতৰতো বজাই ৰাখিব বিচাৰে। তেওঁ ডাড়ি খুৰাবলৈ কোৱা নিৰ্দ্দেশটোৱে তন্দ্ৰাক আৰু আনন্দ দিলে। মানুহজনলৈ বৰ শ্ৰদ্ধা হ'ল। যিজন পুৰুষে অস্ত্ৰোপচাৰৰ বত্ৰিশ ঘণ্টাৰ পাছতেই এনেকৈ কথা পাতিব পাৰে আৰু গাল-মুখৰ দুদিনীয়া ডাড়িখিনিয়ে আমনি দিছে বুলি অনুমান কৰিব পাৰে, তেওঁ জীৱনবোধক কিমান মূল্য দিব জানে! এনেকৈ কথা ক'ব পৰা মানুহজনৰ প্ৰাণপ্ৰাচুৰ্য্যও কিমান বেছি! ইয়াকে ভাবি তাই ডাক্তৰ কটকীৰ ওচৰ পালেগৈ। কটকীৰো সিদ্ধিৰ গৌৰৱত সচ্চিদানন্দ ৰূপ। চুবেদাৰৰ বিষয়ে সকলো কোৱাৰ পাছত তেওঁ আগৰ কথাকে দোহাৰি অভিমত দিলে যে প্ৰাণবলেহে মানুহৰ মৰ্য্যাদা-বোধ জগাই তুলিব পাৰে।

উত্তৰ-সাধক

দেওবাৰে দীপনহঁতৰ দলটো পুৰাই পালেহি। এইবাহ ল'ৰা কম ফুটৰ নহয়। ইহঁতৰ গাত জাৰ-জহ নাই। বাটৰ কুঁৱলী ঠেলি এই ব্ৰহ্ম পুৱাতে যে আহিছেই, গাত চুৱেটাৰ এটাও নাই। গাত বাঘ-তেল লাগিলে ইহঁতে গুৰু গোঁসাই নেমানে। আজিকালি লৰাৰ কথাই সুকীয়া। স্বৰাজ পোৱাৰ আগে পাছে ওপজা বাহৰ কোবটো আৰু চৰা।

ঘৰখনত হঠাতে সিহঁতে খলক লগাই পেলালে। সিহঁত বিহুৰ ছান্দা বিচাৰি আহিছে। ঘৰৰ এগৰাকী তিৰোতা ওলাই আহি সিহঁতক বাৰাণ্ডাৰ দীঘল বেঞ্চি এখনত বহিবলৈ দিলে। সিহঁতক ভালকৈ চাই ল'লে। দুটা আহিছে খলিহামাৰীৰপৰা। এটা চৌকি-ডিঙিৰ। চাৰিটামান শান্তি-পাৰাৰ। মাথোন তিনিটাহে আমোলাপটিৰ। ইহঁত এই ভৰপুৱাতে গোট খালে কেনেকৈ?

"আইতা, বিহুৰ ছান্দা লাগে।"

"এইবাৰ বেচিকৈ দিব লাগিব। নাতি এটা এই মাহতে হৈছে যেতিয়া তাৰ বাবদ পাঁচ-টকা বেছি।"

বুঢ়ীয়ে মাত লগালে, "ৰ, অলপ উশাহ লৈ লৈ কথা ক। আতাৰে গম পালে এসেকা দিব একা।"

সিহঁত শান্ত হ'ল। বুঢ়ীয়ে ক'লে, "চাহ একোটোপা খাবি নেকি? তহঁতৰ ওঁঠ শুকাই আহিছে।"

"আমাৰ বহুও কাম আইতা, সময় নাই। পইচা দিলেই হয়।"

"দিম বাৰু। আন এসময়ত আহিবি। গনেশ কালি ৰাতি অহা নাই। সি আহিলেহে পাবি!"

সিহঁত গলগৈ। জীয়েক মীনা আৰু সবিতা বুঢ়ীতকৈ আগেয়ে উঠিছিল। সিহঁত ৰান্ধনিঘৰত। দেউতাকলৈ চাহ দিবৰ হ'ল।

তিনিকুৰি বাৰ বছৰীয়া দেউতাক দিনে দিনে খিংখিঙীয়াহে হৈ গৈছে। গা ধুবলৈ গৰম পানী যতনাই দিয়া অকণমান পলম হ'লেই কয়, "বুঢ়া হলো নহয়! এতিয়া তহঁতৰ মোৰ লগত কি স্বাৰ্থ?"

বৰ গাঁজত লগা কথা। পুতেক গনেশে "সাৰিবাদি সালসা" "জেফ্ৰল" নতুবা "মাল্টিভিটামিন"ৰ বড়ি যোগাৰ কৰি দিয়াৰ এদিন দুদিন পলম হ'লেই অস্ফুট স্বগতোক্তিৰ ওৰ নপৰা হয়।

চাহ দিয়াৰ সময়ত সবিতাই ক'লে, "দেউতা, ইমানকৈ পঢ়ি নেথাকিবচোন। ককাইদেৱেও হাক দি গৈছে।" বুঢ়াই পেঞ্চনৰ টকাৰে প্ৰায় এহেজাৰ পৃষ্ঠাৰ বুৰঞ্জীৰ কিতাপ এখন মগাই অনাইছে। সেইখন কিতাপতনো কি আছে কেৱল তেওঁ আৰু গ্ৰন্থকাৰেহে জানে কিজানি। সেইখনকে অনবৰত পঢ়ি থাকে। ৰঙা পেঞ্চিলেৰে দাগ দিয়ে। দুটা এটা পৰিচ্ছদ কাগজত টুকি থয়। এইবোৰকে কৰি থকা দেখি ঘৰৰ আটাইৰে তিতা লাগিছে। বি, এ, পাছ সবিতাই ভাবে, এই বয়সত জানো দেউতাকৰ নতুনকৈ বুৰঞ্জীবিদ হোৱাৰ সময় আছে?

সবিতাৰ কথা শুনি বুঢ়া গৰ্জি উঠিল, "এতিয়া তয়ো মোক উপদেশ দিব পৰা হলি? ঘৰখনত মোৰ 'এক্তিয়াৰ' নোহোৱা হ'ল?"... সবিতা থিতাতে আঁতৰিল। বুঢ়াই অৰ্থাৎ চিদানন্দ দুৱৰাই মুখেৰে ভোৰভোৰাই থাকিল, "তিনিও কালত নোহে নাৰী স্বতন্তৰ। পিচে এইখন ঘৰতহে দেখিলোঁ, ইহঁত প্ৰতিজনীয়েই স্বাধীন, গৰল দিয়া ম'হৰ মইমতালি। ইহঁতে মোক পানী কেঁচুৱা বুলি ভাবিছে।"...

ইয়াকে অলপ অলপ শুনি বুঢ়ীয়ে অলপ নিলগৰপৰা মাত লগালে, "অলপ মনটো ফুৰ্ত্তিত ৰাখিবচোন। তেহে শৰীৰটো ভাল লাগিব! এইকণ কথাতে বুঢ়া মানুহজনৰো জেঙা লাগিলেই!"

বুঢ়াৰ এইবাৰ বাৰুকৈয়ে খং উঠিল। বুৰঞ্জীৰ কিতাপখন ঘপহকৰে জপাই থ'লে। বিতচকুযোৰ সোলোকালে। বুঢ়ীক উদ্দেশ্য কৰি ডাঙৰ ডাঙৰকৈ ক'লে, "এতিয়া তয়ো পুতেৰ-জীয়েৰৰ দলত ভুক্ত

হ'লি? তহঁতৰ—এই তিৰোতা জাতিটোৰ—সুবিধা বুজি কাম। কি যে চিতল মাছৰ ইলুটি সিলুটি!"

তেওঁৰ কথাত কোনেও সঁহাৰি নিদিয়া যেন পাই মনে মনে থাকিল। ঘৰৰ আগফালে ৰ'দ পৰিছে। পিন্ধি থকা এতৰপ কাপোৰ গুচাই হাতত কাগজ কেখিলামান ল'লে আৰু কোঠাটোৰ পৰা অলপ আগবাঢ়ি আহিল। বোৰাৰীয়েক সুনন্দাই লক্ষ্য কৰি আছিল। ৰ'দত তাই আৰামী চকিখন পাৰি দিলেহি। বুঢ়া বহিল। পাঁচ দিনমানৰ আগতে প্ৰস্তুত কৰা "বীৰ ভাস্কৰবৰ্মা" শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটো আকৌ এবাৰ চকু ফুৰাই গ'ল। ভাবিলে, ডাঁৰি ছুটামান চেমিকোলন কৰিব লাগিব। পহিলা পৃষ্ঠাৰ তৃতীয় পৰিচ্ছেদটো আৰু বহলাব লাগিব। পচ্ছদটীকা দিয়াটো কিমান দূৰ সম্ভৱ, ভাবি চালে। কিন্তু হঠাতে তেওঁৰ চিন্তাৰ সোঁতত বাধা পৰিল। দীপনহঁতৰ দলটো ওলালহি। এইবাহ উনৈশত বা বলাই ফুৰা ল'ৰা। পঢ়া-শুনালৈ মতি গতি নাই। চিনেমাৰ গান হ'ল মুখস্থ। কাণক্ক কোন বংশৰ ৰজা আছিল ক'ব নোৱাৰে, অথচ কোনোবা চিত্ৰাভিনেতাৰ ঘৰ ক'ত আৰু কিমানলৈকে পঢ়িছিল সকলো খৰচি মাৰি ক'ব পাৰে। ইহঁতক তেওঁ চকু পাৰি দেখিব নোৱাৰে। অৱশ্যে এতিয়ালৈকে ভেঙুচালি কৰিবলৈ ইহঁতৰ সাহ হোৱা নাই। বুঢ়াক দেখি সিহঁত থমকি ৰ'ল। পুলুঙা পুলুঙি কৰি পাৰ হ'বলৈ নৌ পাওঁতেই বুঢ়াই সিহঁতক মাতিলে। সিহঁত অনিচ্ছাৰে কাষত থিয় হ'ল।

"ৰাতিপুৱা এবাৰ আহিছিলি হ'বলা?"

এটাই মাত লগালে, "হয় আতা, গণেশ ককাইদেউক নেপাই ওভতি গ'লো!"

এইবাৰ বুঢ়াৰ মাতটো কঠিন। "এই ভৰ পুৱাতে জানো তহঁত সদায় উঠ? পঢ়া-শুনা কৰিবলগীয়া হ'লে সাৰকে নেপাৱ! বাৰু মিণ্টু, কচোন,—পাণিপথৰ দ্বিতীয় যুদ্ধ কোন চনত হৈছিল?"

মিণ্টুৱে ক'ব নোৱাৰাত বাকী ছুটামানক সুধি গ'ল। সিহঁত নিৰুত্তৰ। বুঢ়াই আকৌ সুধিলে, "এইবোৰ নোৱাৰিবিতো! বাৰু,

তই ক—নমিনেটিভ্ কেচ্ট্ এব্চলিউ আৰু জিৰাণ্ডিয়েল্ ইন্‌ফিনিটি কাক বোলে?"

দীপনে প্ৰথমটোৰ সূত্ৰ মুখস্থ মাতিলে। কিন্তু জিৰণ্ডিয়েল্ ইন্-ফিনিটিৰ সূত্ৰ কোনেও আওৰাব নোৱাৰিলে। সেইকাৰণেই বুঢ়াই এটা কৰ্কশ হাঁহি মাৰি বিজ্ঞ হৈ ক'লে, 'যিটোৰ দৰ্কাৰ সেইটো কথা তহঁতে নেজান। তহঁতৰ পঢ়া-শুনা আগনে, বিহু আগ? তহঁতৰ বয়সত আমি বুৰঞ্জীৰ কিতাপৰ প্ৰতিটো শাৰী মুখস্থ মাতিব পাৰিছিলোঁ। 'ৰ' এণ্ড্ ৰেব্' মুখস্থ আছিল।"

ল'ৰা ছুটামানে শ্ৰদ্ধাৰে বুঢ়াৰ মুখলৈ চালে। বাকী কেইটা বিতৃষ্ণাৰে থিয় হৈ থাকিল। এটাই মৰসাহ দি সুধিলে, "ককা, আমাক অলপ ছান্দা দিবনে?"

"ইমানতো তহঁতৰ ছান্দা খুজিবলৈ লাজ নেলাগিল, দগধাহঁত? যা, তহঁতক পঢ়োৱা মাষ্টৰবোৰৰ ওচৰলৈ যা। তহঁতৰ কীৰ্তি দেখি তেওঁলোকেইহে বানচ দিব লাগে।"

ল'ৰাহঁত আঁতৰিল। দূৰৈত এটাই ক'লে, "বুঢ়া হেনো হেড্ মাষ্টৰ আছিল। সেই সোপা ল'ৰাক জ্বলাইছিল চাগৈ।" এটাই অভিমত দিলে, "আমিহে এওঁৰ দিনত বাককৈ পঢ়িবলৈ নেপালো। ঈশ্বৰে ভাল বচালে!"

দুপৰীয়া বুঢ়াই গম পালে, তেওঁৰ ঘৰ আৰু বিক্ৰম বাহাদুৰৰ ঘৰৰ মাজত যি এবিঘা চন পৰি থকা মাটি আছে, তাতে ল'ৰাবোৰে মেজি সাজিব আৰু মেজীবোৰত ৰাতিও খপিব। তেওঁৰ পুতেক গনেশেও হেনো সিহঁতক দহ টকা দিছে। ভুমডুমাৰপৰা যোগেশ আহিছে। সি সেই ঠাইৰ চাহ বাগিছা এখনৰ এচিচ্টেণ্ট্ মেনেজাৰ। সি দিছে কুৰি টকা। বুঢ়াই কথাটোত ভাল পোৱা নাই। এই মূৰে-ভৰি-কঢ়া ল'ৰা কেইটাক ইমান পইচা দিব লাগিছে কিয়? ইহঁতে এই দৰেই মইমত হ'বলৈ আসৈ পাই গৈছে। আজি ৰাতি আৰু তেওঁৰ সুখ নহ'ব। ইহঁতে গৃহস্থী ঘৰৰ মাজতে বিহু পাতিব। ঘৰৰ

কাঠৰ গেইটখন, খৰি আৰু বাৰান্দাৰ বেঞ্চি আদি চুৰ কৰি নি তাৰে জুই ফুৰাব। কিন্তু ধৰা পৰিলে সিহঁতৰ ৰক্ষা নহব ;—তেওঁ কিবা এটা মনতে পাঙি থাকিল।

খোৱাঙৰপৰা নৰা অনা হৈছিল। তাৰে মজপুত মেজীঘৰ এটা সাজিবলৈ দীপনহঁতৰ বেছি সময় নেলাগিল। কাঠৰ মেজী তিনিটাও থিয় কৰোৱা হ'ল। ৰাতি ন মান বজাত মাংস-পৰঠাৰে ভোজ খোৱা হৈ গ'ল। সেই ভোজত গনেশ, যোগেশ আৰু বিৰাজকে ধৰি ডেকা কেইটামানো আছিল। সিহঁতে আলোচনা কৰিলে ঃ

"ইহঁতক বোলে বুঢ়াই 'বৈদ্য ধমক' দি খেদাই পঠিয়ালে ?"

"এৰা, মানুহজন দিনে দিনে কিবা হৈ গৈছে। মামাও একে বয়সৰে। তেওঁলোকৰে এজনে চিন্তা কৰে, এলিজাবেথ ভিলাৰপৰা মস্কোলৈ কিমান কম সময়ৰ ভিতৰত জেটেৰে আহিব পাৰিব,—এজনে চিন্তা কৰে, আমাৰ উপৰি পুৰুষ কীৰাট আছিলনে আৰ্য্য আছিল।" "তেখেতে ইহঁতক সুধিছিল,—জিৰাণ্ডিয়েল ইন্‌ফিনিটি ? এতিয়া সেইবোৰ সোধাতকৈ ব্ৰিগেডিয়াৰৰ 'বেজত' কি কি চিন থাকে তাকেহে সুধিব লাগে ?"

—"বাৰু কথা কৈছ ! বম্‌দিলা লোৱাৰ দিনাও দেউতাই ঘৰত কিবা কিতাপ এখন বিচাৰি নেপাই হুলস্থুল লগাই দিছিল।" —"কি কিতাপ ?"

—"কি কিতাপ ক'ব নোৱাৰোঁ। কিন্তু কি বিচাৰিছিল তাকে জানিব পাৰিলোঁ। পাচ দিনা মাষ্টৰ এজনৰ লগত আলোচনা কৰিছিল। আজিকালিৰ পত্ৰিকাবোৰৰ বৰ্ণাশুদ্ধি বেছি বুলি দুই এটা উদাহৰণ দিয়াৰ পাছত এই প্ৰসঙ্গলৈ হঠাতে আহিছিল।"

—"কি প্ৰসঙ্গ ? চীনাযুদ্ধ ?"

—"নহয়, তেওঁ মাষ্টৰক খুব দুখেৰে জনাইছিল যে খুনলাইহঁতে যুঁজ কৰিবলৈ অহাৰ কিমান দিনৰ পাছত প্ৰকৃত টাই তিৰোতা অসমলৈ আহিছিল, এই প্ৰশ্নৰ বহুত কিতাপ ঘাটিও আচল উত্তৰ পোৱা নাই।…"

ৰাতি বুঢ়াৰ টোপনি নগ'ল। আজি ৰাতি হুঁচিয়াৰ থাকিব লাগিব। ৰাতি গনেশ কাঠ এডালৰ দৰে পৰি থাকে। এই ল'ৰাবাহে গঁৱালৰপৰা কুকুৰাচৰাই নিব পাৰে। গেট্‌খন ভাঙি নিলেও কম কথা নহ'ব। এদিন দুদিনৰ ভিতৰতে নতুন গেটখন দিব নোৱাৰিলে গৰু-ছাগলীয়ে 'ল'ন্'খনৰ অৱস্থা নাইকীয়া কৰিব। ফুলখিনিও খাই অন্ত কৰিব। নতুন গেট্ এখন সজাবলৈও দুকুৰিমান টকা লাগিব।

আজি ৰাতি নুশুলেও হ'ব। মূৰ, কাণ আৰু ডিঙি ঢকা মন্‌পাবোৰে পিন্ধাৰ দৰে টুপী এটা বুঢ়াই পিন্ধি ল'লে। জোতাযোৰ ক্ৰেপ্ চ'লৰ। শব্দ নহয়। ৰাতি বাৰটা বাজিছে। আকাশত শেঁতা জোন। আলি-টোৱেদি কোন কেনেকৈ অহা যোৱা কৰিছে ধৰিব পাৰি। মুখবোৰহে চিনিব নোৱাৰি। আমলখী জোপাৰ তলত জোনে ছাঁ পেলাইছে। সেই আন্ধাৰতে তেওঁ লাখুটীডাল দৃঢ়ভাৱে খামুচি ধৰি থিয় দি ৰ'ল। এতিয়া-লৈকে কোনো অহা নাই।

হঠাতে তেওঁ গেটৰ ওচৰত কথাবতৰা শুনিবলৈ পালে। এয়ে সুযোগ। ইহঁত তেনেহলে কুকুৰাচৰাই চুৰ কৰিবলৈ নাইবা গেট্‌খন উঠাই নিবলৈ আহিছেই !

"ককাক যে মাতিবলৈ আহিছোঁ,—তেওঁ যদি এইবাৰ আকৌ বুৰঞ্জী সোধে ?" এইটো মিণ্টুৰ মাত।

"এইবাৰ সুধিলে ককাক ক'ম যে আজিকালিৰ ল'ৰাক পাণিপথৰ যুঁজৰ কথা সোধাতকৈ মিগ্ বিমান কিমান বেগেৰে চলে তাকেহে সোধা ভাল বুলি ক'ব লাগিব"—এয়া দীপনৰ মাত।…

অলপ সময়ৰ পাচতে সিহঁতৰ আলোচনা অন্য ধৰণৰ হ'ল ; "বৰ উৰুঙা উৰুঙা লাগিছে। মাইক এটা হোৱাহেঁতেনো জমি থাকিলহেঁতেন। পিছে দেশৰ এনে দুৰ্দশাৰ সময়ত মাইক্ বজালে লোকে যে বেয়া বুলিবই, আমাৰো ভাল নালাগিব।"

"আমাৰ ট্ৰেন্‌জিচটৰটো আনিব পাৰোঁ।"

"মাজনিশা জানো গান দিয়া মিটাৰ আছে ?"

"এৰা, ট্ৰেন্‌জিচ্‌টৰত ৰেডিঅ' প্লেয়াৰ বজাহেঁতেন ভাল আছিল। কালি চেষ্টা কৰি চাইছিলোঁ। প্লাগ পইণ্ট্‌ বোলা বস্তুটোৱেই নাই। গতিকে এই ক্ষেত্ৰত প্ৰশ্নই নুঠে।"

"আমাৰ ৰেডিঅ'টো হ'ল কাৰেণ্ট্‌ চেট্‌। গতিকে আমাৰটোত নহ'ব। বিনয়হঁতৰ ৰেডিঅ'টোৰ আকৌ বেটাৰী ডাওন্‌।"......

সিহঁতৰ এইদৰে কিছুপৰ আলোচনা হ'ল। বুঢ়াৰ সিহঁতলৈ হঠাতে ৰোষ কমিল আৰু মনলৈ ককাকৰ প্ৰসন্নতা আহিল। তেওঁ ইহঁতক যিমান বেয়া বুলি ভাবিছে, ইহঁত সিমান বেয়া নহয়নেকি? ইহঁতে তেওঁ বুজি নোপোৱা এইবোৰ কি শব্দ ক'লে? ট্ৰেনজিচ্‌টৰ, বেটাৰী ডাওন, প্লাগ্‌ পইণ্ট, চৰ্ট চাৰ্কিট, ভল্টেজ্‌, ফ্লাকচুয়েচন্‌, স্টেপ্‌ ডাওন্‌ ট্ৰেন্স্‌ ফৰমাৰ,—এইবোৰ ইংৰাজী শব্দই। কিন্তু ইয়াৰ অৰ্থ? ইহঁতে জিৰাণ্ডিয়েল ইন্‌ফিনিটি কাক বোলে ক'ব নোৱাৰে, কিজানি তাৰ ব্যৱহাৰ জানে। ইহঁত বৰ বেয়া ল'ৰা নহয়। নিজৰ জ্ঞানৰ সীমাবদ্ধতাই তেওঁক যেন এতিয়া এটা নতুন উপলব্ধি আনি দিছে। অনুশোচনাৰে তেওঁ ভাবিছে—কিজানি তেওঁ ভাষাৰ ব্যাকৰণহে জানে, ভাষাৰ মৰ্ম নুবুজে। এই শব্দবোৰৰ অৰ্থ কি?

এইবোৰৰ কি অৰ্থ তেওঁ সঠিককৈ জানিব নোৱাৰিলেও, তাৰ প্ৰয়োগ-ক্ষেত্ৰ জানিব পাৰিলে। তেওঁ আমলখীৰ তলত জাৰত ঠেঁটুৰা লাগি সিহঁতৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰি থাকিল। সিহঁতে গেটৰ কাষত অলপ পৰ কথা বতৰা পাতি সিদ্ধান্ত কৰিলে যে ককাকক জগালে তেখেতে জাৰত কষ্ট পাব। এঘণ্টাৰ পাছত তেখেতক জগাবহি। কাৰণ আচল মেজীটো পোৱাৰ সময়ত ককাকক যেনে তেনে জগাবই লাগিব। তেহে সিহঁতৰ ইচ্ছা-পূৰণ হব আৰু আজিৰ পৰ্বটোৰ গুৰুত্ব বাঢ়িব।

ইয়াকে শুনি বুঢ়া নিজৰ প্ৰাধান্য বিচাৰি পাই গৰ্বত ফুলি উঠিল। ঠেঁটুৰৈ ধৰা জাৰটোতো যেন তেওঁৰ গাটো উম লাগি গ'ল। কিন্তু এই শব্দবোৰে তেওঁক প্ৰতি মুহূৰ্ততে আমনি দি থাকিল। এইবোৰ ইংৰাজী শব্দই। কিন্তু তেওঁ যে কেতিয়াও "অক্সফৰ্ড ডিক্সনাৰী"ত "কনচাণ্ট" কৰি চোৱা নাছিল।

ল'ৰাখনি মেজীঘৰৰ ফালে আকৌ গ'ল। ওচৰতে মিউনিচিপালিটীৰ বিজুলী বাতিটো জ্বলি আছে। এটা ল'ৰা বিজুলী বাতিৰ খুটাটোৱেদি বগাই ওপৰ উঠিল। বাল্বটো কিবা এটা কায়দা খটুৱাই খহালে আৰু সেই ঠাইত কিবা এটা দুমুখীয়া 'চুইচ্‌'ৰ দৰে বস্তু ভালেমান পৰৰ মুৰত খুব সাৱধানে লগোৱা বুঢ়াই ধৰিব পাৰিলে। অলপ পৰৰ পাচতে দেখা গ'ল যে মেজীঘৰৰ ভিতৰত বাল্ব্‌ এটা জ্বলিল। বুঢ়াই এইবাৰহে বুজি পালে যে ইহঁতে আলিৰ বিজুলী বাতিৰ পৰা 'কাৰেণ্ট' লৈছে। কিন্তু এনেকৈ 'কাৰেণ্ট' ল'ব পাৰে বুলি তেওঁ জানো কেতিয়াবা কল্পনা কৰিব পাৰিছিল? বুঢ়াৰ এইবাৰ বেছি কৌতূহল হ'ল। লাখুটীডাল মাটিত পেলাই অভাৰ-কোটৰ জেপত থকা উলৰ হাতমোজাযোৰ পিন্ধি ল'লে। কিছু সময় সকলো নিমাত। তেওঁ থিয় হৈ থকা ঠাইৰপৰা মেজীঘৰটোৰ দূৰত্ব প্ৰায় বিশ গজমান। ইহঁতে এইমাত্ৰ জ্বলোৱা বাল্বৰ পোহৰে তেওঁৰ গাটো চেলেকিছেহি। তেওঁ লাহে লাহে বাৰান্দাত থিয় দিলেহি। হঠাতে শুনিবলৈ পালে,—সিহঁত থকাৰ পিনৰপৰা গান!

"তোৰে স'তে মোৰ
সংঘাত লাগি
মোৰ গানৰ সুৰৰ নৱতম ঝংকাৰ
হে শত্ৰু নমস্কাৰ..............."

তেওঁ এইবাৰ এনেকৈ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। ইহঁতে নিশ্চয় কাৰোবাৰ ঘৰৰ ৰেডিঅ' এটা খুজি আনি আলিৰ বিজুলীশক্তিৰে সেই ৰেডিঅ' চলালে। ৰেডিঅ'ত এই শেহ নিশা গান নেথাকে কাৰণে বিজুহঁতৰ ঘৰত থকা "শ্বেৰ্পা প্লেয়াৰ" নামৰ ৰেডিঅ'ৰে চলা গ্ৰামোফনৰে এয়া ৰেকৰ্ড বজাইছে। (পাচদিনা কথাটো পুতেকক সোধাতহে তেওঁ জানিব পাৰিলে যে তেওঁ শুদ্ধকৈয়ে ভাবিছিল।) সিহঁতলৈ এইবাৰ তেওঁৰ মৰমেই নেলাগিল, অদ্ভুত আকৰ্ষণো হ'ল। তেওঁ এতিয়াহে বুজিলে,—ষ্টেপ্‌ ডাওন্‌ ট্ৰেন্সফৰমাৰ, প্লাগ পইণ্ট, চৰ্ট চাৰ্কিট,—এইবোৰ তেওঁৰ অচিন ৰাজ্যৰ ভাষা, এয়া বিজ্ঞানৰ ভাষা। এই ভাষা তেওঁ

পঢ়া ইতিহাসৰ গ্ৰন্থৰ দখললৈ অহা নাছিল। তেওঁ ভালেমান পৰ ভাবি এক নতুন অন্তৰ্দৃষ্টিৰে সিদ্ধান্ত কৰিলে,—ভৱিষ্যতৰ ইতিহাস নিশ্চয় এনে বিজ্ঞানৰ ভাষাৰেই লিখিত হ'ব। ইতিহাসৰ যদি পৌনঃপৌনিকতা আছে, তেন্তে নতুন পৰিস্থিতি আৰু সংকটে মানুহক স্বকীয়া স্বকীয়া সংঘাতৰ সন্মুখীন কৰাব। ঐতিহাসিক সত্যৰ সংঘাত-মুক্তিত অৱদান নাই। ই মাথোন দিয়ে—পাৰম্পৰিক জ্ঞান, অস্থায়িত্বৰ সম্যক্ উপলব্ধি আৰু মানুহৰ অবিৰাম সংগ্ৰাম প্ৰচেষ্টাৰ বক্ত স্বাক্ষৰ।

তেওঁৰ সঁচাকৈয়ে আজি লাজ লাগি গৈছে। লাহে লাহে তেওঁ মেজীঘৰ পালেগৈ। দীপনক মাত দিলে। সিহঁতে খুব আনন্দৰে ককাক আগুৰি ধৰিলে। ককাই আমনি পাই বুলি ইতিমধ্যে ৰেকৰ্ড প্লেয়াৰটো বন্ধ কৰিলেই।

"ককা, আপোনাক পলমকৈহে আনিমগৈ বুলি ভাবিছিলোঁ। আমাৰ কি কপাল! আপুনিয়েই আহিল! আমি ভাবিছোঁ, আপুনি হৈ-ধ্বনি দিলেহে আমি আচল মেজীটোত জুই দিম।"

"ঠিক ভাবিছ। তহঁতৰ মোৰ মূৰৰ চুলিৰ সমান আয়ুস হওক। এতিয়াই তেনেহলে আচল মেজীত জুই দিয়া হওক। আজি পুৱালৈকে তহঁতৰ লগত জুই ফুৱাম বুলি ভাবি আহিছোঁ।"

লৰাহঁতৰ কি ফুৰ্তি! বুঢ়াই আচল মেজীটোলৈ চালে। এতিয়া জলি থকা মেজীটোৰ জুইত আচল মেজীটো ভালকৈ দেখা যায়। এইটো মেজীৰ শুকান খৰিৰ মাজত এটা দেহৰ আকৃতিৰ পুতলা। তাক যিটো কোট পিন্ধাইছে, সেইটো কোট চীন দেশৰ নেতাবোৰে পিন্ধা ধৰণৰ। মুখখনো সিহঁতৰে কোনোবা এটাৰ দৰে।

"দীপন, এইটোনো কি?"

"চৌ এন লাইৰ এফিজি।"

"এৰা, হয়তো। সাইলাখ তেনেকুৱাই হৈছে। ইয়াক কি কৰিবি?

"ইয়াক খুচি খুচি পুৰিম।" কেবাটায়ো একেলগে ক'লে।

বুঢ়াৰ মনত বিজুলী জিলিকিল। এয়া যে ইহঁতে নতুন ধৰণৰ বিহু পাতিছে, নতুন ধৰণৰ মেজীও পুৰিব! মেজীও ইহঁতে পুৰিব আৰু পুৰিব এই দুষ্কৃতিৰ প্ৰতীকক—চৌ এন্ লাইক আৰু তেওঁৰ ধ্বংশকামী আত্মাক। আৰু ইহঁতে এই মেজী ফুৱাই অগ্নিসাক্ষী কৰি প্ৰতিজ্ঞা কৰিব—অগ্নিদেৱতা, আমি আমাৰ দেশক ৰক্ষা কৰিবলৈ শপত খাইছোঁ।...

ৰেকৰ্ড প্লেয়াৰত মিণ্টুৱে আৰু এখন ৰেকৰ্ড লগালে। ইহঁতে ৰেকৰ্ডো বাচি বাচি আনিছে :—

"লুইতৰ পাৰৰে আমি ডেকা ল'ৰা
মৰিবলৈ ভয় নাই
মুকুতি মেধৰ মহান মেজীৰ......"

বুঢ়াই হৈ ধ্বনি দিলে। আচল মেজীত জুই দিয়া হ'ল। খন্তেকৰ পাচতে 'চৌ এন্ লাই' ভস্মীভূত হৈ গ'ল। তাকে চাই চাই বুঢ়াই ভাবিলে,—জগতত ঐতিহাসিক সত্যই সদায় বাট দেখুৱাব? এই সত্যই প্ৰতি যুগতে মানুহক অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবলৈ নতুন বল দিব? এই সত্যই সকলোকে দেশৰ হ'কে মৰিবলৈ সাহ দিব? এয়ে আমাৰ দেশৰ ঐতিহাসিক গতিশীলতাৰ স্বৰূপ? তেওঁৰ নিজকে বৰ সাধাৰণ যেন লাগি গ'ল। ....

বুঢ়া ভালেমান পৰ নীৰৱে থকা দেখি দীপনে মাত লগালে, "ককা, কথা নোকোৱা হ'ল দেখোন?"

বুঢ়াই গহীনাই ক'লে, "এৰা, অ' বোপাই। মোক কিছুমান ভাৱে জুমুৰি দি ধৰিছেহি। ভাবিছোঁ, ন'ল মৰি গজালি বোলা কথাষাৰৰ......"

এই ৰূপ, এই ছন্দ

নাৰায়ণে কালি ৰাতি দুই বজালৈকে পঢ়িছিল। পুৰা ন মান বজাত শোৱাৰপৰা উঠি চকু মোহাৰি পোনতে টেবুলখনলৈ চকু দিলে। কালি থোৱা ঠাইত কিতাপখন নাই। টেবুলত থকা কিতাপবোৰ এখন এখনকৈ ডাডি চালে। সি সিদ্ধান্ত কৰিলে, কিতাপখন হেৰাল। কিতাপখন সতকাই আনে বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিব বুলিয়েই সি ভাবিছিল। কিন্তু ফিচাৰৰ ফান্দামেণ্টেল্‌চ অফ্ ষ্টেটিচ্‌টিক্স আৰু ষ্টালিঙৰ ইলেক্‌ট্ৰিচিটি এণ্ড্ মেগনেটিজিমৰ মাজত যে কিতাপখন কোনোবাই বিচাৰি উলিয়াব পাৰিব, সি এই বিষয়ে অলপো আশঙ্কা কৰা নাছিল।

তেনেহলে ঘৰৰ কোনে নিব পাৰে? শুই থকা অৱস্থাত কোঠালৈ কোন আহিছিল? এই কোঠাৰ লগত বাৰান্দা-সংলগ্ন দুৱাৰখন খোলা আছে আৰু সদায় খোলা থাকে। কাৰণ বাৰান্দাৰ ওখ ৰেলিংখনত তলা মৰা থাকে। এইখন দুৱাৰ খোলা থকা স্বত্বেও তাৰ কোঠালৈ সাধাৰণতে কোনো নোসোমায়। আজিনো কোন সোমাবলৈ পালে! টিপয়খনৰ ওপৰত কালিৰ 'ষ্টেচ্‌মেন'খন আৰু এই সপ্তাহৰ 'ইলাচ্‌ট্ৰেটেড্ উইক্‌লি'খন আছিল। এতিয়া নাই। ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি, ইয়াত ককায়েক লক্ষ্যধৰ সোমাইছিল। তেওঁৰহে আগ দিনাৰ বাতৰি কাকতখন পাছ দিনা পঢ়াৰ অভ্যাস।

নাৰায়ণ বৰ চিন্তাত পৰি গ'ল। কিতাপখন ঘৰৰ কোনোবাই পালে, তাক বাৰু সিহঁতে কি বুলি ভাবিব? আৰু তাৰ যে কিমান লাজ লাগিব!

বিছনাৰ তলত চাহ খাই এৰা কাপ-প্লেট এযোৰ আছিল। এতিয়া নাই। তেনেহলে ইয়ালৈ মাক আহিছিল? তেওঁ আহি জানো টেবুলৰ কিতাপবোৰত চকু দিব? এৰা, চকু দিবও পাৰে। টেবুলৰ কিতাপ-

বোৰ বিশৃঙ্খল হৈ য'তে ত'তে পৰি আছিল। সেই কাৰণেই মাকে চাগে কিতাপবোৰ থান-থিত লগোৱাৰ সময়ত এইখন কিতাপ দেখা পালে। উপায় নাই।

বায়েক দুজনীৰ কোনোবা এজনী সোমাইছিল নেকি? অসম্ভৱ। সিহঁত সাধাৰণতে এইটো কোঠাত নোসোমায়। প্ৰয়োজনো নাই। কোঠাটোৰ মজিয়াত জুইশলাৰ কাঠী কিছুমান সিঁচৰিত অৱস্থাত দেখা নেপাই ভাবিলে, কোঠাটো ইতিমধ্যে সৰা হৈ গ'ল। সি সেই সময়ত সাৰকে নেপালে। তাৰ আজি ৰাতিপুৱা বেলাটো ভাল মৰ-টোপনিয়ে ধৰিছিল! কিন্তু এটা কথা মনত পৰাত সি স্বস্তিৰ নিশ্বাস ল'লে। বায়েকহঁতে সাধাৰণতে ঠাই নেসাৰে। এইবোৰ কাম কাঞ্চাইহে কৰে। তেৰ বছৰীয়া কাঞ্চাইনো বুজে কি? আৰু সি অলগৰ্ধও। পিছে ষ্টেটিচ্‌টিক্স আৰু ফিজিক্সৰ আকৰ্ষণ-শূন্য কিতাপ দুখনৰ মাজত চকমকীয়া ধুনীয়া কিতাপখনে যাকে তাকে আকৰ্ষণ কৰিব। কাঞ্চাৰো চাগে ধুনীয়া বেটুপাতৰ কিতাপখনলৈ মোহ হ'ল আৰু ছবি চোৱাত লাগি গ'ল।

আঠুৱাখন ওপৰলৈ তুলি বিছনাখন পৰিপাটীকৈ পৰাৰ সময়ত সি ভাবিলে, কাঞ্চাই নিশ্চয় ছবিবোৰ চাই ভাল পাই কিতাপখন চুৰকৈ লৈ গ'ল। উলঙ্গ আৰু অৰ্ধ উলঙ্গ পুৰুষ-নাৰীৰ ছবি দেখি কাঞ্চাই চাগে খুব আমোদ পালে। সি চাগে ভাবিলে, এইবোৰ মানুহ পাগল নেকি? তাতকৈ আৰু একো সি ভাবিব নোৱাৰে। তাৰ হয়তো কৌতুহল আছে, কামনা-বাসনা নাই। সি নিশ্চয় ভাল পাইছে, ছবিবোৰৰ নিষিদ্ধ উন্মত্ততাক। নাৰায়ণে এই কথা ভাবি ভাল পালে যে তেৰ বছৰীয়া এতিয়াও বুজি উঠা নাই, কি এটা প্ৰবল জৈবিক তাড়ণা আৰু উন্মাদ বাসনাত নৰ-নাৰী উলঙ্গ নাইবা প্ৰায় উলঙ্গ হ'ব পাৰে! কিন্তু ছবিৰ পুৰুষ-তিৰোতাবোৰ জানো স্বাভাৱিক? সিহঁত জানো তাৰেই দৰে বিকাৰগ্ৰস্ত নহয়? সি বিকাৰগ্ৰস্ত মনেৰে, ইহঁত বিকাৰগ্ৰস্ত সকলো ধৰণে।

নাৰায়ণৰ এইবাৰহে নিজকে দোষী দোষী লাগি গ'ল। কালি ৰাতি এই ছবিবোৰ চাই চাই সি যে কি হৈ পৰিছিল!

চাহ খাই আঁতাই সি আন দিনাৰ দৰে পাছ ফালৰ বাৰান্দাত নবহিল। আজি ঘৰৰ যিকোনোৰে মুখ দেখিলেই সি লাজ পাব। অৱশ্যে এটা কথা। ঘৰৰ কাৰো লগত কাৰো মিলা-প্ৰীতি নাই। কোনোৱে কাৰো লগত ভালকৈ কথা নেপাতে। প্ৰত্যেকেই নিজক লৈ ব্যস্ত। গতিকে কিতাপখন যি পাইছে, তাৰ বা তাইৰহে এই বিষয়ে জনা থাকিব। গৰিমাই যদি পায়, ভনীয়েক মহিমাৰ লগত এই বিষয়ে আলোচনা নকৰে! মাকে যদি পায়, পুতেক লক্ষ্যধৰক নকয় যে ভায়েক এইবোৰ পঢ়ি নষ্ট হ'ব খুজিছে। লক্ষ্যধৰে যদি পায়, সিও ভায়েকক সাৱধান-বাণী নুশুনায়। আৰু যদি পোৱালী কাঞ্চাই পায়?

"কাঞ্চা, আজি মোৰ ৰুমটো কোনে সাৰিছিল?"

"মই নহয়। মই বজাৰলৈ গৈছিলোঁ। পাছত কোনে সাৰিলে ক'ব নোৱাৰোঁ।"

"সঁচা কথা ক। চুলি-ঘঁটা খাবি একা!"

"ইস্, এওঁ এনে বৰ মতা ওলাইছে! ঠাই নেসাৰিলেও চুলি-ঘঁটা খাব লাগে!"

"হেৰ, সেই কাৰণে জানো তোক ধৰিছোঁ! মোৰ টেবুলৰপৰা কিতাপ এখন নিছিলিনে কি?"

"তুমিও গৰিমা বাইদেউৰ দৰে হৈ পৰিছা। মই ক'ৰ কলেজখন পাছ কৰিছোঁ যে ভৈব্য ভৈব্য কিতাপবোৰ পঢ়ি থাকিম?"

কাঞ্চা অৰ্থাৎ প্ৰদীপ চেত্ৰী সিহঁতৰ ঘৰত সৰুৰে পৰা থাকি একেবাৰে ঘৰৰ ল'ৰা হৈ পৰিছে। ঘৰখনৰ ভিতৰত সিয়েহে ৰসাল প্ৰাণী। বাকীবোৰ মন মৰা, নীৰস, স্বাৰ্থপৰ। সকলোৱে কাঞ্চাৰ লগত এযাৰ-দুবাৰ কথা পাতি আৰু তাৰ কিশোৰ মনৰ প্ৰাণচঞ্চলতা অনুভৱ কৰি একেসুৰীয়া নিৰলস জীৱনলৈ ক্ষণিক বৈচিত্ৰ্য আনে। গতিকে কাঞ্চাই আসৈ পাই ভৃত্যানুচিত উত্তৰ দিবই। এইটো একো ধৰিবলগীয়া কথা নহয়।

আমন-জিমন কৰি নাৰায়ণ আগ ফালৰ বাৰান্দাত বহি আছিল। মাক সেইখিনি ওলালহি। ক'লে, "তহঁতৰ পৰীক্ষা আছেনেকি?" সি আন একালে চাই সমিধান দিলে, "পূজাৰ পাছত কলেজ খুলিলেহে গম পোৱা যাব। প্ৰিটেষ্ট্ হ'ব পাৰে বুলি ভাইচ্ প্ৰিন্সিপালে কৈছিল।"

মাকে মাত লগালে, "কালি মাজ নিশালৈকে পঢ়া দেখি ভাবিছিলোঁ, তহঁতৰ টেষ্ট্ কিজানি কলেজ খোলাৰ লগে লগে হ'ব। অৱশ্যে পঢ়ি থকা ভাল। কিন্তু এনেকৈ পঢ়িলে গা বেয়া হ'ব।"

নাৰায়ণে ক'লে, "এটা বিষয় বৰ টান পাইছোঁ। সেয়েহে।"

মাক আঁতৰিল। সি এইবাৰ ভাবি পালে যে মাকেই কিতাপখন পাইছে। তেওঁ তাৰে ইংগিত দি গ'লহি। কিন্তু তেওঁ তাক টানকৈয়ে ক'ব পাৰিলেহেঁতেন। কিয় নকলে? মাক হিচাপে নিশ্চয় তেওঁৰ এইখিনি সংকোচ আছে আৰু সেই কাৰণেই এই নিষিদ্ধ কিতাপখন তেৱেঁই পাইছে বুলি জনাবলৈ ভাল পোৱা নাই। তেনেহলে কিতাপখন আৰু ঘূৰাই পোৱাৰ আশা নাই। জকৰ পুৰি পেলালে।

সি আলিৰ ফালে ওলাই আহিল। কালভাৰ্টটোত বহি আপোন মনে চিগাৰেট্ এটা হুপিলে। ঘৰৰপৰা এই কণ দূৰ আঁতৰ হৈয়ে তাৰ ঘৰখনলৈ বেছি বিতৃষ্ণা হ'ল। কলেজখন বহিলেই ৰক্ষা। তেতিয়া লগৰ ল'ৰাবোৰৰ লগত সময় কটাব পাৰিব। ক্লাচ্ কৰিলে দিনবোৰ অন্ততঃ এটা প্ৰণালীৰে চলি থাকিব। কিন্তু এই বন্ধবোৰহে নেযায় নুপুৰায়। ঘৰখন তাৰ মানত বৰ পোটাশাল। পিছে ঘৰত নেথাকিতো বাটে বাটে ঘূৰি ফুৰিব নোৱাৰি? সময় কটাবৰ কাৰণেনো বন্ধু কেইটাৰ ঘৰলৈ কিমান গৈ থাকিব? যদি সেই কেই ঘৰ মানুহে তাক আপদ বুলি ভাবিছে? সি সঁচাকৈয়ে অকলশৰীয়া। ঘৰত, বন্ধুৰ ঘৰত আৰু বন্ধুৰ মাজত— সকলোতে সি অকলশৰীয়া। নিঃকৰুণ পৃথিৱীখনৰ সকলোৱে তাক নেওচা দিছে। সি মাকৰ মৰমো ভালকৈ পাইছেনে নাই সন্দেহ। গৰিমা, মহিমা আৰু বৰ ককায়েক তাৰপ্ৰতি উদাসীন। সি যদি এইবাৰ বি, এছ্ চি পৰীক্ষাত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰত প্ৰথম হয় (যদিও কথাটো নলাৰ মাজত ঘৰিয়াল ওলোৱাৰ দৰে অসম্ভৱ) তেতিয়াও সিহঁতে কিজানি আলোড়ন অনুভৱ নকৰিব। সি আই এছ্ চি দিয়া বছৰ ককায়েক

লক্ষ্যধৰে তাক প্ৰথম বাৰ্ষিকতে পঢ়ি আছে বুলি ভাবছিল। এনে মানুহে জানো তাৰ ভৱিষ্যতৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিব ?

ঘৰখন কেনেকৈ চলিছে আৰু কোনে কেনেকৈ থাকে সি ইমান দিনে লক্ষ্য কৰা নাছিল। কাৰ অভিপ্ৰায় আৰু চিন্তাধাৰা কি সি বুজিবলৈ চেষ্টা কৰাও নাছিল। সি মাককে ধৰি সকলোৰে স্বকীয়া সত্তাক অস্বীকাৰ কৰিছিল। ভাবিছিল, ইহঁত জীয়াই থকাৰ কোনো অৰ্থ নাই। ইহঁতে কিয় জীয়াই থাকিবলৈ বিচাৰে ? কিজানি ওচৰৰ আৰু পৃথিৱীৰ আটাই-বোৰ ঠাইৰ মানুহ জীয়াই আছে কাৰণে ইহঁতেও দেখাক দেখি জীয়াই আছে। আজি কিতাপখন হঠাতে টেবুলৰপৰা নাইকীয়া হোৱাত সি সকলোৰে বাহ্যিক আভৰণক সন্দেহৰ চকুৰে চোৱা হ'ল। সকলো নিষ্ক্ৰিয়, সকলোৰে মনত আলস্যজনিত কলুষ। সকলো হীনমনা আৰু সকলোৰে নিশ্চয় নীচমন্যতাও আছে। নহলে, বাহিৰত ইমান ভৰক কিয় ?

আজি দেওবাৰ। কিন্তু দেওবাৰটোৰ কোনো স্বকীয়া তাৎপৰ্য্য নাই। এইখন ঘৰত সকলো বাৰেই অৰ্থহীন দেওবাৰ। কোনেও চাকৰী নকৰে। কোনেও তাৰিখ, বাৰ বা মাহলৈ নিৰ্দ্দিষ্ট লক্ষ্য ৰাখি কাম নকৰে। কোনো নতুন বছৰে কাৰো মনলৈ নতুন উদ্দীপনা অনা নাই। আটাইবোৰক স্থবিৰতাই বহতীয়া কৰিছে। এয়া জলাশয়ৰ দৰে মধ্যবিত্তৰ সংসাৰৰ নমুনা। এয়া উৰঁলি পৰাৰ আগতে ঘূণে ধৰাৰ চিন।

নাৰায়ণে হিচাপ কৰি গ'ল। দেওবাৰ, সোমবাৰ, মঙ্গলবাৰ...... । অহা শনিবাৰলৈ লক্ষ্মী পূজা। সেই দিনা সময় কটাবলৈ সুচল ওলাব। তেতিয়াও কলেজ বহিবলৈ এসপ্তাহ। এইবাৰ বন্ধটোহে বেছি দীঘল লাগিছে।

সি খংমুৰা হৈ আকৌ ঘৰ সোমালেহি। পাছ ফালৰ বাৰান্দাত থিয় দিলে। নাদৰ পাৰত গৰিমাই মূঢ়া এটা পাৰি বহি একে মনে বুজন ধৰণৰ উপন্যাস এখন পঢ়িছে। মহিমাই এই মাত্ৰ গা ধুই উঠি ৰ'দত চুলি টুকিছে। পৰ্টিকত ককায়েক লক্ষ্যধৰে ৰেডিঅ' শুনিছে। ভাত-চৰু-ঘৰত মাক আছে। গতিকে সকলোৰে বিভিন্ন ঠাইৰ অৱস্থিতিৰপৰা বাৰান্দাখনেই মাজ ঠাই। ইয়াৰপৰা কিবা এষাৰ ক'লে সকলোৱেই

শুনিব। নাৰায়ণে স্বগতোক্তি কৰাৰ দৰে সকলোকে শুনাই ভোৰ-ভোৰালে, "মোৰ কোঠাত কলেজ কমন ৰুমৰ বস্তু থাকে। অনেক হিচাপ-পত্ৰ থাকে আৰু যিকোনো বস্তু থাকিব পাৰে। মই তাত আনক যি কোনো সময়ত সোমোৱাটো পছন্দ নকৰোঁ।"

সি থমকি শহাকনীয়াকৈ ৰ'ল। কাৰোপৰা সঁহাৰি পোৱা নগ'ল। মাথোঁ নাদৰ পাৰত এক মনে উপন্যাস পঢ়ি থকা গৰিমাক কিছু পৰলৈ অন্যমনস্কা দেখা গ'ল। তাই অতৰ্কিতে উদাসীন দৃষ্টিৰে তালৈ খন্তেক চালে আৰু পাছ মুহূৰ্ত্ততে উপন্যাসত মনোনিবেশ কৰিলে। মহিমাই ওচৰত থকা কুকুৰা চৰাইৰ গঁৰালটোলৈ এনে ভাৱে চাই থাকিল যেন চৰাই পোৱালীবোৰৰ বৰ্ণ বৈচিত্ৰ্যৰ পৰা তাই 'জেনেটিক্স'ৰহে সূত্ৰ আবিষ্কাৰ কৰিব। নাৰায়ণৰ অনুমান হ'ল : লক্ষ্যধৰে কিজানি ৰেডিঅ'ৰ ভলুউমটো বেছিকৈ বঢ়াই দিছে। মাথোঁ ৰান্ধনী-ঘৰৰপৰা মাকে মাত দিলে, "ভোৰভোৰাই আছ দেখোন! অলপ ৰ। তোৰ ভোক লাগিছে যেন পাইছোঁ। ডাইলত তেলকণ মাৰি ল'ব পাৰিলেই ভাত বাঢ়িম।"

মাকৰ বাহিৰে কোনেও নমতা দেখি নাৰায়ণে ভাবিলে যে একমাত্ৰ কাঞ্চাৰ বাহিৰে সকলোকে কিতাপ চুৰ কৰাৰ বাবে সন্দেহ কৰিব পাৰি। গৰিমা আৰু মহিমাকো বেছি সন্দেহ কৰিব নোৱাৰি। কাৰণ, সিহঁত দুজনী একেটা কোঠাতে শোৱে। বাকচো দুইজনীৰে কাৰণে মাথোঁ এটা। প্ৰত্যেকৰে বিছনা আৰু টেবুল স্বকীয়া যদিও এইখন কিতাপ টেবুলত নাইবা গাৰুৰ তলত থ'ব পৰা বিধৰ নহয়। এইখন থ'ব পাৰি গৰ্ভতলা থকা ট্ৰাঙ্কত। থৈয়ো চাবিটোলৈ চকু ৰখা উচিত।

মাকৰ আঁচলত চাৰিটা চাবি অনবৰত থাকে। তাৰ মানে হ'ল তেওঁৰ চাৰিটা বাকচ। কিন্তু তেওঁ যে কিতাপখন বাকচত নথয়! অগ্নিত আহুতি দিব। কিন্তু এতিয়া নাৰায়ণ আচৰিত হৈছে এটা কথাত। কিতাপখনৰ প্ৰতি পৃষ্ঠা দামী আৰ্ট পেপাৰৰ। পুৰিলে নিশ্চয় ৰবৰ পোৰাৰ দৰে গোন্ধ এটা ওলাব! কিন্তু এতিয়ালৈকে সি তেনে গোন্ধ পোৱা নাই। নটাৰ আগতে পোৱাহেঁতেন গৰিমা আৰু মহিমাই

দেখিলেহেঁতেন। দেখাহেঁতেন সামান্য আৰু গতানুগতিক ঘটনা নহয় কাৰণে কথাটোৰ সিহঁতে ইঙ্গিত দিলেহেঁতেন।

কিতাপখন এই পৰ্য্যন্ত ছাঁই হোৱা নাই নতুবা আন কাৰোবাৰ হাতলৈ স্থানান্তৰিত হোৱা নাই। এই সম্বন্ধে নাৰায়ণ নিচিন্ত হ'ল। সি ঠিক কৰিলে, দেওবাৰৰপৰা বুধবাৰলৈ, এই চাৰিদিন ঘৰখনত অতি সাৱধানে চোৰাং-চোৰাগিৰি কৰিব লাগিব।

সোমবাৰৰ দিনটো চেষ্টা কৰিও একো শুংসূত্ৰ নেপালে। মঙ্গলবাৰেও একেই চেষ্টা। একো ফল নহ'ল। আৰু মাত্ৰ এটা দিন আছে। বৃহস্পতিবাৰৰ পৰা তাৰ আনবোৰ দিনৰ নিচিনাকৈয়ে ব্যস্ততা আহিব। লক্ষ্মীপূজাত সিহঁতে থিয়েটাৰ পাতিছে। সি নায়কৰ অভিনয় কৰিব। গতিকে বুধবাৰৰ ভিতৰতে কিতাপখন উলিয়াব লাগব। নহ'লে কিতাপৰ গৰাকীয়ে জানো সুদায়ে এৰিব ?

চাৰি দিন লক্ষ্য কৰিয়েই নিজৰ ঘৰখনৰ বিষয়ে এইবাৰহে নাৰায়ণে বহুত কথা জানিব পাৰিলে। সি কি কথা লক্ষ্য কৰি আমোদ পাইছিল, কি দেখি বিতৃষ্ণা হৈছিল আৰু কি কি কাৰণে হেৰোৱা কিতাপখন উদ্ধাৰ কৰাৰ আশা কৰিছিল, এই সকলোবোৰ গল্পৰ লিপিকুশলতাৰে ব্যক্ত কৰাটো নিতান্ত কষ্ট সাধ্য। তদুপৰি সকলো পুঙ্খানুপুঙ্খভাৱে বিবৰি গলেও গল্পৰ ক্ৰম-বিচ্যুতি হোৱাৰ ভয় আছে। সেই কাৰণে নাৰায়ণহঁতৰ পৰিয়ালটোৰ এটা চমু অক্ষম বৰ্ণনা দিবলৈ চেষ্টা কৰি চাওঁ বাৰু ঃ

নাৰায়ণৰ মাক সুভদ্ৰাৰ বয়স তিনি কুৰি দুই। ঘৰখনৰ ভিতৰত তেখেতহে একমাত্ৰ ব্যস্ত প্ৰাণী। শোৱাৰপৰা উঠিয়েই তেখেতৰ বহুত চিন্তা। কাঞ্চাক জগাব লাগে। তাক নাদৰপৰা পানী তুলি দিবলৈ পাঁচিব লাগে। তেওঁ পুৱাই চৰুৰ তলত জাল দিব লাগে। চাহ খাই উঠি কি কি বস্তুৰ প্ৰয়োজন হ'ব, তাৰে এখন লিষ্টি বনায়। দাম কিমান

হ'ব, এবাৰ হিচাব কৰি চায়। নাৰায়ণ শোৱাৰ পৰা উঠিলনে নাই এবাৰ লক্ষ্য কৰে। নিজে গা-পা ধুই আজৰি হৈ অলপ পৰ নিজৰ কোঠাত বহে। তাৰ পাছত লাহে লাহে খিড়িকীবোৰ খোলে। কোঠাটো সাৰে আৰু বাঢ়নীডাল পাছ ফালৰ বাৰান্দাত থয়। আকৌ কোঠালৈ আহি আলমাৰিৰপৰা বিতচকুৰ বাকচটো উলিয়ায়। চাদৰৰ আঁচলৰে বিতচকুযোৰ কেবাবাৰো মুচি চকুত পিন্ধি লয় আৰু আগদিনাৰ কাগজখনৰ প্ৰধান দুই এটা খবৰ পঢ়ি নিৰ্দ্দিষ্ট ঠাইত থৈ দিয়ে। এনে সময়তহে জীয়েকহঁতে সাৰ পায়। এইখিনি সময়ত মাকে ডলা এখনত চাউল লৈ কেইবাৰমান জাৰে আৰু ন মান বজালৈকে ধান বাচে। তাৰ পাছত এঘণ্টা পাচলি কুটে। ইতিমধ্যে কাঞ্চা বজাৰৰপৰা আহি পায়হি। জীয়েকহঁতে ভাতচৰুত জুই ধৰি দিয়ে। চৰুত পানী বঢ়াই দিয়ে। তেতিয়া মাকে ভাত ৰান্ধে দিনৰ চাৰে বাৰটালৈকে। ডেৰমান বজাত খোৱা-বোৱা শেষ হয়। আধা ঘণ্টা সময় তেওঁ আলোচনী এখনৰ পাত চাই জিৰণি লয়। দুটা বাজিলেই তেওঁ আকৌ বজাৰৰ ফৰ্দ লিখাত ব্যস্ত হয়। কাঞ্চাক ওচৰলৈ মাতি কিবাকিবি সোধে। কোনো দিনা হাঁহেও। কেনেকুৱা ধৰণৰ বেঙেনা আৰু আন শাক-ওাচলি কিনিব লাগিব তাকে লৈ কাঞ্চাক কেবাবাৰো পৰামৰ্শ দিয়ে। তাৰ পাছত কুকুৰা কেইজনীয়ে যি কেইটা কণী পাৰিলে, সেয়া কণী ক'ত থোৱা হ'ল তাৰে তদন্ত কৰে। গা ধোৱাৰ পাছত মেলি দিয়া কাপোৰসঁজ শুকালনে নাই পৰীক্ষা কৰি চায়। লগে লগে চাহ কৰিবৰ হয়েই। চাহ কৰোতে জীয়েক দুজনীৰ-পৰা সহায় পায়। চাহ খোৱাৰ পাছৰ সময়কণত আলহী আহে নতুবা তেওঁ আনৰ ঘৰত আলহী হয়। সন্ধিয়া হ'লে আকৌ ৰান্ধনীঘৰ সোমায়।

এয়ে মাকৰ গতানুগতিক কাম। এই বয়সত মাকে ইমানবোৰ কাম কৰে ; অথচ জীয়েক কেইজনী মাকৰ প্ৰতি তেনেই উদাসীন। মাকে কিন্তু জীয়েকহঁতক এষাৰ টানকৈ কথা নকয়। সিহঁতৰ ওপৰত কৰ্ত্তৃত্ব নেদেখুৱায়। নাৰায়ণে ভাবি পায় যে মাক, জীয়েকহঁতৰ প্ৰতি সদয় হোৱাৰ মূলতে হ'ল, তেওঁ সিহঁতক খুব অসুখী বুলি ভাবে। এই বয়সতো যে সিহঁতক

বিয়া দিব পৰা নগ'ল ! এইটো মাকেই নিজৰ দোষ বুলি ভাবে। এই বয়সত ছোৱালীয়ে মাক-বাপেকৰ ঘৰত মন বহুৱাব নোৱাৰে। এই বয়সত সিহঁতক এখন আপোন ঘৰ লাগে, এজন আপোন মানুহ লাগে। গৰিমাৰ বয়স হ'ল, প্ৰায় তেত্ৰিশ বছৰ। মহিমা তাতকৈ ছুবছৰৰহে সৰু।

ককায়েক লক্ষ্যধৰে ১৯৪৪ চনতে বি এছ্ চি ফেল কৰিছিল। সেই চনত তেওঁৰ বয়স বিশ বছৰ আছিল বুলি ধৰিলে সম্প্ৰতি তেওঁৰ বয়স অতি কমেও আঠত্ৰিশ বছৰ হয়। তেওঁ চাকৰী নকৰিলে। পুনৰায় পৰীক্ষাও নিদিলে। কেই বছৰমান কটালে কৃষ্টিসংঘৰ কামত লাগি। তাৰ পাছৰ ছুবছৰ চাহ বাগিচাৰ এচিচ্‌টেণ্ট্ মেনেজাৰৰ এপ্ৰেন্‌টিচ্ খাটোতেই গ'ল। এদিন হঠাতে তেওঁ ছুটী লৈ আহিছোঁ বুলি ঘৰলৈ আহি পুনৰ চাকৰী কৰিবলৈ নগ'ল। তেতিয়াৰেপৰা এই তিনি বছৰ ঘৰত এনেয়ে আছে। মাকে ভৱিষ্যতৰ কথা সোঁৱৰাই দিলে তেওঁ গুজৰি গুমৰি উঠে। তেওঁ কয়, "মোৰ যথেষ্ট বয়স হৈছে। এতিয়া আনে উপদেশ নিদিলেও হ'ব।" তেওঁ নিজক গহীন ধৰণৰ বুদ্ধিজীবি বুলি ভাবে। বহুত কিতাপ পঢ়াৰ কাৰণে গৰ্বও আছে। নাৰায়ণৰ মতে লক্ষ্যধৰ বুদ্ধিজীবি নহয়। জিলা পুথিভঁৰালৰ পৰা আনি পঢ়া কিতাপসমূহ একে ধৰণৰ। প্ৰায়ে উপন্যাস, ডিটেক্‌টিভ্ নাইবা ভ্ৰমণ কাহিনী। লক্ষ্যধৰে এনেকৈ পঢ়ি থকাৰ পৰা এইটো সিদ্ধান্ত কৰিব নোৱাৰি যে তেওঁৰ জ্ঞান-আহৰণৰ দুৰ্বাৰ আকাঙ্ক্ষা আছে। তেওঁৰ অধ্যয়ন প্ৰকৃত অনুৰাগৰ পৰিচায়ক নহয়। তেওঁ হয়তো পঢ়ে,—বিফল, গতানুগতিক কৰ্মহীন জীৱনত কিবা এটা আশাৰ প্ৰতিচ্ছবি বিচাৰি। তেওঁৰ কাৰণে অধ্যয়ন হ'ল এক সুলভ বিকল্প।

গৰিমা আৰু মহিমাৰ দিনলিপি প্ৰায় একে ধৰণৰ। তাকে বৰ্ণনা কৰাৰ আগতে ছুটা বিশেষ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া উচিত হ'ব। প্ৰথম প্ৰশ্ন হ'ল, এনে নাৰীৰ প্ৰগতিৰ যুগতো অৰ্থাৎ নাৰীয়ে পুৰুষৰ দৰে দিল্লী নাইবা শ্বিলঙত 'মন্ত্ৰিণী' হ'ব পৰা যুগতো, ছুজনী গ্ৰেজুৱেট ছোৱালীয়ে একো চাকৰী কৰা নাই কিয় ? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া কঠিনেই।

নাৰায়ণহঁতৰ ঘৰখন অভাৱ নোহোৱাকৈ যেনে তেনে চলি আছে। টকা পোৱাৰ উৎস হ'ল, তিনিটা—বেঙ্ক, তিনিটা ভাড়া ঘৰ আৰু গাৱঁৰ ফালে থকা কেইডৰামান খেতি কৰা মাটি। ১৯৪৬ চনত দেউতাকৰ মৃত্যু হ'ল। তেওঁৰ জীৱন-বীমাৰ টকা বেঙ্কত থোৱা হৈছে। ১৯৪৯ চনত চহৰত থকা এডোখৰ মাটি চাৰে সাত হাজাৰ টকাত বেচা হ'ল। সেই টকাও বেঙ্কতে। ভাড়াঘৰ ছুটাৰ পৰা মাহে এশ ষাঠি টকাকৈ পাই থাকে। দেউতাক খুব প্ৰতাপী মানুহ আছিল। বৃটিশৰ দিনত ৰায়বাহাছুৰ খিতাপো পাইছিল। খুব ভাল উকীল আছিল। বহুত টকা আয় কৰিছিল। মৃত্যুৰ দহ বছৰৰ আগৰে পৰা চৰকাৰী উকীলো আছিল। এতিয়া তেওঁ সাজি থৈ যোৱা সুন্দৰ সুবৃহত ঘৰটো (আজি কালি মন্ত্ৰীৰ বাস-ভৱনৰ দৰেই) দেখিলেই অনুমান কৰিব পাৰি, তেওঁ কিমান প্ৰতাপেৰে বাস কৰিছিল ! গতিকে আমাৰ উত্তৰটো এনে ধৰণে হ'ব ঃ (১) যাৰ ঘৰ আছে, বেঙ্কত ক্ৰমক্ষয়িষ্ণু ধনৰ অঙ্ক আছে, ছুৱাৰা বংশৰ গৌৰৱ আছে, ৰায়বাহাছুৰ পৰিয়ালৰ ঐতিহ্য আছে আৰু সম্প্ৰতি চলি থাকিবলৈ টকাৰ নাটনি হোৱা নাই, তেনে মানুহৰ ছুজনী বি-এ পাছ ছোৱালীয়ে লোকৰ তলত চাকৰী কৰি সৰ্ব্বসাধাৰণৰ লগতে সাধাৰণ হৈ পৰিব নোৱাৰে। সিহঁতে চাকৰী নকৰাৰ বাবে সকলোৰে গৰ্ব-বোধ আছে। (২) ১৯৫৩ চনৰ পৰা গৰিমা আৰু মহিমাৰ বিয়াৰ চেষ্টা চলি আছে। মাকৰ ইচ্ছা হ'ল, গৰিমাক বিয়া দিয়াৰ ছমাহৰ পাছত মহিমাৰো লেঠা মৰা। কোনোটো মাহত গৰিমাৰ বিয়া ঠিক হৈ যাব খোজে আৰু ওচৰ-চুবুৰীয়াই অলপ দিনৰ পাছত শুনিবলৈ পায় যে কন্যাৰ ঘৰে বৰক প্ৰত্যাখ্যান কৰিছে। এনে ধৰণৰ কথাই শুনিবলৈ পোৱা যায়, "ল'ৰা প্ৰফেচাৰ হ'লে কি হ'ব ? তাৰ ঘৰ গাৱঁত। এমাহলৈ হ'লেও আমাৰ ছোৱালী গাৱঁত থাকিব নোৱাৰে। ······অৱশ্যে ল'ৰাটো হাকিমেই। শুনিছোঁ বোলে গুৰি-গুস্তি ভাল নহয়। ······দৰা শিৱসাগৰৰ প্ৰখ্যাত উকীল। মাক-বাপেকক ধৰি পৰিয়ালত মানুহ ঢেৰ। শুনিছোঁ বোলে সিহঁত বৰ কৰাইচ্ মানুহ। ঘৰত হেনো ভাত-ৰান্ধনি এটাও নাৰাখে। আমাৰ সুখত উঠা ছোৱালীয়ে

তেনেখন ঘৰত চলিব নোৱাৰিব। ...ল'ৰা ডিমৌত ডিষ্ট্ৰিক্ট কো-অপাৰেটিভ অফিচাৰ। পিচে তাত ষ্টাফ কোৱাৰ্টাৰবোৰ হেনো বৰ সৰু। ইলেকট্ৰিচিটিও নাই। সি প্ৰায়ে 'টুৰ'তে থাকিব লাগে......।" ইত্যাদি। গতিকে মাক, লক্ষ্যধৰ আৰু কিজানি গৰিমাহঁতৰো বিশ্বাস যে বছৰৰ যিকোনো এমাহৰ (শাওণ, ভাদ, কাতি আৰু পুহ বাদ দি) যিকোনো এদিন বিয়া হৈ যাব পাৰে। এনে অপ্ৰত্যাশিত আশা বুকুত বান্ধি সিহঁত বৈ আছে। তথাপি প্ৰতিটো বসন্ততে সিহঁতৰ বয়স আগুৱাই গৈছে, মাথোঁ যৌৱনৰ ওপৰত প্ৰাতশোধ ল'বলৈ। ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজত ভৰ্ত্তি হ'বৰ বাবে 'ৱেটিং লিষ্ট'ত নাম থকা ছাত্ৰই আন কলেজলৈ যাবলৈ সহজে মন নেমেলাৰ দৰে, গৰিমা আৰু মহিমায়ো একে কাৰণতে চাকৰীত সোমাবলৈ ইচ্ছা কৰা নাই আৰু মাকৰো এনে ইচ্ছা নাই।

দ্বিতীয় প্ৰশ্ন হ'ল, বিশেষ এটা উদ্দেশ্যৰে কৰ্মত লিপ্ত নোহোৱাকৈ, প্ৰায় একো বিশেষ কাম নকৰাকৈয়ে দুজনী বি, এ, পাছ ছোৱালীয়ে সময় কটাই দিব পাৰে কেনেকৈ? কৰ্মত লিপ্ত থকাটোৱেহে সুখৰ বিষয়। নিষ্ক্ৰিয়তা সুখৰ বৈৰী। গতিকে সিহঁত দুজনী খুব অসুখী নেকি?

এই প্ৰশ্নটোৰ দ্বিতীয় অংশৰ উত্তৰ দিয়া টান। কাৰণ, সুখ হ'ল এটা মানসিক অৱস্থা। তদুপৰি ই আপেক্ষিক বস্তু। পৰৰ বিয়া নিদিয়া ছোৱালীবোৰ সুখীনে অসুখী এই বিষয়ে জানিবলৈ বিচৰাটোও মোৰ দৰে বিবাহিত মানুহৰ কাৰণে সমীচিন নহয়। ইমানকে ক'ব পাৰি যে গৰিমাহঁত নিষ্ক্ৰিয় হ'লেও ব্যস্ত নহয় বুলি ক'ব নোৱাৰি। ক'ৰবাত পঢ়ি পোৱা এষাৰ কথাত মোৰ বিশ্বাস আছে—'অতি ব্যস্ত মানুহজনৰহে অবসৰ-বিনোদৰ সময় আছে।' পাৰ্কিনচন চাহাবৰ মতে ব্যস্ত থকা সময় আৰু প্ৰকৃত সমাপন কৰা কামৰ মাজত কোনো সম্পৰ্ক নাই; অবসৰৰ সময় উপভোগ নকৰাকৈ এজনী বুঢ়ীয়ে এখন প'ষ্টকাৰ্ড লিখি দূৰসম্পৰ্কীয়া কাৰোবালৈ পঠাওঁতেই সম্পূৰ্ণ এটা দিন লগাব পাৰে। এই কথাৰ মৰ্ম্ম, গৰিমা আৰু মহিমাৰ দিনলিপিৰ পৰা ভালকৈ উপলব্ধি কৰিব পাৰি।

দুইজনীৰে দিনলিপি প্ৰায় একে ধৰণৰ। গতিকে এজনীৰ কথা বৰ্ণনা কৰিলেই চমুকৈ শেষ কৰিব পৰা যাব।

গৰিমা নাইবা মহিমা পুৱা চাৰে সাতটাত উঠে। (অৱশ্যে দুয়ো একে সময়তে উঠে বুলি ক'ব নোৱাৰি। সামৰিক কৰ্মচাৰী নাইবা যোগীসকলৰ বাহিৰে আনৰ ক্ষেত্ৰত সময় মিলি যোৱাটো সিমান দূৰ সম্ভৱ নহয়।) উঠি তাই (গৰিমা বুলি ধৰক) বুকুৰ ওপৰত বা কাষত লোৱা গাৰুটো নিৰ্দ্দিষ্ট ঠাইত থয়। চকুত দুটা মোহাৰি বেৰত আঁৰা ঘড়ীটোলৈ চায়। কাষৰ টেবুলত থকা নাতিপ্ৰশস্ত দাপোনত মুখখন চায়। মুখখন চাই টোপনি পূৰ হ'লনে নাই বুজি লয়। শোৱাৰ আগতে ঘঁহা 'কল্ড্ ক্ৰীমে' মুখশ্ৰী বঢ়োৱাত কাম দিছেনে নাই পৰীক্ষা কৰে। থিয় হৈ আঠুৱাখন ওপৰলৈ তোলে। বিছনাখন পৰিপাটীকৈ জাপে। বেড্ কভাৰখন পাৰি কিছুপৰ পিটিকি সমান কৰি থাকে। তাৰ পাছত ধীৰ পদক্ষেপে আগবাঢ়ি খিড়িকী খুলি পৰ্দ্দাখন এটা সুবিধাজনক অৱস্থানত ৰাখে আৰু অলপ সময় বৈ বাহিৰলৈ চায়। হয়তো ভাবে, আগবাঢ়ি অহা দিনটোৰ একো প্ৰতিশ্ৰুতি নাই। নতুবা তাই বাটৰ মানুহো চাব পাৰে। এইবোৰ কৰি থাকোতে প্ৰায় আঠমান বাজে। তাৰ পাছত টুথ্পেষ্ট্ বিচাৰোঁতে অলপ সময় লয়। আয়না চাই দাঁত ঘঁহা সময় পোন্ধৰ মিনিট বুলিলে অত্যুক্তি কৰা নহয়। এইদৰে সাজু হওঁতে প্ৰায় চাৰে নটা বাজে। ইতিমধ্যে মাকে ভাত ৰান্ধিবৰ কাৰণে চাউলৰ ধান বাচিবলৈ লাগি যায়। গৰিমাই তেতিয়া চাহ খাই আঁতাই কোঠা কেইটা সাৰে। (আগধৰি গৰিমাই হাতত সোঁটা ললে মহিমাই সেই সময়ত কুকুৰা চৰাইৰ গঁৰালটো খুলি দিয়ে আৰু ৰ'দত থিয় হৈ পোৱালীবোৰ চাই ৰয়। এই কাম অনুৰূপে সিদ্ধ—ভাইচ্ ভাৰ্চা।) ড্ৰইং ৰুমটো সজাই ফুলৰ টাবত পানী দি হয় মানে ভাত খাবৰ সময় হয়। দুইজনীয়ে বেলেগ বেলেগ ঠাইৰপৰা ৰেডিঅ' শুনে। দুই বজাত পত্ৰিকা বা উপন্যাস এখন হাতত লৈ বিছনাত পৰে। চাৰে তিনি বজাত মাকক চাহ কৰাত সহায় কৰে। চাৰি

বজাত কেশবিন্যাস আৰু প্ৰসাধনত লাগে। চাৰে চাৰি বজাত বাতৰি কাকত আহি পায়হি। কাকত পঢ়াত একঘণ্টামান সময় খৰচ হয়। (ফুৰিবলৈ ওলোৱা দিনা কাকত পঢ়া নহয়।) সন্ধিয়া আলহী সুধিবলগীয়া নহ'লে চাৰে আঠ বজালৈ ৰেডিঅ' শুনে। চিনেমা চোৱাৰ দিনা অৱশ্যে ৰেডিঅ' বন্ধ নেথাকে। লক্ষ্যধৰবো ৰেডিঅ' শুনাত বৰ ৰাপ। দহ বজাত ভাত খাই উঠি কাঁহীবাটি ধুবৰ বাবে কাঞ্চাক নিৰ্দ্দেশ দিয়ে আৰু নিজে লেম্প লৈ তাক নাদৰ পাৰত ৰখি থাকে। মুহুদি মাৰি শোৱা কোঠাৰ টেবুলখন চিজিল লগায়। আকৌ দাঁত ঘঁহে। খুব ধীৰে আঠুৰাখন পেলায় আৰু দাঁতি কেইটা সাৱধানে তুলিত গোঁজে মানে বাতি এঘাৰটা বাজেই। মুখত 'কল্ড্ ক্ৰীম' ঘহোঁতে আৰু পোন্ধৰ মিনিট লাগে। তাৰ পাছতহে আঠুৰাৰ ভিতৰত সোমায় যদিও শোৱে বুলি ক'ব নোৱাৰি। প্ৰায় ডেৰটা বজালৈকে কোঠাত পোহৰ দেখা যায়। গতিকে চাৰে এঘাৰৰপৰা দুঘণ্টা বা আঢ়ৈ ঘণ্টা সময় কি কৰে, এই বিষয়ে নাৰায়ণৰ জনা অসম্ভৱ।

দেওবাৰৰ পৰা বুধবাৰলৈ নাৰায়ণে ঘৰৰ মানুহখিনিৰ 'অলস ব্যস্ততা'ৰ বিষয়েহে জানিব পাৰিলে। কিন্তু কিতাপখনৰ একো শুংসূত্ৰ পোৱা নগ'ল। কিতাপখনৰ দাম চাৰে সাত টকা। দাম যিমানেই হওক লাগে, এনে কিতাপ কিনিবলৈ পোৱা টান। এনে ধৰণৰ কিতাপৰ চোৰাং কাৰবাৰ হয়। এইখন কিতাপ কলিকতাৰপৰা আনিছে মহিবুল্লাই। মহিবুল্লা সিহঁতৰ লগৰে। সি চহৰৰ প্ৰখ্যাত কানিবেপাৰী আব্দুল্লাৰ পুতেক। বুধবাৰে সি শেষ চেষ্টা কৰি চালে। গৰিমা বাথৰুমত থকা সময়ত মহিমাই ড্ৰইং ৰুম সজাবৰ বাবে ফুলনিত ফুল ছিঙি আছিল। সেই সময়ত সিহঁতৰ কোঠাত নাৰায়ণ সোমাল। সি দুয়োজনীৰে বিছনাৰ তল আৰু গাৰুৰ তল ভালকৈ চালে। বেড্

কভাৰখন আগৰ দৰে চিনিব নোৱাৰাকৈ ৰাখি দুয়োজনীৰ টেবুলৰ কিতাপ আদি চোৱাত লাগিল। গৰিমাৰ টেবুলত ইংৰাজী, বঙালী আৰু অসমীয়া তিনিও ভাষাৰে কেবাখনো বুজন বুজন উপন্যাস পালে। অতি আচৰিত কথা যে দুখন "কাও বয়" ধৰণৰ কিতাপ আৰু এখন এড্মাণ্ড্ হিলাৰীৰ অভিযান সম্পৰ্কে কিতাপো আছে। মহিমাৰ টেবুলত আছে কিছুমান সচিত্ৰ আলোচনী, বেছি ভাগেই কথা-শিল্প সম্পৰ্কীয়। চাৰিখন ডিটেক্‌টিভ্ উপন্যাসো চকুত পৰিল। কাৰ্টাৰ ব্ৰাওনৰে দুখন থ্ৰীলাৰ আছে। 'ললিতা' নামৰ চাঞ্চল্যকৰ উপন্যাসখনো তাইৰ টেবুলতে আছে। ডি, এইচ, লৰেন্সৰ 'ৰেইন্ বো' নামৰ কিতাপখন দেখি সি একো মতামতলৈ নাহিল। 'ললিতা'ৰ বক্তব্য সম্পৰ্কেও নাৰায়ণে একো নেজানে। মাথোঁ 'গৰম কিতাপ' বুলি শুনিছেহে। এইটোও সি জানে যে লৰেন্সৰ "লেডী চাটাৰ্লিজ্ লাভাৰ" বোলা কিতাপখনহে বিতৰ্কমূলক। 'ৰেইন্ বো' কেনে ধৰণৰ কিতাপ হ'ব পাৰে এই বিষয়ে সি কাৰো পৰা একো শুনা নাই। তথাপি তাৰ মহিমালৈহে সন্দেহ হ'ল। টেবুলৰ পৰা হেৰোৱা কিতাপখন তাইৰ টেবুলত নেপাই তাৰ তাইলৈ খুব খং উঠিল। হতাশ হৈ সি ভাবিবলৈ বাধ্য হ'ল যে কিতাপখন যিকোনো এদিন চাগৈ মাকে পুৰিলে নতুবা ককায়েকে পাই আন কাৰোবাক দি দিলে। ককায়েক যেনেদৰে গম্ভীৰ হৈ থাকে, তেওঁ এনে কিতাপত চকু ফুৰাব বুলি নাৰায়ণে কল্পনাই কৰিব নোৱাৰে। সি ভাবিলে, চাগৈ তেওঁৰ কোনোবা কামত আহিব পৰা বন্ধুক দি দিলে। কিতাপখনৰ নাম হ'ল—ডি আৰ্ট অফ্ লাভ্ ; ব্ৰেকেটৰ ভিতৰত লিখা আছে, "উইথ ফ'ৰ্টি এইট্ ইলাচট্ৰেচন্।" অৰ্থাৎ 'কামকলা' "দুকুৰি আঠটি বিচিত্ৰ প্ৰামাণ্য ফটোসহ।" কিতাপখনলৈ মনত পৰিলে নাৰায়ণৰ মনটো বৰ বেয়া লাগি যায়! পলমকৈ শুই থকাৰ কাৰণেহে এনে হেন কিতাপখন থিতাতে নাইকীয়া হ'ল। সি নিজকে ধিক্কাৰ দিলে। মহিবুল্লাও কম নহয়। কিতাপখন হেৰাল বুলি ক'লে সি কোনোপধ্যে বিশ্বাস নকৰিব আৰু ভাবিব, এই বুলি কৈয়ে নাৰায়ণে কিতাপখন নিজৰ কৰি ল'ব খুজিছে।

ইয়াৰ পাছত নাৰায়ণ শোৱাৰ সময়খিনিৰ বাহিৰে ঘৰত নথকাই হ'ল। দুপৰীয়া মাথোঁ এবাৰ ভাত খাবলৈ আহে। কাঞ্চাই ৰাতিৰ ভাত তাৰ কোঠাত সজাই থয়। এই কেইদিন নাৰায়ণৰ ঘৰত থাকি অসহ্য লাগিছিল। সি ঘৰখনৰ সকলো সহিব পাৰে, কিন্তু মাকৰ বাহিৰে বাকীবোৰৰ মুখ দেখা পালেই তাৰ অসহ্য লাগে। ইহঁত সঁচাকৈয়ে অপদাৰ্থ আৰু নীচ। কাৰো লগত কাৰো বিশেষ আলাপ-আলোচনা নহয়। হাঁহি-তামাচাৰ কথাটো সুকীয়া। লক্ষ্যধৰে দিনটোৰ ভিতৰত দুটামান বাক্যহে উচ্চাৰণ কৰে। তাকো কাঞ্চাক উদ্দেশ্য কৰিহে কয়। "বাথৰুমটো খালি আছেনে?" "ভাত দিয়া হ'লনে?" "মেলি থোৱা টাৱেলখন শুকালনে?" ইত্যাদি। গৰিমা আৰু মহিমাৰ প্ৰত্যক্ষ কথোপকথন নহয়। দুয়োজনীয়ে ভাব-বাচ্যত কথা পাতে। অথচ মাকৰ লগত দুয়োজনী একে লগে বিয়া-সবাহলৈ যায়, ইঘৰ-সিঘৰত ফুৰা-চকা কৰে। সিহঁত দুজনীৰ মনোমালিন্যৰ মূল কাৰণ কি বুজা নেযায়। তথাপি মহিমাক বেছি দোষ দিব পাৰি। তাই ভাবে, তাই গৰিমাতকৈ ধুনীয়া। গৰিমাক বিয়া দিব নোৱাৰাৰ কাৰণেহে ভনীয়েক হিচাবে তাই এনেকৈ পৰি থাকিবলগীয়া হৈছে। যদি সহজে গৰিমাৰ বিয়া নহয়, তেনেহলে তায়ো ঘৰতে বেছি বয়সলৈ থাকি অলায়ক হৈ পৰিব। তাই গৰিমাক ঘৃণা কৰে। গৰিমায়ো তাইক খুব অহঙ্কাৰী বুলি ভাবে। ককায়েক লক্ষ্যধৰে দুয়োজনী ভনীয়েকক তাৰ উন্নতিৰ পথৰ ডাঙৰ অন্তৰায় বুলি ভাবে। ইহঁত নথকাহেঁতেন সি ঘৰখন এৰিব পাৰিলেহেঁতেন আৰু তেতিয়াহে তাৰ ভবিষ্যত সলনি হ'লহেঁতেন। এতিয়ালৈকে সিহঁতক একো কৰিব পৰা নাই। ঘৰতে হাড়মাল হৈ আছে। কিজানি একোৰে দিহা ন'হব। গতিকে সি এতিয়া উদাসীনতাৰ আশ্ৰয় লৈছে। ঘৰ-খনত সিহঁতৰ উপস্থিতিটো উলাই কৰিছে। ইফালে চিন্তাত মাকৰ আটাই কেইডাল চুলি পকিল। এতিয়া আকৌ মাজে বায়ুয়ে উক দিয়ে। তেওঁ যিমান বুঢ়ী হ'ব লাগিছিল, তাতকৈ বেছি বুঢ়ী হ'ল।

লক্ষ্মীপূজাৰ ৰাতি থিয়েটাৰ কৰি পাছ দিনা দহটা বজাতহে নাৰায়ণ

শোৱাৰপৰা উঠিল। কাঞ্চাই তাক চাহ দিলেহি। পাছ চোতালৰ কুকুৰা চৰাইৰ গঁৰালটোৰ ওচৰত মহিমাক থিয় দি থকা নেদেখি তাৰ বৰ ভাল লাগিল। এইটোৱেই যেন গতানুগতিকতাৰ ডাঙৰ ব্যতিক্ৰম। বাথৰুমৰ দুৱাৰ খোলা। গৰিমাই তেনেহলে গা ধোৱা নাই। ড্ৰইং ৰুমটো পৰিপাটী। লক্ষ্যধৰে অকলে বহি ৰেডিঅ' পকাই আছে। গৰিমাহঁতৰ শোৱা কোঠাৰ দুৱাৰখন বন্ধ। বাহিৰ ফালে তলা লগোৱা নাই। দিনতে ভিতৰফালৰপৰা খিল দি থোৱা নাই কিজানি। সি কাঞ্চাক সিহঁতৰ কথা সোধাতে সি ক'লে যে আজি মোমায়েকৰ জীয়েকৰ জোৰণৰ দিন। দুদিনৰ পাছত বিয়া। বিয়া ঘৰলৈ ভাত-পানী ৰান্ধিহে যাব পাৰিব। এতিয়া গৰিমা আৰু মহিমাকে পঠিয়াইছে। সম্পৰ্কীয়া মানুহ কাৰণে বিয়াত সকলোৱে হাত উজনি দিব লাগিবই। গতিকে সিহঁত দুজনী দুটামান বজাতহে আহিব। ভাত খাই আকৌ যাব।

এইবাৰ নাৰায়ণৰ হেৰোৱা কিতাপখনলৈ আকৌ মোহ হ'ল। সি এই কেইদিন মহিমাকে সন্দেহ কৰি আছে। কাঞ্চা বজাৰ কৰিবলৈ যোৱা দেখি সি মনে মনে মহিমাহঁতৰ কোঠাটোত সোমাই অকণো শব্দ নকৰাকৈ দুৱাৰখন আগৰ দৰে জপাই থ'লে। পোনতে মাজু বাইদেৱেক মহিমাৰ বিছনাৰ তল খুচৰিলে। টেবুলত থকা কিতাপবোৰ এখন এখনকৈ চালে। ক'তো কিতাপখন পোৱা নগ'ল। অৱশেষে মহিমাৰ বিছনাৰ তলত কেইখনমান চিঠি পালে। চিঠিৰ প্ৰতি তাৰ আগ্ৰহ নাই। ৰাইটিং পেডো পোৱা হ'ল। পেডৰ এফালমান পাত খৰচ হৈছে। তাৰ বৰ কৌতূহল হ'ল। মহিমা বাইদেৱেকে বাৰু কালৈ এইবোৰ চিঠি লিখিলে? বিছনাৰ তলত থকা চিঠিকেইখন খামৰপৰা উলিয়াই কোনে উত্তৰ দিছে তাকে জানিবলৈকো তাৰ সময় নাই। সিহঁত দুটা বজাত আহিব পাৰে বুলি কাঞ্চাই কৈছে যদিও যিকোনো সময়তে ওলাব পাৰে। ঘৰবুঢ়ী ছোৱালীয়ে ঘৰত সোমাই থাকিহে ভাল পায়।

গৰিমাৰ টেবুলত আৰু বিছনাৰ তলত কিতাপখন নেপালে। দুইখন বিছনাৰ মাজৰ চুকটোত ডাঙৰ চুটকেচত তলা এটা ওলমি থকা দেখি সি

হতাশ হ'ল। হঠাতে বৰ বাইদেৱেক গৰিমাৰ বিছনাৰ আঠুৰাৰ ওপৰভাগ অলপ তললৈ দোঁ খাই থকা দেখি, আঠুৰাৰ ওপৰতে কিতাপখন থাকিব পাৰে বুলি তাৰ ক্ষীণ আশা হ'ল। সি বিছনাৰ ওপৰত থিয় হৈ চালে। তাৰ অনুমান ভুল নহ'ল। আঠুৰাৰ ওপৰত এখন কিতাপ আছে। সি কিতাপখন হাতত তুলি ললে। বেছ্ ওজন আছে। তাৰ কিতাপখনৰো ওজন আছে। তাৰ কিতাপখনৰো ওজন ইমানেই হ'ব কিজানি। কিতাপখনত এটা জিল লগোৱা। জিলৰ ওপৰত লিখা আছে—"বৈষ্ণৱ পদাৱলী"। বৰ বাইদেৱেকে এনে ধৰণৰ কিতাপ সাধাৰণতে নপঢ়ে বুলি তাৰ ধাৰণা। এই আখৰ কেইটাও বাইদেৱেকৰে। আঠুৰাৰ ওপৰত থ'বলগীয়া হোৱা কিতাপখনত কি গুপুত কথা থাকিব পাৰে? সি কিতাপখন এবাৰ মেলি চালে আৰু তাৰ গোটেই গা হঠাতে জড় হৈ পৰিল। এইটো পাতত যে কামকেলিৰ ফটো আছে। এইখন তাৰ হেৰোৱা কিতাপখনেই—ডি আৰ্ট অফ্ লাভ্—উইথ্ ফ'ৰ্টি এইট্ ইলাচ্ট্ৰেচন!

তাৰ কিন্তু বৰ বাইদেৱেকলৈ খং নুঠিল। গভীৰ অনুকম্পাৰে তাৰ মন গধুৰ হৈ পৰিল। চকুৰ কোণ দুটা সেমেকি পৰিল। সি এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়িলে। তাৰ বায়েক গৰিমা হয়তো দহ বছৰৰ আগতে এজনী জাকত জিলিকা ছোৱালী আছিল! হয়তো কলেজলৈ যোৱাৰ সময়ত ভালেমান প্ৰশংসা-চঞ্চল চকুৱে তাইক অভিনন্দন জনাইছিল। কিন্তু এতিয়া গৰিমাক ছোৱালী ছোৱালী নেলাগে। এজনী তিৰোতা বুলি ক'লেহে তাইৰ প্ৰতিচ্ছবিৰ কিঞ্চিৎ আভাস পোৱা যাব। অপেক্ষাৰ ক্লান্তিয়ে তাইৰ মুখৰ কান্তি কাঢ়ি নিছে। দেহটোৰ ঘেৰ বাঢ়িছে। তাইৰ নিৰাশাৰ পাণ্ডুৰ দৃষ্টিত চাগৈ তৰুতৃণৰ আৰু আকাশৰ বৰ্ণসমাৰোহ, কেৱল গেৰুৱা আৰু হালধীয়া! হিয়াত চাগৈ বনজুই, অশান্ত অতৃপ্তিৰ অনিৰ্বাণ বহ্নি!

সি কিতাপখন আগৰ ঠাইতে থৈ দোষী অন্তৰেৰে কোঠাৰপৰা সুৰুকা মাৰি ওলাই আহিল।

ভাত খাবৰ সময়ত সি ক'লে, "মা, মই শিখাৰ বিয়াৰ দিনা ইয়াত নেথাকোঁ।"

"কিয়? তোৰনো হঠাতে কি হ'ল?"

"সদায় ইয়াতে থাকি ভাল লগা নাই। অলপ ফুৰি চাকি আহিলেহে পঢ়া-শুনা কৰিবলৈ মনত বল পাম।"

"কিন্তু মোমায়েৰে জানো বেয়া নেপাব? শিখায়ো বা কি বুলি ভাবিব?"

"মই ঘৰৰ আটাইতকৈ সৰু। মই থকা নথকা একো লেখত-ল'বলগীয়া কথা নহয়।"

"ক'লৈনো যাওঁ বুলি ভাবিছ?"

"পেহাহঁতৰ ঘৰলৈ।"

"কিন্তু পেহাৰো যদি বিয়ালৈ আহে?"

"পুলিচত কাম কৰা মানুহ। নিশ্চয় ছুটী নেপায়। হয়তো পেহী আহিব পাৰে।"

পেহাক দুৰ্নীতি নিবাৰণ বিভাগৰ ডি, এচ, পি।

"তোৰ কলেজ বহিবৰ হ'ল দেখোন!"

"আজি হ'ল চৈধ্য অক্টোবৰ। কলেজ খুলিব বিশ তাৰিখে। মই ঊনৈশ তাৰিখমানে ঘুৰি আহিম।"

মাকে সম্মতি দিলে। সি সেই দিনাই পেহাকৰ ঘৰলৈ ওলাল।

শিখাৰ বিয়াত গৰিমা ৰাতি নেথাকিল। মাক আৰু মহিমাই দৰা অহাৰ পাছত ডেৰ ঘণ্টামান থাকিব বুলি কোৱা-কুই কৰা তাই শুনিলে। তাই দহমান বজাতে ঘৰলৈ আহিল। ৰাতি ঘৰত মাথোঁ তাই আৰু কাঞ্চা। বিয়াঘৰ মাথোঁ দুই ফাৰ্লংমান নিলগত কাৰণে ইয়াৰপৰাই 'মাইক'ৰ মাত শুনিবলৈ পোৱা যায়! এঘাৰমান বজাত গৰিমাই বেন-পাৰ্টিৰ শব্দ শুনিলে। তেনেহলে এয়া তিৰোতা মানুহে পানী তুলিবলৈ আহিছে! অলপ পাছতে শিখাক নোৱাব। তাইৰ সোণালী ৰংটো মাহ-হালধীৰ পৰশ পাই আৰু যে কিমান উজ্জ্বল হৈ পৰিব! গৰিমাৰ অজানিতে এটা হুমুনিয়াহ ওলাই পৰিল। চাবে বাৰ বজাত তাই চানাইৰ বিননি শুনিবলৈ পালে। তেনেহ'লে দৰা আহিলেই। এতিয়া চাগৈ তিৰোতা মানুহে কইনাক হোমৰ গুৰিলৈ উলিয়াবলৈ খদম দম লগাইছে।

উত্তেজনাত, কেতিয়াও ভাবি নোপোৱা আশঙ্কাত, গৰিমাৰ গাটো জ্বৰে-ঘমা দিলে। তাই হেলাই হেপাই চুইচ্‌টোৰ ওচৰলৈ আহি বাল্বটো নুমাই দিলে। তাই বিছনাত পৰিল। কাষলতিৰ তল দুটাও ঘামিছে। ৰক্তছাপ হোৱা মানুহৰ দৰে তাইৰ গৰম লাগিছে। ঘনে ঘনে উশাহ সলাইছে।

ভালেমান পৰ বিয়াঘৰ নিতাল। তায়ো কিছু শান্ত হৈছে। সেয়েহে আকৌ লাইট্‌টো জ্বলালে। আঠুৱাৰ ওপৰৰপৰা 'আর্ট অফ্ লাভ'খন আনিলে। উৰুৰ কিঞ্চিৎ তললৈ ওলমি থকা চেমিজ্‌টোৰেই তাই টেবুলৰ ওচৰলৈ গৈ পানী এগিলাচ খালে। শুবৰ সময়ত নগ্ন বা প্ৰায়-নগ্ন হৈ থকাটোত একো স্বাস্থ্যসম্মত কাৰণ নাই। কিন্তু আজি দুবছৰমানৰপৰা এইটো তাইৰ এক প্ৰকাৰ বাতিক হৈ পৰিছে। কোঠাটোত ভালেমান পৰ অকলে থকাৰ সুবিধা ওলালেই তাই নগ্ন হয় আৰু ড্ৰেচিং আয়নাৰ সমুখত থিয় দি অতিশয় পুলক অনুভৱ কৰে। তাই আজিহে ভাবি পালে যে তাইৰ এয়া বিকাৰ। তাই দেহৰ পূৰ্বঠ অংশবোৰ আলফুল পৰশেৰে অনুভৱ কৰি আত্ম-তৃপ্তি লাভ কৰিলে আৰু কিতাপখন আকৌ নতুন উদ্যমেৰে চাই গ'ল। শিখাৰ কথা, বিয়াৰ কথা আৰু তাইৰ নিজৰ ভৱিষ্যতৰ কথা খন্তেকতে পাহৰি গ'ল।······

* * * *

ঊনৈশ তাৰিখে নাৰায়ণ ঘৰলৈ আহিল। বাটত মহিবুল্লাক দেখি সি নেদেখা ভাও জুৰিব খুজিছিল। মহিবুল্লাই কিতাপখন খুজিব পাৰে। পিচে তাৰ কাষ পাই মহিবুল্লাই ক'লে, "তোক দেখোন দেখা নাই। খুব পঢ়িছ যেন পাইছোঁ। পিচে বন্ধৰ পাছতহে পৰীক্ষা-চৰীক্ষা নহয়।"

"কিয় ?"

"বাতৰি কাকত নপঢ়নে কি ? দেশত কি হৈছে খবৰেই নাই! চীনা সৈন্য জাকে জাকে ভাৰতত সোমাইছে। আমাৰ কত সৈন্য মৰিল ঠিক নাই।"

তাৰ বাহিৰে মহিবুল্লাই আন কথা নুলিয়ালে। ঘৰলৈ আহি

নাৰায়ণে এটা সম্পূৰ্ণ নতুন অৱস্থাৰ সন্মুখীন হ'ল। ঘৰৰ সকলো ড্ৰইং ৰুমত বহি আছে। এই অৱস্থাত সিহঁতক আজি চাৰি পাঁচ বছৰ দেখা মনত নপৰে। সিহঁতে কিবা কিবি আলোচনা কৰিছে। গোনতে কিবা গোপন ষড়যন্ত্ৰ বুলিয়েই সি ভাবি লৈছিল। কিন্তু সিহঁতে যুঁজৰ আলোচনাই কৰিছে। কিবা নতুন খবৰ আনিছে বুলি তাক প্ৰত্যেকেই প্ৰশ্ন কৰিছে।

গধূলি সাতটাত আটাইবোৰ ৰেডিঅ'ৰ ওচৰত থূপ খাইছে আৰু খুব মনোযোগেৰে শুনিছে—"বিশ হেজাৰ চীনা সৈন্যই মৰ্টাৰ আৰু মেচিন গানেৰে নেফা আক্ৰমণ কৰিছে। পুৰা খিঞ্জেমানৰ পতন হ'ল। ঢোলাও বিয়লি শত্ৰুৰ হাতত পৰিছে। সম্প্ৰতি নামকাচু নদীৰ দক্ষিণ-ফালে প্ৰৱল যুদ্ধ চলি আছে······"

শুনোতা কাৰো মুখত মাত-বোল নাই! নেফাই যদি আক্ৰমণ কৰিলে আৰু থাকিল কি ? চহৰখনো পৰিৱৰ্ত্তন হৈ পৰিছে। শেহ ৰাতি মিলিটাৰী কনভয়ৰ শব্দত সাৰ পাবলগীয়া হয়। আকাশীযানৰ শব্দই যুঁজৰ বাতাবৰণ সৃষ্টি কৰিছে। দেশৰ সকলোৱে বুজি পাইছে, দেশৰ আজি মহা দুৰ্য্যোগ। স্বাধীনতা সংকটাকীৰ্ণ। দেশবাসীয়ে অশেষ দুখ ভোগ কৰিবলগীয়া আছে। সদায় বাতৰি কাকত পঢ়া গৰি-মাহঁতে চাগৈ আৰু বুজি পাইছে। গোটেই ঘৰখন চঞ্চল হৈ পৰিছে। ব্যক্তিগত চিন্তা এৰি সকলোৱে যুদ্ধৰ পৰিণামৰ চিন্তা কৰিছে। ঘৰখন ঠন ধৰি উঠিছে। গৰিমা আৰু মহিমাৰ লগত এতিয়া সম্পৰ্ক অন্তৰঙ্গ। এতিয়া মাক আৰু বৰ পুতেকৰ মাজত ঘৰুৱা কথাৰ আলোচনা হয়। সকলোকে সময়বোৰে আমনি কৰিব পৰা নাই।

২০ অক্টোবৰ। চীনৰ হাতত আৰু ঘাঁটিৰ পতন হৈছে। আই, এ, এফ্ হেলিকপ্টাৰ এখন চীনা সৈন্যই গুলীয়াই পেলাইছে। লাডাখৰ চিপ্‌চাপ্ অঞ্চলত ঘোৰতৰ ৰণ চলিছে······

আৰু লুইতৰ দক্ষিণ পাৰৰ এই চহৰ খনত ডাঙৰ শোভা যাত্ৰা হৈছে। সকলো প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈছে। কলেজৰ পঢ়া-শুনা সাময়িকভাৱে

স্থগিত আছে। দুই বেলা এন্-চি-চিৰ প্ৰশিক্ষণ হৈছে। নাৰায়ণে পুৰা এন্, চি, চি প্ৰশিক্ষণ লৈছে আৰু ভাটী বেলা প্ৰাথমিক প্ৰতিবিধানৰ শিক্ষা-লাভ কৰিছে।

২২ অক্টোবৰ। চীনাই টেঙ্ক ব্যৱহাৰ কৰিছে। সম্প্ৰতি লঞ্জুত অসংখ্য চীনা সৈন্যৰ সমাবেশ হৈছে।

ইপিনে কলেজ আৰু স্কুলত এন্, চি, চি, আৰু এ, চি, চিত ভৰ্ত্তিৰ সংখ্যা বাঢ়িছে। লক্ষ্যধৰৰ ওপৰত বহুত ভাৰ পৰিছে। সি ঘৰত অলপ সময়হে থাকে। সি ভাৰত সেৱক সংঘৰ আঞ্চলিক শাখাৰ সম্পাদক নিযুক্ত হৈছে।

২৩ অক্টোবৰ। নেফাৰ এখন টাওন টোৱাং। তেজপুৰৰপৰা ২০০ মাইল দূৰৈত। চীনাবোৰে সেই ফালে আগ বাঢ়িছে। যুদ্ধৰ অৱস্থা দিনে দিনে বেয়াৰ ফালে ঢাল লৈছে......

নাৰায়ণৰ মাকে চুক্তিৰ ধান অনাবলৈ খোৱাঙলৈ মানুহ পঠাইছে। গৰিমা আৰু মহিমাই শাক-পাচলি কৰাত লাগিছে। ডেৰগাৱঁত এন্-চি-চিৰ কেম্প হ'ব। নাৰায়ণো যাব লাগিব।

২৪ অক্টোবৰ। আক্ৰমণকাৰী টোৱাঙৰপৰা বাৰ মাইল নিলগত। লুম্পু, বুম্‌লা আৰু কিবিটু আক্ৰমণকাৰীৰ কবলত......

গৰিমা আৰু মহিমা চহৰত আজিকালি ঘূৰে। মহিলা সমিতি দেশৰ সমস্যাৰ প্ৰতি সজাগ হৈ পৰিছে। সমিতিয়ে গৰিমাৰ প্ৰস্তাৱমতে চাৰি হেজাৰ টকাৰ মূল্যৰ উপহাৰ যোৱানসকললৈ পঠোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰে। সভাৰ ভিতৰতে দুহেজাৰ টকা সংগৃহীত হয়।

২৫ অক্টোবৰ। টোৱাং শত্ৰুৰ কবলত......

আব্দুল্লা, ছামচুদ্দিন্ আৰু দীনেশ হাজৰিকাক পুলিচে গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। মহিবুল্লাৰ বাপেক আব্দুলা কেৱল কানি-বেপাৰীয়েই নহয়। চহৰত তাৰ এখন দোকান আছে। যুদ্ধৰ অৱস্থা বেয়া দোখ সি ভালেমান খাদ্য-সামগ্ৰী লুকুৱাইছিল আৰু বস্তুৰ দাম বঢ়াইছিল। এই কথা পোনতে কলেজৰ ছাত্ৰ এজনে ধৰা পেলায়। কথাটো গম পাই

লক্ষ্যধৰে ভাৰত সেৱক সংঘৰ মানুহ লৈ দোকান পায়গৈ আৰু পুলিচক জনাই আব্দুল্লাক গ্ৰেপ্তাৰ কৰোৱায়। দীনেশ হাজৰিকা চীনা-প্ৰেমী কমিউনিষ্ট। তেওঁ চি, আই, ডি ৰিপোৰ্ট মতে ধৰা পৰে। চামচুদ্দিন খিলঞ্জীয়া অধিবাসী নহয়। বে-আইনীভাৱে পাকিস্থানৰপৰা অহা। তাৰ লগত ওয়াৰ্লেচ্ ট্ৰেন্স্‌মিটাৰ এটা পোৱা গৈছিল। সি ধৰা পৰে বদৰ্‌উদ্দিন মৌলবীৰ সহায়ত।

২৬ অক্টোবৰ। ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে জৰুৰীকালীন অৱস্থা ঘোষণা কৰে... নাৰায়ণ এন্ চি, চি কেম্প কৰিবলৈ ডেৰগাওঁলৈ যায়।

২৮ অক্টোবৰ। ভাৰতীয় সৈন্যৰ চাংলাৰ পৰা অপসৰণ।

দেশৰ সকলো ঠাইৰ পৰা দান-বৰঙণি আগ বঢ়োৱা হৈছে......

মহিমা আৰু গৰিমাই প্ৰাথমিক সাহায্যৰ শিক্ষা লৈছে।

৩১ অক্টোবৰ। নেহৰুৱে প্ৰতিৰক্ষা মন্ত্ৰীৰো ভাৰ ল'ব......

চহৰতে ঘৰ ভাড়াকৈ এজন মে'জৰ আছিল। তেখেত যুদ্ধলৈ গৈছিল। এতিয়া ভাড়া ঘৰত থকা তেখেতৰ গৃহিণীক জনোৱা হৈছে যে তেখেত নিখোজ হৈছে। তেখেতৰ তিনিটা ল'ৰা-ছোৱালী। খবৰটো শুনি মে'জৰ পত্নী নিজা ঘৰলৈ যোৱা নাই। মে'জৰ পত্নীক মানুহে দেখা কৰে। উপহাৰ দিয়ে। সকলোৰে সমবেদনা। নাৰায়ণৰ মাকে এদিন তেখেতৰ ওচৰলৈ গৈছিল। তেখেতৰ পইচাৰো নাটনি হৈছে। ঘৰৰ ভাড়া সোধোৱা টান হৈ পৰিছে। মহিলা সমিতিয়ে তেখেতক সাহায্য কৰিছে।

১৮ নভেম্বৰ। ৱালং শত্ৰুৰ হাতত। জোৱানসকলে বিশ হেজাৰ শত্ৰুৰ লগত প্ৰবল বিক্ৰমে যুঁজ কৰিছিল......

মে'জৰ-পত্নী এতিয়াও যোৱা নাই। গৰিমা আৰু মাকৰ বিশেষ অনুৰোধ তেখেতে ৰক্ষা কৰিলে। এওঁলোকৰ প্ৰকাণ্ড ঘৰটোৰ সম্পূৰ্ণ ব্যৱহাৰ নহয়েই। ল'ৰা-ছোৱালীৰ সৈতে থাকিবলৈ তেখেতক দুটা কোঠা দিয়া হ'ল।

১৯ নভেম্বৰ। নাৰায়ণ 'কেম্পিঙ'ৰ পৰা উভতি আহিল। সি ঘৰ সোমাই পোনতে মহিমাক দেখা পালে। গহীন নীৰস হাঁহি এটাৰে তাই

নাৰায়ণক আদৰণী জনালে। নাৰায়ণে লক্ষ্য কৰিলে, তাইক খুব স্থকীয়া স্থকীয়া লাগিছে। অলপ পৰৰ পাছতহে তাৰ চকুত ধৰা পৰিল যে তাই পোছাক পিন্ধি আছে যদিও কাণ, ডিঙি আৰু হাতত এপদো অলঙ্কাৰ নাই। সি ভিতৰ সোমাই বুট জোতাযোৰ খুলিলে। মহিমাই কাষতে চাহ লৈ থিয় দি থাকিল।

"সৰু বাইদেউ, মা ক'লৈ গ'ল ?"

"মা কাঞ্চাক লৈ বজাৰলৈ গৈছে।"

"মাও বজাৰলৈ যায়নে ?"

"কিনো লাজৰ কথাটো ? মাই কৈছে, কাঞ্চাই বজাৰ কৰিলে বস্তুও সৰহকৈ আনে আৰু দামো বেছি দিয়ে। এতিয়া আমি হাত টানি চলিবৰ হ'ল। একোতে অপব্যয় কৰিব নোৱাৰি।"

মহিমা আঁতৰিল। সি পাছ ফালৰপৰা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ সুধিলে, "তোৰ গহনা-চহনা পিন্ধিবৰ মন নোযোৱা হ'লনে কি ?"

মহিমাই অতি সাধাৰণ কথা এটা কোৱাৰ সুৰত মাত লগালে, "প্ৰায় তেনেকুৱাই। সকলো প্ৰতিৰক্ষা পুঁজিত দি দিলোঁ।"

নাৰায়ণৰ মনলৈ ডাঙৰ প্ৰত্যয় আহিল। এই কেইদিনৰ ভিতৰতে কেনেকুৱা ঘৰখন যে কেনেকুৱা হৈ পৰিল! ভাবিলেও আচৰিত লাগে। সি গৰিমা ঘৰত থকাৰ সঁহাৰি নেপালে। সি আকৌ ৰান্ধনিঘৰত থকা সৰু বাইদেৰেকৰ ওচৰ পালেগৈ।

"সৰু বাইদেউ, গৰিমা বাইদেউ নাই নেকি ?"

"এৰা অ', সেয়েহে মনটো বৰ বেয়া লাগি আছে। জানই নহয়, দুয়োজনী সৰুৰে পৰা একে লগে ডাঙৰ হোৱা। এদিনো এৰাএৰি হোৱা নাই। তয়ো পোনতে কেবা দিনৰ মূৰত ঘৰলৈ আহি তাইৰ কথা শুনি বেজাৰ পাব বুলিয়েই তোক একো কোৱা নাই।"

"কিয়নো কথা বহলাইছ ? ক'লৈ গ'ল নকৰ কিয় ?"

"কালি পুৱা বেলাতেই দিল্লীলৈ তাই যাত্ৰা কৰিলে। তাত তিনিমাহ থাকিব। তাই এই তিনিমাহতে 'নাৰ্চিঙ'ৰ বিশেষ ট্ৰেইনিং ল'ব। তাৰ

পাছত হেনো সমুখ ৰণলৈ যোৱাৰো ইচ্ছা আছে। মাই হুকা-বধা নিদিলে কাৰণে ময়ো তাই যোৱাটো বেয়া দেখা নাই। পিছে মনটোহে কেনেবা কেনেবা লাগিছে ?"

"ই বৰ সন্তোষৰ কথা বাইদেউ। বেজাৰ নকৰিবি।"

"মই বেজাৰ কিয় কৰিম ? দেশেই যদি যায়, আমি জীয়াই থকাৰ প্ৰয়োজন কি ?"

নাৰায়ণ কোঠাৰ ভিতৰত সোমালহি। দিল্লীলৈ যোৱাৰ আগতে গৰিমা বাইদেউক দেখা নোপোৱাৰ কাৰণেহে তাৰ এতিয়া মনটো বেয়া লাগিছে। আগতে তাইৰ প্ৰতি তাৰ সহানুভূতি আছিল। এতিয়া তাইৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাও হৈছে। সহানুভূতি, শ্ৰদ্ধা আৰু চেনেহ—সকলো তাৰ ভাবৰ লগত মিলি তাক খুব উদ্বিগ্ন আৰু উত্তেজিত কৰি তুলিলে। কিহবাৰ আতিশয্যত তাৰ কান্দি পেলাবৰ মন গ'ল। কিন্তু আজি সি কান্দিব নোৱাৰে। আজিৰ ডেকা আগতকৈ কঠোৰ হ'বৰ দিন আহিল। সকলো ক্ষেত্ৰতে কঠোৰ সংকল্পৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে।

সি অবশ হৈ বিছনাখনত বহিল। টেবুলখনলৈ এবাৰ বেজাৰ মনেৰে চালে। সি ভাবলে, কিমান দিনলৈ এই কিতাপবোৰ টেবুলতে পৰি থাকিব লাগে ঠিক নাই। সি পোছাকটো, মানে খাকী ইউনিফৰ্মটো, সোলোকোৱাই নাই। টেবুলৰ ওপৰতে কামিজ আঁৰা হেঙাৰডাল পৰি আছে। খাকী চাৰ্টটো খুলি সি হেঙাৰডাল হাতত তুলি ল'বলৈ টেবুললৈ হাত মেলাৰ সময়তে এটা কাণ্ড দেখি গাটো শিঁয়ৰি উঠিল। কাণ দুখন ৰঙা পৰি গ'ল। সি তাৰ হেৰোৱা কিতাপখন দেখা পালে। ষ্টেটিচ টিক্স আৰু ফিজিক্সৰ কিতাপ দুখনৰ মাজত আগতে কিতাপখন যিদৰে আছিল, এতিয়াও ঠিক তেনে অৱস্থাতে ৰখা হৈছে। দিল্লীলৈ যোৱাৰ আগতে যে গৰিমাই এনেকৈ কিতাপখন ৰাখি গৈছে, এই বিষয়ে তাৰ বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল। গৰিমালৈ তাৰ খং নুঠিল, ওফোন্দহে লাগিল। তাই তাক ইমান বেয়া ল'ৰা বুলি ভাবেনে যে এই কিতাপখনৰ তাৰ নিতান্ত প্ৰয়োজন ? তদুপৰি দেশৰ এনে দুৰ্য্যোগৰ সময়ত ?

সি শোৱা কোঠাৰ সোঁ ফালৰ কোঠা দুটাত মে'জৰ পত্নীৰ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ মাত শুনিলে। বিশেষ একো নেভাবিলে। কোঠা দুটা কাৰোবাক ভাড়া দিয়া হৈছে বুলি ধৰি ল'লে। শীঘ্ৰে খাকী ছাৰ্টটো আঁৰি থ'লে আৰু কিতাপখন লৈ বাহিৰলৈ ওলাল আৰু এক ফাৰ্লংমান খোজ কাঢ়ি গৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰলৈ কিতাপখন দলিয়াই পেলাই স্বস্তি অনুভৱ কৰিলে। কিতাপখন টেবুলত থাকিলে হয়তো তাৰ লুটিয়াই চাবৰ মন যাব পাৰে।

পাছ দিনা পুৱা মহিমাই চুৰেটাৰ গুঁথি থকা দেখি তাৰ বৰ ভাল লাগিল। আন দিনা হোৱা হ'লে, সি ভাবিলেহেঁতেন ঃ এইৰ জীৱনত কোনো পুৰুষৰ কাৰণে চুৰেটাৰ গুথিবলৈ তাইৰ ভাগ্য নহ'ল। এতিয়া যোৱানলৈ চুয়েটাৰ গুথি আকাঙ্খা পূৰণ কৰিছে? কিন্তু সি, আৰু আন কোনেও, আজি তেনেকৈ ভাবিব নোৱাৰে। দেশ জাগি উঠিছে। নাৰায়ণৰ ঘৰখনেই তাৰ প্ৰমাণ। ভবিষ্যতহীন ভাঙনমুখী মধ্যবিত্তই যুদ্ধৰ যোগেদি জীৱনৰ গতি বিচাৰি পাইছে ঃ গতানুগতিকতাৰ জলাশয়ৰ পৰা আঁতৰি নদীৰ সোঁতেৰে আগুৱাই আহিছে। নতুন পৰিস্থিতিয়ে আৰু নবীন উদ্যোগে তৎপৰতাহীন মধ্যবিত্তক সোণালী ভবিষ্যতৰ বাট দেখুৱাইছে। সেয়েহে যেতিয়া ৰাতি নবজাৰ ৰেডিঅ'ত শুনিলে, "চেলা গিৰিবৰ্ত্ম আৰু বমডিলা চীনাই অধিকাৰ কৰিলে। চেলা আৰু বমডিলাৰ মাজত এক ডিভিজন ভাৰতীয় সৈন্য আটক হ'ল ঃ তেজপুৰৰপৰা বমডিলাৰ দূৰত্ব মাথোঁ পঞ্চাশ মাইল……",—তেতিয়া সি অকণো ভাগি নপৰিল। ৰেডিঅ'ৰ কাষত বহি থকা মাক, ককায়েক আৰু মহিমাৰ মুখলৈ চালে। সিহঁতো অযথা গহীন যদিও হতাশ হোৱা নাই। সিহঁতৰ মুখত সি সংকল্প দেখা পাইছে। সেই সংকল্প তীখা-কঠিন—অক্ষয়।

অন্ত